BOLYAI KÖNYVEK

SZERKESZTŐ KOVÁCH ALADÁR

KOVÁCS IMRE
A PARASZT-
ÉLETFORMA
CSŐDJE

KOVÁCS IMRE

A PARASZTÉLETFORMA CSŐDJE

BOLYAI AKADÉMIA

Ez a könyv 1940 telén jelent meg Püski Sándor dr kiadásában, Kovács Imre arcképe (a borítólapon) zsögödi Nagy Imre festőművész munkája.

SEGÉDSZERKESZTŐ: SZAMOSI JÓZSEF.
FELELŐS KIADÓ: PÜSKI SÁNDOR DR.

NYOMATOTT A KÖNYVNYOMTATÁS FELTALÁLÁSÁNAK 500. ÉVÉBEN.
MÓRICZ MIKLÓS DR KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPEST, VI., EÖTVÖS-U. 12.

Utam

Nagyon mélyről indultam el. Apám kulcsár volt József kir. herceg alcsúti uradalmában. Ez olyan botosispán-féle állásnak felel meg: már nem cseléd és még nem gazdatiszt. A pusztán, ahol laktunk — Göböljárás a neve, — a béresek, kocsisok, tehenesek, és főleg a parancsolók „Kúcsár úr"-nak szólították. Engem is csak egyszerűen „Kúcsár" Imrének hívtak. Ugyanígy a két öcsém „Kúcsár" Endre és „Kúcsár" László voltak. Apám állása tehát több volt mint egyszerű foglalkozás: sajátságos fogalom volt az, mely mindnyájunkra kiterjedt és amely a cselédek szemében egy másik világot jelentett. De csak látszatra...

Apai nagyapám, Kovács Mihály tizenhét holdas gyomai paraszt volt, halála után azonban egy öreg házon és néhány hold földön kívül semmit sem hagyott hét gyermekére. Jobban szerette az italt, mint a fiait és birtokát a korcsmáros örökölte. Apám testvérei között a legfiatalabb lévén hamarosan érezte a nincstelenség kiábrándító valóságát és az elemi iskolából egyenesen egy gazdag gyomai paraszthoz ment kisbéresnek. A család útja ezzel beletorkollott az agrárproletáriátus végtelen tengerébe. A többi testvér már előbb így járt: a helyzet teljesen reménytelen volt.

Csodálatos módon azonban egyikük sem tudott belenyugodni az elmerülésbe. Családunk egyike azoknak a kún családoknak, akik a törökök kivonulása után az elpusztult Gyomát 1718-ban megülték és generációk tékozlásán keresztül jutottak el a nincstelenséghez. Jó matéria voltak és ez az utódokban is jelentkezett. Apám a tanyán minden kezeügyébe került könyvet, ujságot, nyomtatványt, stb. elolvasott és serdülő legény korában már szűknek találta a tanyai kereteket: kivágyott abból. Szerencséjére hallott valamit a békéscsabai földmíves iskoláról, beadta kérvényét, államköltséges helyre felvették és két év mulva oklevéllel a zsebében ment el katonának. A debreceni huszároknál szolgált, ezredparancsnoka József herceg volt, aki nagyon megszerette és leszerelése után magához vette az alcsúti uradalomba kulcsárnak.

Így került át az Alföldről Dunántúlra. Az akkor még tízezer holdas alcsúti uradalom több részre volt beosztva, apám a göböljárási kerületben lett kulcsár. Göböljárás a legnagyobb puszta; bognár-, kovács- és gépészműhellyel, iskolával, modern tehenészettel és fűrészteleppel. Az uradalmi bognármester pedig történetesen anyai nagyapám, Kék József volt. A Kékek híres jobbágybognárok voltak Fejérmegyében: dédnagyapámat 1844-ben István nádor valósággal úgy kényszerítette, hogy Válból átjöjjön hozzá és vállalja az uradalmi bognárműhely vezetését. Apám rövidesen benősült a Kék-családba, én 1913-ban születtem.

Anyagi helyzetünk kielégítő, társadalmi helyzetünk ellenben meglehetősen bizonytalan volt. A kerületvezető intéző gazdasági akadémiát végzett s így az alcsúti intelligenciával s a többi intézővel tartotta a kapcsolatot. Felénk nem melegedett fel soha. Apámat, mint kiváló munkaerőt megbecsülte, de egyetlen egyszer sem hívta meg ebédre vagy vacsorára; hozzánk se jött el. A mi társadalmi rétegünk a tanítóból, főgépészből, főerdészből és általában azokból az uradalmi és alcsúti elemekből állott, akik a parasztok, cselédek, napszámosok és az úgynevezett falusi kultúrközéposztály között lebegnek. Szomorú, sívár társaság volt. A parasztok urakat, vagy legalábbis elnyomókat láttak bennük; az intelligencia pedig törtető, stréber, legjobb esetben iparkodó szorgalmas paraszt- és cselédivadékokat. Valahogy úgy is volt. Kivétel nélkül valamennyien alulról jöttek és a tekintélytartás kedvéért megtagadták azt az osztályt, amelyik kidobta magából, vagy felemelte őket.

Téli vasárnapokon felváltva, hol az egyiknél, hol a másiknál gyűltünk össze. Rövid bevezetés után a férfiak borba fojtották ki nem mondott, de azért állandóan tudat alatt hordott megalázó helyzetüket, az asszonyok pletykába kezdtek és valami egészen nevetséges előkelősdi-játszásba. Mindenki tudta a másikról, hogy honnan jött és mégis adták az előkelőt. Persze erőltetett gesztusaik, affektáló beszédtechnikájuk és félszeg, bizonytalan modoruk mindent elárult. Mi, gyerekek, ezeket az összejöveteleket hatalmas arányú játékokra használtuk fel: ordítottunk, romboltunk és ünneplőruhánkat hamarosan tönkretettük. Az ezt követő szülői dorgálások azután kendőzetlen meztelenségben mutatták be kinek-kinek a pedigréjét. . .

Nyáron a szabadban zajlottak le a vasárnapi szertartások. Kimentünk a vérti völgybe egy romantikus malomromhoz, ahol vadászház is állott. Nagy erdők és ligetes hegyoldalak szegélyezték ezt a szép — azt hiszem a legszebb, igen: a legszebb dunántúli — völgyet. Szalonnasütés, dalolás, bor helyett sörivás volt a program. Ilyenkor még az apám zordsága is megenyhült, aki nem érezte jól magát ebben a társaságban. Amint anyagi helyzete javult, a rendszertelen olvasást felváltotta a válogatott könyvek iránti érdeklődés: Pestről minden héten hozott valamilyen jó könyvet a posta. Legszívesebben ezekkel töltötte el vasárnapi szabadidejét. Ha elmentünk a „lebegők" összejöveteleire, anyám aggódó arca tükrözte vissza a legjobban apám állandó kedélyhullámzását. Anyám is csak kényszerből vett részt ezeken a „társasági" összejöveteleken. Apácáknál nevelkedett, négy polgárit járt; az uradalmi bognármester ösztönös kapaszkodással szintén fel akart emelkedni, de mivel őt végleg magához láncolta az uradalom: a leányán keresztül szerette volna elérni célját... A vérti kirándulások azért szépek voltak. Mindnyájan felszabadultan vetettük bele magunkat az idegenektől elzárt, pompás kis völgy hangulatos szépségébe. Jókedvünkben még azt is elnéztük, sőt szabadjára eresztett nevetéssel kísértük, amint a bányavölgyi kulcsár ajkához emelte a sörösüveget és úgy itta ki, mert — ahogy mondta — az „Intéző úr is így szokta." Különben bársonyosi parasztfiú volt és azt tartotta, ha a sört üvegből issza, azzal már át is lépte az úri világ küszöbét...

A vasárnapok mellett azonban ott voltak a köznapok. Apám hajnali keléseivel én is belekapcsolódtam abba a furcsa uradalmi közösségbe, amelynek funkcióit csak most értem igazán. A béresek korareggeli ébredése, a hosszú cselédházak feltárult titkai, az istállók áporodott, fülledt hangulata, emberek, állatok tempós mozgása mind-mind az élmények végtelen sorát és a benyomások örök kísértését jelentik, melyektől úgy érzem, sohasem tudok szabadulni. Számomra az uradalmak zárt világa valóban egy más világ, ahová állandó esetlenséggel visszavágyom és ahol a legjobban érzem magam. Nem a kibírhatatlan életért, hanem az emberekért. Hétköznap én is az ő életüket éltem. A pusztai iskolába jártam, ahol fiúk-leányok vegyesen és minden osztály együtt tanult: szóval teljes demokrácia volt. Az intéző fiai ugyan kivételt jelentettek, de velem és öcséimmel már nem tett kivételt a tanító. Ott ültünk a cselédgyerekek között; velük fujtuk az egyszeregyet és velük bőgtünk, ha végigpálcázott bennünket, jó Mandl Kálmán, uradalmi tanító úr.

Az iskola után megszálltuk házunk nagy udvarát és csuta-ökröket fogtunk kimustrált lábas, mint szekér elé, s nagyon komolyan utánoztuk a felnőttek munkáját. A cselédgyerekekből úgyis béres lett, s magam is úgy terveztem még akkor, hogy én is béres leszek. Azt tartottam a legemberibb foglalkozásnak. Egyik ilyen játéknál legjobb barátomat, Szalai Sándort, egy béres fiát, kizavartam az udvarból. Valamiért hirtelen megharagudtam rá és magamból kikelve ordítottam, hogy távozzék. Szegény Szalai Sándor kissé bicegve, nagyon szomorúan baktatott kifelé és eltünt a kapun túl. Később visszahív-

tam, de még ma is szégyenkezéssel gondolok arra a jelenetre és nagy harcaimat az uradalmi cselédek emeléséért jórészt — bevallom őszintén — Szalai Sándor kiengesztelése miatt folytatom...

A boldog, gondtalan gyermekkort apám korai halála törte ketté. A háborúban valami lappangó betegséget szerzett és 1922-ben meghalt. Anyám három gyermekével — én a legidősebb, kilencéves voltam — indult neki a jövőnek. Hősi époszba való az élete. Amit értünk tett, meghálálhatatlan: sohasem fogom elfelejteni. Eleinte úgy látszott, hogy visszacsúszunk a földmíves szegénységbe. Kovács nagyapám már nem élt. Kék nagyapám megtakarított kis pénzét a háború semmisítette meg: ott álltunk szegényen, reménytelenül, árván. Az uradalmi csősz pedig boldogan kurjongatta, nem tudom miért haragudott ránk, amerre csak járt:

— A Kúcsárné tésasszony fehérkesztyűs kezével most elmehet répát szedni a kommenciós fődre.

El is mentünk. Abban az évben kommenciós földünkön mi szedtük fel a répát, a krumplit, törtük le a kukoricát és vágtuk le a szárát. Napszámba is eljártunk. A cselédgyerekek most már a munkatársaim lettek: napkeltétől napnyugtáig (sokszor tizenhat-tizennyolc órát is) együtt dolgoztunk. A kulcsári lakásból átköltöztünk a nagyapáméhoz és olyan kilátástalan volt a helyzetünk, hogy a jövőt illetőleg még tervezgetni sem mertünk. Nagyapám hatvanhatéves, teljesen ősz, elfáradt öregember volt, de a faragóbaltát még jól kezelte és néha olyan dühös elszántsággal emelgette, mintha a végzettel akarna leszámolni. Nagyon jól tudta, hogyha belefulladunk az uradalmi szegénységbe, akkor nincs folytatás, onnan többet ki nem emelkedünk. Dolgozott kemény akarással és róla se tudok mást mondani: hősköltemény volt az élete.

Nagyapám a háború végéig szerződéses viszonyban állott az uradalommal, a devalváció azonban tönkretette — egy új szekérért például még annyit sem fizettek neki, hogy egy skatulya gyufát vehetett volna rajta: az uradalom rideg volt és kegyetlen — s beállt kommenciós bognárnak. Valamivel többet kapott, mint egy béres. Kimondhatatlanul szegények voltunk. Asztalunkra hús csak a téli hónapokban került, amikor disznót vágtunk, nyáron ritkán. Legtöbbször még a vasárnapi ebéd is lekvárosbukta vagy ilyesféle kelttészta volt. Ébredező értelmemmel nem volt nehéz megállapítani, hogy most aztán igazán teljesül régi vágyam: béres leszek. A sorsunkat irányító gondviselésnek azonban úgylátszik, tervei voltak, illetve vannak velem, mert csoda történt: felvettek egy árvaházba.

Pestre kerültem. Az árvaházban a társadalom elesettjei kötöttek ki: szegény református papok, tanítók, jegyzők, tisztviselők és főleg napszámosok, munkások stb. árvái. Minden hónap első vasárnapján volt szülői, illetve rokoni látogatás — mi nem mehettünk haza, csak iskolai szünetkor — olyan megdöbbentő felvonulással, hogy még most is csak borzongva tudok visszagondolni rá. Fáradt, agyondolgozott, szomorú anyák jöttek, hogy együtt legyenek fiaikkal arra a két órára, amit délután az igazgató engedélyezett. Az igazgató egy öreg alkoholista, nem kímélte a hatalmába került árvagyere-

keket. A nevelők nemkülönben. Sokszor végigverték az egész társaságot. Különösen az idősebb fiúk nevelője volt kegyetlen. Csúzligumiból készült fenyítőeszközével olyan hatásosan dolgozott, hogy mindenki reszketett, amikor elhangzott valamelyikünk felé a felszólítás:

— Tartsd a tenyered!

Az árvaházból a városba jártunk iskolába. Engem polgáriba iratott az igazgató; nem nézett ki belőlem többet. Így szegény anyámnak lett igaza, aki azzal búcsúztatott el a pusztaiaktól, hogy csak négy középiskolát járok ki, utána földmívesiskolába megyek és folytatom apám foglalkozását. Akkor még valóban úgy volt, hogy kulcsár leszek; a család ismét reménykedett...

A polgári iskolában a legjobb tanuló voltam. Sokáig hihetetlennek tűnt fel ugyan a középiskola. Reggel, amikor felébredtem, mindig újból tudomásul kellett vennem, hogy valóság és nem álom. Öt órakor keltünk. Ez a korai kelés is hozzátartozott az árvaház nevelési módszeréhez és csak úgy bírtam ki, hogy a polgárira gondoltam... Egyszerre jókedvem lett és örömmel fényesítettem a közös hálóterem-feketére festett padlóját. Hej, pedig de keserves volt! A festéknek már csak a nyoma látszott, mégis megkövetelték, hogy tükörfényes legyen. Dörzsöltem is a megszakadásig...

Talán hálátlanság így beszélni arról az intézményről, melynek olyan sokat köszönhetek, hiszen lehetővé tették számomra, hogy a középosztály felé az első lépéseket megtegyem, de nem tehetek róla: keserű emlékeim visszatarthatatlanok. Egészen biztosan azok a jólelkű adományozók, akik fenntartották, nem tudnak semmit az állapotokról. Nem tudták azt, hogy öt órakor kelünk, hogy tenyércsúzlival nevelnek bennünket és az élelmezésünk rosszabb, mint a béreseké, hogy éhségünkben végigkoldultuk összes osztálytársainkat egy-egy darab kenyérért, néhány fillérért, vagy sorra dézsmáltuk iskolábamenet az útbaeső szatócsboltok kirakott áruját. Almát, körtét, sárgarépát, retket kenyeret és minden elénk kerülő élelmiszert elloptunk. Bizottság érkeztekor viszont úgy tettek velünk is, mint otthon a cselédekkel, ha József herceg vártlanul meglátogatta a birtokát: távoltartottak, nehogy panaszkodjunk! Így azután se József herceg nem tud arról, hogy mi van az uradalmában, se az árvaház eltartói nem értesülnek az árvaházban történtekről. — Hiába, mégis csak nagy ember volt Mátyás király...

Háromévi embertelen bánás után otthagytam az árvaházat és a nagynénémhez költöztem Budára. Különbözeti vizsgával beiratkoztam a Toldy Ferenc m. kir. állami főreáliskolába és jeles tanulóból elégséges lettem. Nem tudom mi ütött belém, de egyszerre úgy éreztem, hogy nem érdemes tanulni. Legjobb szerettem volna hazamenni. Apám halála után anyagi válság, most lelki válság jött közbe és felborulással fenyegette további előmenetelem. Szerencsémre hamarosan elmúlt, mert akkor már tudtam, hogy nemcsak magamért, hanem azért a társadalmi osztályért is tanulok, amelyből vétettem. Nem volt nehéz a két világról véleményt alkotnom és robbanásszerűen tört fel bennem a vágy, hogy megsemmisítsem az elsőt és felépítsem a másikat. Vakációimat

mindig nagyapámnál töltöttem a pusztán és napszámba jártam. Jómódú osztálytársaim nem tudtak erről: igaz, nem is kérdeztek soha, én meg nem tartottam szükségesnek, hogy megmondjam nekik. Azt hiszem, szégyeltem... Pedig öltözködésben, viselkedésben már nem különböztem tőlük: látszólag be is vettek maguk közé, de én éreztem, és tudtam, hogy irtózatos szakadék tátong közöttünk. Egyik tanárom szeretett politizálni, nála jeles, sőt a legjobb voltam: egy alkalommal társadalmi kérdéseket feszegetett — hatodikos, vagy hetedikes lehettem — és felém fordult, hogy mi a véleményem. Mindent elmondtam. Beszéltem az uradalomról, a cselédekről, a falusi intelligenciáról, osztálytársaimról, urakról, parasztokról — olyan izgalommal és elkeseredéssel, hogy a végén csak ennyit mondott:

— Belőled második Dózsa lesz.

Attól kezdve óvatosabban és csak négyszemközt beszélgetett velem. Osztálytársaim ellenben annál nyiltabban viselkedtek. Az úrifiúk elfordultak tőlem, a szegényebbek köröm csoportosultak és lassan az „ellenzék" vezére lettem. Dühös viták, végnélküli érvelések következtek. Akkor már ismertem gyomai parasztrokonaimat és a dunántúli uradalom reménytelenül zárt világa kiszélesedett az alföldi társadalom végtelen méreteire. Még nem láttam tisztán, de már éreztem a parasztság hatalmas erejét és olyan biztosan, fölényesen intettem le osztálytársaimat, mintha valóban Dózsa György seregét tudtam volna magam mögött. Merészségemben annyira mentem, hogy az Ostrom-utcai öreg házban, ahol laktam, egy miniszteri tanácsosnak — előkelő budai patriciuscsalád

sarja — szintén hevülten magyaráztam szociális berendezésünkről vallott felfogásomat. Gőgösen és röviden intézett el:

— Kommunista vagy!

E két szó: Dózsa és kommunista, azóta is sokszor elhangzott vádként felém.

Az érettségi vizsgát 1932 június 9-én majdnem jeles eredménnyel letettem. Nagy esemény volt ez a pusztán: még az intéző is gratulált. Anyám sírt, nagyapámmal meg nem lehetett bírni. Előszedte összes katonaemlékeit, a boszniai okkupációtól kezdve, melyet mint káplár csinált végig, egészen a császárparádékig és a környéken lezajlott nagy manőverig s az egészből az a végtelen ujjongás áradt ki, hogy karpaszományos leszek, ha bevonulok katonának. Ez pedig nem jelent se többet, se kevesebbet, mint hogy úr vagyok. Úr! Ezért érdemes volt faragni, szenvedni, megalázkodni, élni: a család emelkedik. Szegény öreg nagy boldogságában csak azt a választóvonalat látta, mely a zubbony ujján piros, kék, vagy zöld stráf között ezüstcsíkkal két világot választ el, két olyan világot, mely a karpaszomány szimbólumán túl a magyar élet megrázó méreteire szélesedik ki. Vasárnap érkeztem meg. A bognárműhelyben éppen kaszinózott nagyapám szűkebb társasága, ott a téma különben is a katonaság volt. A cselédek a katonai szolgálatból és a háborúból egy életre szóló élménnyel jöttek haza, másról nem is beszéltek soha. Nagyapám jóformán még be sem fejezte Boszniát, már az öreg Miklós, az uradalmi magtáros vitt el bennünket Bilekre, a monarchiának ebbe a távoli garnizonjába és vonultatta fel a katona-

élet minden gyönyörét. Snejdig tisztek, kadétok és aspiránsok, fiatal önkéntesek, elfelejtett arcok, az idő mulásával derűvé oldódott szenvedések éledtek meg újra: mindez a karpaszomány varázslatára. Érettségimet a puszta katonai viszonylatban értette csak meg...

Én viszont mérföldkőnek tekintettem életemben. Különösebb jelentőséget ugyan nem tulajdonítottam neki, mert tudtam, hogy Magyarországon más kvalifikáció dönti el az érvényesülést, de az egyetemhez kellett. Az érettségi után természetes volt ugyanis, hogy egyetemre megyek. Ez már így van rendjén. Ha valaki Magyarországon a parasztságból eljutott az érettségiig, annak egyetemre kell mennie. A szelekció a középiskola negyedik osztályában van. Addig elengedik a gyengefejűeket is, de ott megállásra kényszerítik őket. A legtöbb parasztfiú onnan hull vissza és mivel már belekóstolt az úri életbe, gyűlölettel tér meg osztályához. Belső válságom miatt én is majdnem elakadtam, az érettségi azonban már az egyetemet jelentette. Amikor megérkezett a Közgazdasági Egyetem értesítése arról, hogy felvettek: természetesnek találtam. Akkor már úgy bíztam magamban, mintha tőlem függne minden...

Az egyetemmel tulajdonképpen elértem a középosztályt. Tagja ezideig mégsem lettem. Már a középiskolás koromban lezajlott benső forradalmamból azzal a tanulsággal kerültem ki győztesen, hogy a középosztálynak nevezett társadalmi képlet nem tetszik nekem. Az egyetemen meggyőződtem arról, hogy igazam van: Ösztönösen a parasztság felé hajoltam vissza. Akkor már sokat beszéltek és írtak uj-

ságokban, folyóiratokban, könyvekben, társaságokban, kávéházakban és mindenütt, ahol csak megszólalhattak az emberek a parasztságról és a faluról. Származásom, gyermekkori emlékeim és meglátásaim köteleztek: nem sokat haboztam, tudtam, hogy hol a helyem. Az elhatározó impulzust a Pro Christo Keresztyén Evangéliumi Diákszövetség főiskolai internátusában eltöltött éveim adták meg.

Csodálatos hely ez a Hársfa-utcai diákotthon. Az ország minden részéről és a társadalom minden rétegéből rekrutálódik a bentlakók serege. Falai között állandóan erjedés van. Talán merész a megállapításom, hogy ebben az amerikai diákoktól a magyar diákoknak adományozott öreg házban történelem készül, de van benne valami... Innen indult el annak idején a Bartha Miklós Társaság, itt alakult meg az első kollektív falukutató csoport Magyarországon és itt ringatták a Márciusi Front bölcsőjét is. Az utóbbi kettőnél már én is ott voltam. Hosszú évek gyötrődései, szenvedélyes viták, a magyarság égető sorskérdései és valami megmagyarázhatatlan benső nyugtalanság szólásra kényszerítettek. 1937 elején megírtam a Néma Forradalom című könyvemet: az ügyészség vádat emelt ellenem és október 27-én a budapesti kir. törvényszék már el is ítélt háromhónapi fogházra. 1938. június 15-én a kir. Kúria jogerőre emelte büntetésemet.

Él Gyomán egy nagybátyám, valamikor szintén uradalmi kulcsár volt, ma paraszt: visszatért a földhöz. Aggódó szeretettel figyeli útamat és minden vágya az, hogy ledoktoráljak. Ebben látja az úriember kritériumát. Ők nem tudtak felemelkedni, bizakodással

tekintettek felém; hátha nekem sikerül. Sajnos azonban nem szerezhetem meg neki azt az örömet, hogy a nevem elé odaírhatom a dr.-t, mert belőlem sohasem lesz doktor. Ítéletem örökre megfosztott attól a lehetőségtől, hogy doktorrá avassanak. Így meg kell várni a következő generációt... Én csak az első lépéseket tehettem meg a középosztály felé, soraiba nem jutottam be. Igaz, nem is akartam. S jó Kovács Endre nagybátyámtól elnézését kérem: ne haragudjon rám, nem rajtam mulott... De igérem, hogy a következő Kovács-gerenáció már tagja lesz a középosztálynak. Ha nem is a mostaninak, de mindenesetre annak az újnak, amelyik fel fogja váltani a jelenlegit és amelynek megszületéséért én is harcolok...

Hulló magyar világ...

Budapest, 1935. június 23. Vasárnap este nyolc óra van. Magam elé meredve állok az Erzsébet-híd pesti lábánál a Dunaparton és hallgatom egy budai kis templom harangjának elmosódó kongását.

Körülöttem él Budapest. A dunaparti korzón megelégedett emberek tömege hullámzik, a kávéházak teraszán vídáman vacsoráznak Budapest jómódú polgárai, olykor a jazz ritmikus csörömpölésének foszlányait hallani, odébb vibráló transzparensek hívják az embereket a bárok földalatti világába és a Dunán most síklik el mellettem a kivilágított luxushajó, fedélzetén táncoló párok ölelkezésével. Ők még nem érzik, nem látják a holnap közelgő tragédiáját. Pedig két héttel ezelőtt, pünkösd első napján délután három órakor Tápiósülynél a Tápió partján fehérbe öltözött „Szent Lélektől megszállt" szektás magyar parasztok ereszkedtek térdre és széttárt karral a megfeszített Krisztusra emlékezve „új nyelveken szólva" sokáig imádkoztak hangosan, majd belemerítkeztek a Tápió hullámaiba, mint jelképes sírba és abból bűneiktől megtisztulva jöttek ki. Utána hozsannára vonultak vissza házaikba, hogy nyugodtan várják a világ végének közeledtét, amely már szerintük „a jelekből ítélve" nincs messze.

Hódmezővásárhelyen a nyomorgó agrárproletárok koplaló szektájának istentiszteletein üvöltve verik a földhöz magukat a hívők, hogy az ördögöt kiűzzék magukból, mert túlvilági életüket mindenképpen biztosítani akarják, ha már e világ nem nyújt nekik semmit. Ibrányban a magtalanok szektája kimondta a halálos ítéletet önmaga felett; nem hoznak világra többé utódokat, nem kell gyerek, mert azok is úgy nyomorognának, mint ők, ezt pedig nem akarják. Pontot tesznek tehát mindennek a végére, nevezzék azt életnek, szenvedésnek, vagy akár az ember földi céljának. Feketébe öltöznek, a gyümölcsfákat kiírtják a tanya körül, csak az akácfát tűrik meg. Ami életet jelent, az nem kell nekik.

Lent Baranyában a pislogó életű, egykéző magyar falvakban már feladta a paraszt a küzdelmet és letette a kemény parasztsors örökös harcának fegyverét, a kaszát. Nem lát többé célt az életben és az Istent is kihívja maga ellen, hogy pusztulása biztosabb legyen. Ugyanakkor ma még némán, leszorított ajakkal, de egyre fokozódó vitalitással és támadókedvvel áll a faji öntudatra ébredt, nagynémet eszmékért lelkesedő svábság a magyar falvak előtt, — mint egykor Odoaker germán zsoldosai a római birodalom limesein.

Ma délelőtt Békéscsabán a legnagyobb templomban evangélikus tót parasztok lázas fanatizmussal hallgatták a tótnyelvű prédikációt. Álmodozó szláv szemükkel mereven figyelték a papot és valósággal csüngtek minden szaván. A magyar templom kongott az ürességtől, csak az első padokban ültek egypáran a helyi intelligencia divatrevűző hölgytagjaiból. Magyar paraszt sehol, az ember bizonytalan érzéssel találgatja, hogy csakugyan Magyarországon van-e.

Két hétig jártam Matolcsy Mátyással Dél-Magyarországot. Most itt állok, alig egy órája érkeztem meg és megdöbbent az a Róma utolsó éveire emlékeztető epikureista élet, ami körülöttem folyik. Itt nem tud senki semmit, vagy nem akar tudomást venni a szektás magyar parasztokról, a baranyai élet-halál harcról, a magyarság pusztulásáról, vagy — talán mindent tudnak, de már nem törődnek a holnap előrevetett árnyékával. Az ellentét ereje visszaidézi bennem a közeli emlékeket. Egyszerre megjelenik előttem az egyik drávaparti kis baranyai község képe, amelynek templomtornyán minden este mozdulatlanul áll egy gólya és nézi a falut, amelyik elűzte őt. Nem kell a baranyai falvaknak a gólya, még a látásától is irtóznak. Ebben a faluban is elzavarták a házakról, nem engednek nekik fészket rakni és amikor az utolsó gólyapár a templomtornyán kísérletezett, az egyiket lelőtték. Árván maradt társa azóta minden este rászáll a templomtorony csillagjára, hogy tetemre hívja a falut. De a falu már nem válaszol.

A pusztuló, hulló magyarság szinbóluma a templomtornyán álló gólya; a fogyó, halálraítélt magyarságé. Ott lent Baranyában egymásután merülnek el a magyar községek a terjeszkedő németség tengerében, s a haldokló magyar falvakban egy német nemzetiségű tömb van kialakulóban.

A dunántúli magyarság pusztulásáról és az egykéről már annyit írtak, és annyiféleképpen magyarázták, hogy teljes a zavar ebben a kérdésben. Beállították gazdasági, erkölcsi, szociális, stb. problémá-

nak, de magát az egykét teljes egészében, mint életrendszert, amelynek megvannak a könyörtelen gazdasági, erkölcsi, biológiai, és társadalmi törvényei és amelyek mindegyike csak egy-egy részletok, még csak kevesen mutatták meg. Pedig az egyke egy zárt külön világot jelent; külön világnézettel, külön életszemlélettel, külön gondolatokkal és külön emberekkel. És ebben a külön világot jelentő kérdésben csak egy a biztos, hogy t. i. van egyke, amit megszüntetni nem lehet — legfeljebb egy esetleges beavatkozással a pusztulást siettetni, — ami azonban úgyis rövidesen be fog következni.

Az egyke főfészke a Baranya megye déli részében elterülő Ormánság, de pusztít Baranya megye északi részében, Zala, Somogy, Tolna megyékben is, sőt újabban már az ország minden részében. Kiindulása az Ormánságból történt és nem a Tolna megyei Sárközből, mint azt egypáran állítják. Az Ormánságban évszázadok óta van egyke. Ezt a területet a Dráva és a Feketevíz áradásai elöntötték, a törökök sem igen háborgatták, zárt, külön világ volt mindig, zavartalanul teremthetett új törvényeket a maga számára. Az áradásmentes területeken csak bizonyos számú ember élhetett meg. Ha annál több volt, akkor éheztek, tehát szabályozni kellett a születéseket. Megtalálták a módját. Egy fából faragott csiga szolgált erre a célra, amit finom len, vagy kenderfonállal körülcsavartak és a méhbe, a méhnyakhoz tettek, hogy nemzéskor a megtermékenyülést megakadályozza. Utána kivették, de sokszor benthagyták, benőtt és operatív úton kellett eltávolítani. Ezt a fogamásgátló eszközt még ma is használják, de módosítva,

amennyiben a fonál közé kinint hintenek, hogy biztosabb legyen a védőhatása. A pécsi szülészeti klinikán még mostanában is operálnak ki a méhből benőtt facsigát.

A földesúri gazdálkodás bizonyos mértékig kedvezett a szaporodásnak. A jobbágynak volt negyed, fél vagy egész telke. Ezt mívelte, a földesúrnak, papoknak kilencedet, tizedett fizetett és robotmunkát szolgáltatott, de ennek ellenében volt halászati, faizási és legeltetési joga a földesúri legelőn, erdőben és folyóban. Hogy ezeket mind ki tudja használni, gyerekekre volt szüksége, mint munkatársakra, de csak meghatározott számban. Az azon felülieknek nem volt szabad megszületniök. Innen van az, hogy az Ormánságban évszázadokon keresztül stagnált a szaporodás. Bizonyos törvényszerűségekből folyó kisebb hullámzások voltak, de ha grafikonnal ábrázoljuk az egyes falvak születési viszonyait, csak a mult század közepétől kezdve kapunk csökkenő születésekből származó esést, még pedig oly nagy mértékben, hogy a háború után vannak évek, amikor egyes falvakban már egy születés sem fordult elő. A változást a birtokmegváltás és jobbágyfelszabadítás idézte elő. Ugyanis a jobbágy tulajdonában megmaradt a negyed, fél vagy egész telek, de a különböző használati jogoktól elesett. Most már nem mehetett a földesúri erdőbe fát vágni, a folyóba halászni és a legelőre legeltetni; meg kellett maradnia a saját telkén. Az pedig a család eltartására kevés volt. Mivel váratlanul érte őket az a meglepetés, hogy ezután csak az eddigi jobbágytelek lesz minden joguknak érvényesítési területe, drasztikusan kellett közbelépni a

szaporodás csökkentése érdekében. Most már nem volt szükség sok gyerekre, el kellett tüntetni őket. A facsiga sokszor nem működött tökéletesen, a gyerekek megszülettek, de útban voltak; egyszerűen megfojtották őket. Az ormánsági anyakönyvekben 1860 körül, amikor rendeződött a birtokmegváltással kapcsolatos elkülönözés, gyakran szerepel az a bejegyzés, hogy az újszülött megfulladt a dunyhába, vánkosba. Az újszülöttek ötven-nyolcvan százaléka egy éven belül mindig meghal. A halál oka legtöbbször nincs beírva, vagy ismeretlen betegség van megjelölve. Az ikrek közül is következetesen az egyik pár napon belül mindíg meghal, a másik sem éri meg az egy évet. Csak később jöttek rá az asszonyok, hogy a facsiga tökéletesítésével és egyéb szerek alkalmazásával még az anyaméhben el lehet intézni a megfogant életet. És ezt olyan eredményesen csinálják, hogy egy fél évszázad alatt a felére csökkent a születések száma.

Azóta élőkoporsók a baranyai parasztasszonyok, akik a méhükben ölik meg a generációk hosszú sorát. A magzatelhajtásnak valóságos technikája fejlődött ki. Akadt minden faluban egy-egy öregasszony, aki értett a dolgokhoz és aki mindig rendelkezésükre állt a bajba jutott menyecskéknek. Legegyszerűbb magzatelhajtási mód az, amikor az asszony forró vízbe ül. Már bonyolultabb, amikor különböző mérges növények (hunyor, beléndek, nadragulya stb.) leveléből és magjából főzetet, teát csinálnak és azt isszák, vagy a gyökerüket a méhbe helyezik és ott tartják egy-két napig. De használják a ciprusfenyő leveleitől megfosztott fiatal hajtásait

is erre a célra. A falusi öregasszonyok rendszerint ismerik ezeket a növényeket és alkalmazási módjukat. Ha ezek nem segítenek, akkor drasztikusabb módszerekhez nyúlnak. Vajszló község bábája, aki pár éve halt meg és a környék leghirhedtebb magzatelhajtója volt, hosszú hegyes vastűvel szurkálta agyon a méhben fejlődő embriót.

De szívesen fordulnak orvoshoz is. Az egyik község orvosához például nagyon sok menyecske jár. Ez az orvos rendesen azt ajánlja a menyecskének, hogy idézzen elő valamilyen módon vérzést és akkor meg szabad csinálni nyiltan is a tiltott műtétet. A menyecske hazamegy, erőlködik, mérges gyökerekkel birizgálja a méhet, s ha beáll a vérzés, az ügy negyven pengőért el van intézve. Igaz, nem mindig sikerül a beavatkozás: ilyenkor a halottanyakönyvben lapozgatva fiatal asszonyok halála okául beírva ott találjuk az elvérzést. A méhkaparásoknak, a méh izgatásainak és megerőltetéseinek eredménye pedig az, hogy a baranyai parasztasszonyok negyven-ötven éves korukban már derékban kettétörve, görnyedt vállal és háttal, szétesett farral, kifordult csípővel és lábakkal járnak az utcán: az ember megdöbben a sok eléktelenedett alak láttára.

Az egyke hosszú multja során különböző fejlődési periódusokon ment keresztül, amelyek mindegyikénél azonban erősen kidomborodik a gazdasági, illetve szociális ok. Az egyke egyik legfontosabb oka, sőt megindítója minden kétségen felül a földhiány volt. Ha ez a jobbágyidőkben nem is domborodott ki olyan erős mértékben, mint ma — és inkább a kettőcske és háromka rendszerében dívott — az a

földesúri gazdálkodás kötött voltával magyarázható. A birtokmegváltás után mindjobban nyomul előtérbe a földhiány, mert a nagybirtokok szorító halálgyűrűjében vergődő falvak nem tudtak földhöz jutni. A szaporodás viszont a birtok elaprózódásához, ez pedig agrárproletár sorba való lezülléshez vezetett volna. Ettől pedig írtóznak a baranyai „pógárok", mert látják az uradalmakban a gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások sorsát. Mondják is, hogy azért nem kell nekik gyerek, mert nem akarnak az uradalmaknak kanászt, gulyást, kocsist és bérest nevelni. Egy gyerek kell csak, aki az egész birtokot osztatlan egészében örökli és megmaradhat azon az életnívón, amit őseinek is nyújtott a föld. Elaprózódás esetén a lecsúszás elkerülhetetlen; el kell menni az uradalmakba cselédeknek, vagy a második, harmadik községbe kanásznak, csikósnak, gulyásnak, akit azután a falu közössége örökre kizár, mert nem tartják többé magukkal egyenlő értékű embernek.

Az egy-gyerek rendszer bevezetése a házasélet nemi funkciójának a szabályozását kívánja meg, amit különböző módon véghez is visznek, de ezzel tönkreteszik magukat nemcsak fizikailag, hanem szellemileg és erkölcsileg is. A magzatelhajtásokat és általában a születések szabályozását nem lehet titokban tartani. Arról mindenki tud a faluban, úgyhogy lassan közös ügy lesz belőle. A kezdetben jelentkező erkölcsi gátlások eltűnnek, lelkiismeretfurdalás nincs, az ember lejtőre jut és csúszik lefelé megállás nélkül. Nincsenek többé törvények, nincs hit. Őrült világnézetté, lehetetlen életszemlélettté szélesedik az, ami eddig a földhiány miatt állt elő. Ma már, ha

volna föld, sem szaporodnának, nem kellene gyerek, mert szokássá és törvénnyé vált ez az élet, amelyhez konzervatív makacssággal ragaszkodnak.

Ha összetevőire bontjuk az egykéző parasztság kialakult életrendszerét, akkor a leglehetetlenebb tényezőkre bukkanunk. A család az öreg szüle uralma alatt van. Új matriarchatus alakult ki és ebben az a tragikus, hogy a matriarchatus a feltörő, vagy az elfáradt, kihaló népek életformája. Az Ormánságban ez utóbbi az eset. A család földjét a férfiak (apa, vő, esetleg fiu, ha van) közösen mívelik, de a szülének van egy külön területe a birtokból, ami csak az övé és ahol kendert termel, hogy a családtagokat ruhával tudja ellátni. A pénztár is az ő kezében van. Ő nézi ki azt a leányt, akit a fiának el kell venni, vagy azt a legényt, akihez a lányának hozzá kell menni feleségül. Természetesen a birtok és a ház nagysága szabja meg a házasságok kialakulását, mert Baranyában földek és házak házasodnak össze és nem szerelmesszívű menyasszonyok és vőlegények. Igaz, a lányok és a legények eljárnak a játszóba (ez majdnem olyan, mint a székelyeknél a fonó), ahol érzéseik szerint orientálódnak és sokszor sírig tartó szerelmek keletkeznek, de minden reménye nélkül annak, hogy valaha is egymásé lehetnek. A leánynak a végén mégis csak ahhoz kell menni, akinek élete párjául már a bölcsőben kiszemelték, úgyszintén a legénynek is. Nagyon fiatalon házasodnak. A fiatalok házaséletének minden mozzanatára a szüle vigyáz. Még a nemi életük is a szüle ellenőrzése mellett folyik. Ezért a nemi életfunkciót korlátozva és megszakítva végzik. Inkább mosok lepedőt, mint pe-

lenkát, mondják Baranyában. A fiatal menyecskének ki kell járni a mezőre dolgozni, ha állapotos, nem lehet hasznát venni. A szüle tehát úgy intézkedik, hogy nem kell gyerek. Csak a gazdagabb helyeken nem kell kimenni dolgozni, de gyereknek ott sem szabad lenni, mert azt tartják, hogy a menyecske olyan legyen, mint „a verág az ablakban". Kényeztetik. Főzni, kenyeret sütni nem tud, ezt csak szüle korában kell tudnia. Addigra végigjárja a szüle mellett a szüle-iskolát, amelynek fenntartása és folytonosságának biztosítása az ő feladata. Közben tönkremegy testileg, lelkileg és mire szüle lesz belőle, már az egyke kiírthatatlan világnézetére esküszik.

Az egykének kétségtelenül vannak előnyei. Kényelmes életmódot biztosít. Nem kell a sok gyerekkel vesződni. Nem aprózódik el a birtok, tehát jobb megélhetést biztosít. De ez nem ér fel azzal a testi és lelki romlással, ami következményeként jelentkezik. Az egykéző paraszt elveszti biztonságérzetét. Fél; mi lesz, ha meghal az „egyke"? (Az egyke egyik legjobb orvosszere ez a félelem, de későn jelentkezik az egygyerekes, vagy gyerektelen családoknál, amikor már nem lehet ellene semmit sem csinálni.) A családi élete sem zavartalan. A gyerekek hiánya üressé teszi a családi életet. Az amúgyis kényszerházasság útján összekerült házastársak gyűlölik egymást. A coitus interruptus következtében, amit éveken keresztül folytatnak, idegileg teljesen tönkremennek. Hisztérikusak lesznek, állatok módjára üvöltenek, ordítanak. A legkisebb ok is felingerli őket. Ilyenkor asszonyt, állatot, gyereket, mindent, ami eléjük kerül ütnek, vernek. A folytonos összeházasodások következtében valóságos belső beltenyésztés folyik, aminek nagyfokú degenerálódás az eredménye. Sokaknál, ahol nincs gyerek, nagy állatszeretettel találkozunk. Vannak agglegények, akiknek rengeteg a macskájuk. Azokkal foglalkoznak. Ezek egyrésze homoszexuális. Más részük megegyezik férjhez nem ment öreglányokkal, hogy egypár métermázsa búzáért, vagy egy hízósüldőért egy-egy évig rendelkezésükre álljanak. Különben is a nemi életet már nagyon korán elkezdik. Leányok tizenöt-tizenhat éves korukban, legények tizenhét-tizennyolc éves korukban. Erkölcsi gátlás nincs, hiszen a szülők sem állanak erkölcsi alapon és sokszor a játszóbeli viszonyt folytatják. Fiatal lányoknak születnek törvénytelen gyerekeik. Ezek persze következetesen pár napon belül meghalnak.

Nagy az úrhatnámság. Parasztleányok is úgy szeretnének járni, mint a helyi intelligencia hölgytagjai. Marócsán például az egyik parasztlány hallott valamit az estélyi belépőről; csináltatott magának és most abban jár délelőtt a templomba. Templomba szokásból és magukat mutogatni járnak. A parasztleány vasárnap négy-ötször is átöltözködik, mindig más ruhába. Nem vallásosak, nem hisznek Istenben. Vallásosak nem voltak sohasem, mert nem tudták megérteni egyik történelmi egyház tanítását sem. Az egyke okozta lelki defetizmus következtében azonban valósággal istentagadók lettek. Az egyik vajszlói paraszt például azt tartja magáról, hogy az Istennek csak annyival van több esze nálánál, hogy az tud esőt adni. Ilyen a nemzeti érzésük is. Vannak, akik nem bánnák, ha a szerbeké volna is az impérium,

mert azt mondják, hogy nem a szerbek az ő ellenségeik, hanem az urak. Véghetetlen gyűlölettel beszélnek az urakról és viseltetnek velük szemben. Egy rettenetes erkölcsi fertőben fuldokló társadalom zilált lelkiéletének a megnyilatkozásai ezek. Mélységes lelki és erkölcsi üresség. Nincs cél előttük, nem törődnek semmivel. Tudják, hogy pusztulnak és a legnagyobb apatiával várják a végpusztulás bekövetkezését.

Vannak negyven-ötven holdas gazdák, akik állandóan nyolcvan-száz-százhúsz sertést hizlalnak, gazdagok, de se feleségük, se gyerekük nincs, a házuk tája rendetlen, mocskos, bűzös és ha megkérdezi az ember tőlük, hogy mindez miért van? A vállukat vonogatják és ingerülten kérik, hogy hagyják őket békén. Ők nem bánják, ha rácé, horváté, vagy svábé lesz a birtok és a vagyon (amit azonban jobb szeretnének a sírba vinni magukkal), csak nyugodtan és békében maradhassanak. Ma már ott tartanak, hogy nem akarják rendbehozni a templomot és az iskolát, mert azt tartják, hogy ők ugyis elpusztulnak és különben is a sváboknak, akik kiszorítják őket, nem érdemes kijavítatni. Majd rendbehozzák azok maguknak.

A földjüket sem maguk mívelik, hanem kiadják felesbe. A feles uradalmi cseléd, horvát vagy sváb. Nem szeretnek dolgozni. Kifáradtak és — pihenni akarnak. Öreg parasztok mondják, hogy még az ő legénykorukban is hangos volt a falu a fiatalok dalolásától esténkint, ma minden csendes.

Dekadencia, letargia, passzivitás; ez a baranyai magyarság. Betegek és a betegségük ragályos. Már

az egykés magyar falvak körül elterülő uradalmak cselédei is kezdenek egykézni. Sőt a magyar falukba beszivárgó svábok, horvátok és cselédek is. Kemsén vannak a közeli káptalani pusztáról beszivárgott cselédek, akiknél az első generáció szapora volt, de a következő már egykézik. A gazdasági cselédeknél még nem annyira az erkölcsi, mint inkább a szociális ok játszik nagy szerepet. Ugyanazon konvencióból hárman — apa, anya, egy gyerek — jobban meg tudnak élni, mint nyolc-tízen. De a kényelemszeretet is nagy szerepet játszik az egyke terjedésénél (középosztály!) és az egykéző lakosság terrorja. Kiközösítik azt az anyát, akinek több gyereke van. Üldözik, patkánynak, malacosgöbének és nem asszonynak tartják. Sok helyen agyon akarták verni azt az asszonyt, amelyiknek több gyereke volt, vagy fel akarták gyújtani a házát. A gyerekek is csúfolják és általában közmegvetés tárgya a sok gyermekes magyar anya. És ha valaki beszél az egyke ellen, ugyanígy jár. Az egyik község református papját el akarták zavarni, mert az egyke ellen beszélt. Sőt még a Pestről lement püspököt és papokat sem nézték jó szemmel, egypár helyen meg is mondták, hogy többet ne menjenek le, mert úgysem hallgatják meg őket.

Krisztus mondása illik rájuk a legjobban: nem tudják, hogy mit cselekszenek. Az utolsókat rúgják és feldúlt lelkükkel és boruló idegeikkel már csakugyan nem tudják, hogy mit is csinálnak. De azért még a haldoklásukban is gőgösek. Sehol nincs olyan kifejlett kasztszellem, mint amilyennel az Ormánságban találkozunk. Marócsán a templom padjai

meg vannak számozva, mindenki csak az őt megillető helyet foglalhatja el. Az egyik paraszt gazda szerint ez azért van, mert a bibliában meg van írva valahol, hogy mindenek rendben és békességben menjenek. Ezt azután annyira betartják, hogy az öregeknek például nem is szabad bemenni a templomba. Az ő helyük istentisztelet alatt a torony alatt, a limbusban van. A limbus egy négyszögletes helyiség, két oldalt kőpadokkal. Az ajtaját istentisztelet alatt nyitva hagyják és az öregek onnan hallgatják társadalmi helyzetre való tekintet nélkül a prédikációt. Még az úrvacsorát is ott szolgálja fel nékik a pap. Ennek a kívülrekesztésnek oka pedig az, hogy méltatlanok a belépésre, mert már az élők terhére vannak. Az egyke életrendszerének ez a legkönyörtelenebb törvénye. Aki az élők terhére van, annak el kell tűnnie az élők közül, vagy még az anya méhében, vagy ha már életében munkájával megfizetett az életért, akkor a templom limbusában, mert aki oda kerül, az a faluközösség számára többé nem él — meghalt.

Az ormánsági házak előtt merev mozdulatlansággal, fehérbe öltözve ülnek az öregek, mintha Charon hajóst várnák, hogy a Styx másik partjára vigye át őket. Ha megszólítja őket az ember, szinte védekezve, bocsánatkérő hangon beszélnek, mintha azt mondanák: nagyon jól tudják, hogy útban vannak, de nem tehetnek róla, nem rajtuk múlik. És ha ezek az öregek meghalnak, üres lesz a ház. Egész utcasorok ürülnek így ki, a házak némán állanak egymás mellett. Sok családnak ma már négy-öt háza van. Ennyi maradt rájuk a kihalt rokonok örökségeként. Az üres házak kapuját beszegezik, az udvarát felveri a gyom, lassan begyepesedik, körülöttük minden az elmúlásra emlékeztet. Végtelenül lehangoló ezeket a bezárkózott néma házakat nézni. De ez nem az utolsó állomás. Az üres házat később vagy a beszivárgó idegen elemek szállják meg, vagy lebontják és a begyöpösödött udvar közepén összerakják a téglát. A téglarakás körül nagy gaz nő és az elárvult telek így várja új gazdáját, aki legtöbbször sváb. A lakosság egyre fogy, előre ki lehet számítani, hogy melyik község mikor fog kihalni. Baranyában ha így megy, harminc-negyven év múlva nem lesz magyar. Somogy, Tolna és Zala-megyékben ötven-hatvan év mulva. Egy esetleges külső beavatkozás azonban felére, vagy harmadára is lecsökkentheti ezt a terminust. A németség ma már kezd berendezkedni a nagynémet politikára és valósággal előre kidolgozott haditervek alapján történik a vegyes nemzetiségű területeken való előnyomúlása.

A németségnek pontos felvételei vannak a Dunántúlról. Minden család, minden családtag és a tulajdonukban lévő ház, föld számon van tartva. Német diákok járták be a Dunántúl németlakta területeit és mindent pontosan felvettek. Sok helyen bennünket is német diáknak néztek, mert a sváb faluk lakói el sem tudják képzelni, hogy magyar diák is képes hátizsákkal a hátán gyalog bandukolni hetekig a Dunántúl vegyes néptengerében. Igaz, Matolcsy Mátyással előörsök voltunk!

Jól kiépített szervezete van a németségnek; a Kulturverein és a vásárokon való találkozás útján tudják, hogy hol, melyik magyar községben van el-

adó, vagy felesföld, üres ház. Ők értékelik a gyereket, mert szükség van rá. Új honfoglalásra készülnek. Csodálatos módon megőrizték népi sajátságaikat és kultúrájukat még olyan helyeken is, ahol színmagyar községek veszik őket körül. Somogy és Baranya megyék határán, az Ormánság szélén van három német község: Teklafalu, Németújfalu és Endrőc. Körülöttük magyar községek. 1832-ben hozták ide a németeket az uradalmi erdőkbe fát vágni. Kaptak egy kevés földet és eddig nem volt velük baj. A legutóbbi népszámláláskor is még magyarnak vallották magukat. Egymás között németül beszélnek, de az irodalmi németet nem értik. Szorgalmas, igénytelen nép, magyar faluból nem nősülnek, hozott szokásaikat megőrizték. Télen facipőben és szőrmeharisnyában, nyáron fapapucsban járnak. Táncuk a ceppedli és a valcer. Hitler uralomra jutása óta teljesen megváltoztak és nagynémet eszméket vallanak. Német diákok jártak közöttük agitálni, eredmény: az egyik katolikus papot, aki próbált a német misék mellett magyart is tartani, lázadásszerűen el akarták távolítani. A környék magyar falvaiba lassan beszivárognak. A magyarokat elnémetesítik. Polai, Kátai, Tar, Gelencsér nevű emberek egy kukkot sem tudnak magyarul.

A szétszórt sváb községeknél sokkal veszedelmesebbek azok a falvak, amelyek szorosan csatlakoznak egymáshoz és valósággal tömböt alkotnak Pécsváradtól Mohácsig, Siklóstól a Sárközön, Fejér megyén keresztül fel Budáig, sőt még azon is felül. Ezek a községek ma már nyiltan nagynémetek. Nagy-Pallón beszéltünk egy húszholdas sváb gazdával, aki

nyomatékosan kijelentette, hogy ő német, de egy keveset magyarul is tud. A magyarokról, akik néhányan a falu szélén laknak úgy beszélt, mint a cigányokról. Majd gúnyosan emlegette, hogy neki ugyan csak húsz hold földje van, de a Bácskában négyszázholdas svábok is laknak. Érezni kellett, hogy a húsz hold még nem jelenti számára a birtoknagyság felső határát. Nem áll meg húsz holdnál!

Pedig a sváblakta területek birtokpolitikailag a legrendezettebbek. Az egykés magyar falvak a nagybirtok halálgyűrűjében fuldokolnak. Itt ideális a határ. Ameddig csak ellátni, mindenütt húsz-negyvenholdas kisbirtok-parcellák. Teljesen befejezett helyzet, amelyen már sem földbirtokreformmal, sem telepítéssel változtatni nem lehet. Sőt az expanzív németség terjeszkedik. Megszállják az üres magyar házakat. Kiveszik a dolgozni nem akaró magyarok földjét felesbe. (Még szegény Fülep Lajos is, — aki szakadatlanul rángatja a lélekharangot lent a baranyai magyar végeken, de nem hallgat rá senki — egy svábnak adta ki a földjét felesbe, mert magyar nem akadt, hogy vállalja.) Ha a sváb egyszer betelepszik a magyar községbe, onnan többet nem megy ki, mert egész éven keresztül talál megélhetést. Télen az erdőben fát vág részért, tavasszal gombát szed, majd epret. Közben eljön a nyár, lehet aratni, csépelni. Utána, ősszel pedig az erdőben szelíd gesztenyét szedni (valóságos gesztenye-erdők vannak Pécsvárad körül) és ismét fát vágni. Egypár éven belül így annyira megszedi magát a bevándorolt szegény sváb, hogy ki tudja venni a magyartól felesbe a földet. Megveszi azt a házat, amelyben eddig bérért lakott.

Lassan megveszi a földet is és tíz év mulva követeli a németnyelvű iskola felállítását. Honfoglaló küzdelmében segítségére van a Kulturverein. Télen előadásokat tartanak, ahol a német faji öntudatot ébresztgetik és arról beszélnek, hogy mártírok, a nagy német birodalom kilökött pionírjai, akik évszázadok viharában megállták itt a helyüket és hordták görnyedni nemtudó vállukon a nagynémet sors nehéz keresztjét. De már nem soká kell hordani, mert a nagynémet gondolat diadalmasan tör előre a világ minden tája felé, ahol csak németek laknak. A Kulturverein előadásai a leglátogatottabbak. Mivel a magyar hatóságok ellenőrzése folytán csak az vehet részt azokon, aki tagja az egyesületnek, belép mindenki, az iskolásgyerektől a mozdulni alig bíró öreg svábig, férfiak, asszonyok vegyesen. És hogy van eredménye az előadásnak, azt misem bizonyítja jobban, mint az, hogy előadás után a borospincékben gyülekeznek, ahol napokon keresztül hatósági ellenőrzés nélkül folyik zavartalanul a felhevült beszélgetés és nem egyszer hallani csendes téli estéken a szőlőhegyek felől a Horst Wessel-dal dinamikus, mindent elsöprő ütemeit.

Velük szemben a magyarság nem tudja megállni a helyét. A sváb mindenhonnan kiszorítja őket. Sokszor a hatóságok is a svábok segítségére vannak. Mivel a sváb gazdák produkálják a legszebb állatokat, s ők viszik el az első díjakat a különböző kiállításokról, a vármegyei állattenyésztési bizottság nekik adja a legjobb tenyészállatokat. Ők kapják a legnemesebb méneket, a legkiválóbb bikákat és így is segítik őket küzdelmükben. A magyar gazda, aki közönyös letargiával nézi az életet, elesik mindentől. Egyenlőtlenül folyik a harc, nemcsak azért, mert a magyarság testi, lelki és erkölcsi defetizmusa következtében nem egyenlő ellenfele a svábnak, hanem azért is, mert a magyarság már ott tart, hogy nem is akar védekezni. Céltalannak tart minden megmozdulást és legjobb szeretné hirtelen befejezni a tragédiának utolsó felvonását. Mohácson van egy téli mezőgazdasági szakiskola, ahova minden baranyamegyei községnek kellene küldeni egy-egy legényembert tanulni. Az iskola látogatása díjtalan, mert községi alapítványhelyek vannak. A magyar községek már évek óta nem tudnak kiküldeni senkit, mert nincs fiatalságuk és az ő alapítványi helyükre is svábok kerülnek. Magyar község a saját pénzén taníttatja a sváb legényt arra, hogyan kell helyesen gazdálkodni a mai időkben és ezzel olyan fegyvert ad a kezébe, amellyel önmagát szereli le.

Élet-halálharc folyik Baranyában. Az egész Dunántúl kezdi felvenni a háborúelőtti Erdély jellegét: a magyarság pusztúlása ugyanazon az úton halad, mint ahogy az Erdélyben történt. A pusztulást nem a számok döntik el: ha egy kis baranyai falu elmerül a németség tengerében, ezt a veszteséget nem ellensúlyozza bármilyen nagy százalékú szaporodás az ország másik részében. A magyarság sorsa a vegyes nemzetiségű területeken dől el. Életerőtől duzzadó támadófél és erőtlen, Hazában, Istenben, Jövőben nem bízó védőfél: ez a Dunántúl.

Mi ellene a védekezés? Hogyan lehetne segíteni az egykéző parasztságon? Hogyan lehetne életerőt önteni beléjük? Mi az egyke orvosszere? Ezek mind

olyan kérdések, amelyekre helyes feleletet adni nem lehet, legfeljebb lelkiismeretének megnyugtatására állhat elő ki-ki kedvenc vesszőparipájával. Fülep Lajos évek óta mondja a receptet: telepítés, földbirtokreform, örökösödési törvény és a mezőgazdasági termelés átszervezése. Kérdés azonban, hogy ez segít-e? Sárközben négy-ötszázholdas parasztgazdák egykéznek. Ezeknek mennyi földet adjunk? Ezer holdat? A földhiányban is van hiba, telepíteni is kellene és még sok mindent csinálni, de a legnagyobb baj az emberben van. A baranyai elfáradt emberben, akinek a földbirtokreform csak injekció lesz, csak ki fogja tólni a halála óráját, de meggyógyítani nem tudja. A magyar ember jutott válságba és ez éppen a legrosszabbkor következett be. A háború utáni Középeurópa nagyon zavaros. A Kárpátokövezte Dunamedencében még csak ezután fog az elrendeződés megtörténni. Lehet, hogy forradalom rázza meg az itt élő népeket. A konglomerátumból talán kikristályosodik valami. De mindeme zűrzavar mögött ott sötétlik a pánszláv és a pángermán törekvések fekete árnyéka. Németországnak határozott céljai vannak Középeurópában. Oroszország elismert állam és könnyen lehet a pánszláv álmok új hordozója. Mi éppen az ütközőponton vagyunk, de milyen állapotban!

Népek és nemzetek életében törvényszerűségek vannak és ha egyszer az idejük lejárt, eltűnnek. Jövendőt mondani merész dolog, de a szimptomákat letagadni nem lehet. Magyarország beteg. Hogy meg lehet-e gyógyítani, az orvosai bátorságától és szervezete szívósságától függ.

Egy elsülyedt dunántúli falu

A legújabb egykekutatás eredménye az Ormánságban

Az egykéről már nagyon sokat írtak és írnak, de még ezideig nem sikerült teljes egészében ezt a kérdést feltárni. Beállították gazdasági, társadalmi, erkölcsi és egyéb problémának és mindig általánosítani igyekeztek, amikor róla volt szó. Pedig az egyke különböző multú és természetű. Benne gyökerezik az illető egykés terület szociális, gazdasági, társadalmi, erkölcsi és kulturális viszonyaiban. Éppen ezért minden vidéken más és más okok idézték elő kialakulását. Ha egy egykés terület viszonyait sikerült megismerni és ott az egyke okait kikutatni, az még nem jelenti azt, hogy az egész országban ugyanazok a gazdasági és társadalmi tényezők és jelenségek határozzák meg tendenciáit. Általánosítani nem lehet és főleg a térképen az útját megrajzolni nem, hogy merre veszi majd irányát, mert az egyke nem járványszerűen, ragályos betegségként terjed. Pedig sokan hiszik ezt és például nagyon erősítgetik, hogy a szerbek hozták magukkal a Duna mellékére, ahonnan átment a Dunántúlra és a Tiszántúlra és erősen fertőzi a magyarokat. A magyarországi egyke tipikus magyar betegség, amelyik a nép és föld diszharmoni-

kus viszonya miatt következett be mindenütt más-más tényezők hatására és ha különböző multú és természetű is, a lényege mindegyiknek ugyanaz: egy gyerek a családban, vagy egy se és a régitől elütő életforma új törvényekkel. Az egyke ma már életrendszer és a saját társadalmi, gazdasági és erkölcsi törvényeivel határozza meg új világának kereteit. Ahol végig lehet kísérni az egykés társadalom kialakulását, sorban meg lehet állapítani a fejlődés egyes periódusait, amelyek az előzőtől sok tekintetben különböznek ugyan, de jóelőre engedik sejttetni, hogy a vége teljes szétzüllés lesz, amin semmiféle beavatkozással változtatni nem lehet.

Magyarország 223 egykés községe közül 194 a Dunántúl van. Megoszlásuk a következő: Baranyamegyében 60, Somogyban 42, Tolnamegyében 28, Zalában 23, Vasmegyében 13, Veszprémben 10, Sopronban, 7, Győr-Moson-Pozsonymegyében 5, Komárom-Esztergommegyében 4, Fejérmegyében 2 fekszik.

Baranya vármegye az egyke egyik főfészke. 60 olyan községe van, amelyekben a születési ezrelék húsznál kevesebb. Részletes helyzet a következő: 4 községben 10⁰/₀₀-en aluľ van a születés, 17 községben 10·1—15·0⁰/₀₀ között, 39 községben pedig 15·1—20·0⁰/₀₀ között mozog a születési arány. Különösen két járásban, a siklósi és szentlőrinci járásokban ölt veszedelmes méreteket az egykézés. A szentlőrinci járásban 61 község közül 24-ben, a siklósi járás 51 községéből ugyancsak 24-ben az utolsó tíz évben állandóan kevesebb volt a születés, mint a halálozás. Ezeknek a községeknek fogy a lakossága és a gyerekek lassan eltűnnek a társadalomból. Országos átlagban a vármegyékben a 0—6 évesek korosztálya meghaladja az egész társadalom 13%-át, az egykés községekben néhol még a 7%-ot sem éri el. Viszont az öregek feltűnően nagy számban szerepelnek, ami nagyon jellemző az egykés társadalomra. Itt ugyanis a népesség korosztályok szerinti megoszlása nem a talpán álló gúlához hasonlít, mint az normális viszonyok között lenni szokott, hanem éppen fordítva: csúcsán álló gúlához hasonlít. Egyre kevesebb gyerek születik, az előttük járó korosztályokban többen vannak és előáll a demográfiai labilitás. Ez természetesen áll minden egykéző társadalomra!

A Baranyai egyke egy bizonyos területre: az Ormánságra lokalizálódik. Igaz, a vármegye északi részében fekvő magyar községekben is van egyke, de azok sok mindenben különböznek az ormánsági falvaktól. Ormánság Baranya vármegye déli részében elterülő parkjellegű táj, amely évszázadokon keresztül izolált életet élt és az utolsó évszázadokban kialakította az ottani területre most már véglegesen jellemzően az egyke-életrendszert. Ennek az életrendszernek a megrajzolására vállalkozott a Pro Christo diákotthon főiskolai hallgatóiból alakult 312 sz. Erő öregcserkészcsapat 1934 nyarán. Az egyik tipikus egykés községet, Kemsét választották ki és kétízben több hetes kiszálláson a legkülönbözőbb szempontból vizsgálat alá vették a kis egykés község társadalmát és sikerült annak képét megrajzolni. Mivel az Ormánság 41 községe azonos körülmények között él, Kemse története adja egyúttal a zárt Ormánság egykéjének a történetét is. Ennek megfelelően egész röviden összefoglalva az alábbiakban be-

számolunk az ormánsági egykekutatás legfontosabb eredményeiről.

Kemse a pécsi káptalan jobbágyközsége volt. Hosszú évszázadokon keresztül elzárkózva a világtól élte egyszerű életét a többi ormánsági faluval együtt. Eltekintve azoktól az okmánybeli adatoktól, amelyek Kemsét 1542-ben 4½, 1561-ben 5½ jobbágyportával emlegetik, a Pragmatika szankció korabeli (1720—21. évi) összeírás adja az első megbízhatóbb számokat népességi állapotára vonatkozóan. A községben 1721-ben 3 jobbágy- és 3 zsellércsalád lakott. Nagy népes családok voltak. 1800-ban 160 lakosa van, 1830-ban 215, 1870-ben 157, 1900-ban 132, 1935-ben 142. A lakosság száma a mult század közepetájáig emelkedett, onnantól kezdve fogy. Ehhez alakult a születések és a halálozások száma és az általuk meghatározott tényleges és természetes szaporodás, illetve fogyás. Az 1000 lélekre vonatkoztatott születési arány, az úgynevezett nyers születési szám 1801—1810. években a legnagyobb: 51·2. Ettől kezdve váltakozik. 1851—1860. években 40·9, 1921—1930. években pedig már csak 8·4. Vagyis a születési ezrelék tizen alul van már huzamosabb idő óta. A halálozási nyersszám (1000 lakosra vonatkoztatott száma a meghaltaknak) 1801—1810. években 45·0, itt tehát pozitív értékű természetes és tényleges szaporodás esete áll fenn, 1851—1860. években 41·5, a halálozás nagyobb, mint a születés. A tényleges és természetes szaporodás negatív értékű. 1921—1930. években a halálozási arány 15·4; erősen uralja a születést, állandósult a népesség fogyása. Ebből a pár számból kitűnik, hogy milyen veszedelmes méreteket öltött

Kemsén a népesség fogyása. Ha az őslakosság népmozgalmi viszonyait kiragadjuk és nem vagyunk tekintettel a bevándorlókra, akkor az 1828. évi 220 lélekkel szemben ma már csak 100 lelket találunk a faluban. A szaporodás ilyen mérvű dekadenciája az egyke következménye, amelyik egészen különös módon alakult ki Kemsén gazdasági okok miatt.

Szigorúan gazdasági okokról általánosságban nem beszélhetünk. Az egyke nagyon bonyolult szövevénye az élettendenciák megbilincselésének és Kemse multjában ezek gyakran szerepeltek. A kis község társadalmát sokszor érzékenyen érintették komoly megrázkódtatások, amiknek visszahatásaként a szaporodás csökkenése következett be. Igaz, a megrázkódtatások azért érinthették olyan érzékenyen a lakosságot, mert Kemse társadalmi berendezkedése a multban nem öltött határozott formát és inkább elmosódó körvonalakban alakult ki valamilyen közösségi szellem, amelyik részben a gazdasági egymásrautaltságból, részben pedig egyéb okokból jött létre. Minden valószínűség szerint laza faluközösség, illetőleg ezen belül nem határozott jellegű házközösség volt Kemse gazdasági és társadalmi életformája. A külső körülmények késztették erre a lakosságot. Az Ormánság állandóan ki volt téve a Dráva és a Feketevíz áradásainak. A Dráva és a Feketevíz határozták meg az ottani lakosság életterét. Az áradásmentes területeken folyt a földmívelés és állattenyésztés. Egy-egy jobbágycsalád kezén kevés föld volt. Az újabb területek bevonása fokozatosan történhetett. A kétnyomásos gazdálkodás megszabta gabonatermelés nem fedezte szükségleteiket. A jelentkező hiányt

gyüjtögetéssel pótolták. Szombat délutánonként például az egész falu kivonult a cserjésekbe halászni, vagy különböző növényi táplálékokat gyüjteni. Főfoglalkozásuk az állattenyésztés volt. Az állatokat messzebbre, a Drávántúlra is elhajtották legelni. Életterüket így próbálták nagyobbítani.

A terjedés lehetősége a földesúri gazdálkodás keretein belül bizonyos mértékig fennállott. A különböző úrbéresi jogokat, mint amilyen a faizás, legeltetés, halászás stb. volt, csak úgy tudták kihasználni, ha közösen összedolgoztak. Hangsúlyozzuk azonban, hogy faluközösség, vagy házközösség alatt nem kijegecesedett forma értendő. És különösen nem kell a szláv zadrugára gondolni, amikor Kemsén házközösségről beszélünk. Egy elmosódó, lazán összetartozó több családból álló „nagycsaládot" kell alatta érteni. Ezek a nagycsaládok a földet közösen művelték, az állatokat közösen tartották, értékesítették; vagyis komoly keretek között mozgó közösségi gazdálkodást folytattak, amelynek keretein belül formális munkamegoszlás uralkodott. A drávántúli erdőkbe más fiú hajtotta el a sertéseket makkoltatni, a káptalani legelőn megint egy másik őrizte az állatokat, ismét másik halászott stb. Ebben a társadalomban nagy értéke volt a gyereknek, mert felnőve munkáskezet jelentett és csak így lehetett kihasználni a különböző lehetőségeket. Sok gyerek is volt egy-egy családban. Például a mult század negyvenes éveiben az egyik gazdának tizenhárom gyereke volt; ma az utódainak egy van, illetve egy sincs! A lakosság erős mértékben szaporodott. Minden jel arra mutat, hogy a mult század első felében Kemse

szaporodó, jövőben bízó, öntudatos község. A katasztrófa a jobbágyfölszabadítás, illetve a birtokelkülönözés alkalmával következett be.

A negyvennyolcas idők váratlanul érték őket. A világtól elzárva, a megszokott életformákhoz görcsösen ragaszkodva éltek hosszú évszázadokig a földesúri gyámság alatt. Egyszerre kiestek azonban a patriárkális életformából, s ez olyan megrázkódtatást jelentett számukra, amit azután sohasem tudtak kiheverni. Új volt nekik a forgalmi gazdaság. Itt a kereslet és kínálat szabja meg a konjunktúrák alakulását, ott az emberi szükségérzetek elementáris jelentkezése. Ők ez utóbbira voltak berendezkedve és a birtokelkülönözésnél a végrehajtó közegek erre nem voltak tekintettel. Ki-ki megkapta a jobbágytelket és csak azt. A különböző úrbéresi jogoktól elestek. Többet nem mehettek a földesúri legelőre legeltetni, az erdőbe fát vágni, a folyóra halászni. A birtokelkülönözés összébbszorította az életterüket. A sok gyerek már útban volt, a házközösségi szervezet szétbomlik, az általános életkörülmények rosszabbodtak. Ezután csak abból az egy fertály (8—10 hold) földből kellett megélni, az pedig kevés volt. És ekkor áll be a törés Kemse életében. A megváltozott életkörülményekre brutálisan reagáltak. A gyerekekre nem volt szükség; el kellett őket tüntetni. Megkezdődik a születések szabályozása. Eleinte nem volt tökéletes a módszerük, sőt egyáltalában nem értették a magzatelhajtások technikáját. Ez csak később fejlődött ki. A gyerekek megszülettek és azokat egyszerűen

megfojtották. Az anyakönyvben lapozgatva sok fulladásokozta gyermekhalált találunk. Másutt nem szoptatták az újszülötteket és azok éhenhaltak. Lassan azonban rájönnek arra, hogy még az anya méhében ki lehet oltani az alig fogant életet. Kezdődik a magzatelhajtások kora. Eleinte nehezen megy. Sok fiatal asszony meghal. A gyerekek még átjutnak a hálón; megszületnek, de nem sokáig élnek. Az újszülöttek 30—40%-a 1 éves kora előtt mindig meghal. A magzatelhajtás technikája azonban egyre tökéletesedik, már nem igen okoz bonyodalmakat, halálos kimenetele is ritkán lesz; eléri sötét fénykorát.

Közben a kis társadalom vergődik. Megpróbálják összeszorított életterüket kitolni. Fizikailag ez nem lehetséges. Földhöz ugyanis nem juthattak. Számukra pedig ez lett volna a legjobb megoldás. A nagybirtokok szorítógyűrűje mereven körülvette őket. Pontos adataink Kemse és környékének a különböző évekbeni birtokmegoszlási viszonyaira vonatkozóan nincsenek, de egész Baranya vármegye birtokmegoszlási viszonyainak a vázolásával megadhatjuk Kemse földszerzési küzdelmeinek a birtokpolitikai hátterét. Az egész vármegye területe 1787-ben 899.592 kat. hold. Ebből 622.662 a világi nagybirtok és 276.930 az egyházi nagybirtok. Mindkét osztálynál a terület kétharmadrésze volt körülbelül a jobbágytelkek területe. A csonka megye 668.822 kat hold terjedelmű, Pécs kivételével. Ezen a területen a megoszlás 1787-ben a következő volt: világi nagybirtok 411.892 kat. hold, egyházi nagybirtok 276.930 kat. hold. A továbbiakban így alakul a csonka megye birtokmegoszlása: 1893-ban a 100 kat. holdon felüli nagybirtokok területe: világi 155.024 kat. hold, egyházi 72.345 kat. hold, közösségi 85.128 kat. hold. Vagyis a nagybirtok területe az egésznek 45%-át foglalta el, 1925-ben a 100 kat. holdon felüli világi nagybirtok területe 148.093 kat. hold, az egyháziaké 69.533 kat. hold és a közösségi nagybirtokok 59.884 kat. hold. Az arány ekkor már „csak“ 40%-ot tesz ki. A harminc év alatt bekövetkezett 5%-os változás tekintélyes részét az 1920. év utáni földreform hozta létre. Különben is, ha részleteiben nézzük a változást, akkor azt látjuk, hogy 30 év alatt a világi nagybirtokból 6931 kat. hold, az egyháziakból 2812 kat hold és a közösségi birtokokból 25.244 kat. hold csúszott át a 100 kat holdon aluli birtokkategóriákba. A vergődő kis falvak a közösségi és községi birtokok felosztásával próbálkoztak, de nagyon valószínű, hogy negyvennyolctól, illetve az Ormánságban, ahol egy évtizeddel később történt a birtokelkülönözés, 1860-tól 1920-ig a nagybirtok állományából nem tudtak a parasztgazdák földhöz jutni. Az a 34.987 kat. holdnyi különbség, ami az 1893. évi és az 1925. évi birtokállag között van, a földreform alkalmával leadott váltságföldek területe lesz. Előtte egyetlenegy hold föld is alig jutott a gazdáknak. Az idők folyamán a nagybirtokok egy része szétesett, de azokból párszázholdas gazdaságok létesültek. Sajnos, régebbi időkből nincsenek erre vonatkozólag adatok és így csak 1921-től mutathatjuk be a 100 kat. holdon felüli nagybirtokok területi változását.

Birtokkategória kat. hold	1921 a birtokok száma	területe kat. holdban	1934 a birtokok száma	területe kat. holdban
100— 200	147	20.793	202	28.354
200— 500	168	49.480	164	49.917
500— 1.000	35	23.451	29	19.082
1.000— 2.000	12	15.933	12	16.787
2.000—10.000	16	80.796	17	84.318
10.000-en felül	6	86.785	5	84.413

A 100—200 holdas gazdaságok száma 55-tel, a területe pedig 7561 kat. holddal növekedett a háború után. Viszont a felsőbb kategóriák egy részében területi csökkenés állott be. Tehát a széteső nagybirtokokból nem igen jutott a 100 holdon aluli birtokkategóriákba. Nagyon valószínű, hogy a birtokkülönözés utáni évtizedekben is ez volt a helyzet egész Baranyában, ahol különben a 100 kat. hold körüli birtokok már nagygazdaságnak számítanak, tekintve, hogy a parasztok birtokai 8—12—16 kat. holdnál (Ormánságban) nem nagyobbak.

Amikor nem tudtak földhöz jutni, vagyis életterüket fizikailag nem tudták tágítani: más utakon próbálkoztak. Az összes mívelhető földeket felszántották, de az sem volt elég. Áttértek más termelési módszerekre, sőt csikókereskedéssel kezdenek foglalkozni. Ezzel sikereket is értek el. A csikókat fiatalon megvették, felnevelték és eladták. Így sikerült életlehetőségüket kereskedelmileg kitolni, illetőleg életterükbe kereskedelmi úton újabb területet bevonni. Ez azonban nem tudja pótolni a régi életlehetőségeket és nem tudja megállítani az egykézés rohamos terjedését. A születések szabályozásának valósággal

iskolája lesz. A technikai kivitelt öregasszonyok végezték. Minden faluban akadt olyan öreg tapasztalt szüle, aki ismerte azokat a különböző fűféléket, növényeket, amelyek alkalmasak voltak a veszélytelen, de mégis biztos beavatkozásra. Ezeknek a biológiai beavatkozásoknak azonban később meglett a súlyos következményük. Tönkretette az asszonyokat fizikailag és az egész társadalmat erkölcsileg és szellemileg. A beavatkozás olyan elváltozásokat idézett elő, amelyek egyrészt meddőségben jelentkeztek, másrészt a durván végrehajtott műtétek az illető asszonyok megrokkanásához vezettek.

A szervezetükben beálló fizikai elváltozások mellett sokkal súlyosabb az a lelki törés, ami az egykéző lakosságra jellemző. Átalakul egész életszemléletük, más lesz az érzelem- és gondolatviláguk. A rendes élet törvényeiből kiszakadnak, új törvényeik lesznek és az egykéből lassan új életrendszer lesz. Ennek az életrendszernek megvannak a saját erkölcsi, társadalmi, gazdasági és kulturális törvényei, amelyek meghatározzák elsülyedt világuk új életfeltételeit. Az egy gyerek, az egyke örökli a birtokot osztatlan egészében. Közben földmívelési technikájuk fejlődik, áttérnek a háromnyomásos gazdálkodásra, majd ennek javított módjára. Belekapcsolódnak olyan gazdasági tevékedésekbe (lótenyésztés például), amelyek kedvezően befolyásolják új életfeltételeik kialakulását. A viszonyok kezdenek javulni (ez már a mostani helyzet!), határozottan életstandard emelkedés tapasztalható a faluban. Ez valahogy elaltatja bennük a lekiismeret szavát. Látják, hogy jó következményei vannak az egy-gyerek-rendszer-

nek. Tudatossá válik bennük az, ami egy megrázkódtatás következtében talán öntudatlanul robbant ki. Ösztönösen szabályozták a születéseket; mert az újszülöttek az élők érdekeit veszélyeztették. A jobbágyfelszabadításból, a terjeszkedés lehetetlenségéből és a házközösségi szervezett szétesésébõl származó bizonytalan létérzés rájuk szakadt. Brutálisan reagáltak és az események őket igazolták, mert továbbra is megmaradhatnak azon az életszínvonalon (de csak egy gyerek esetében!), amelyiken eddig mozogtak, sőt bizonyos mértékig még javul is a helyzetük. Mindezeknek végzetesen tragikus találkozása az *ösztönös* életmegfojtásokat törvénnyé emelte és minden társadalmi véleményre vagy lelkiismeretfurdalásra való tekintet nélkül most már *tudatosan* folytatják a születésszabályozást. A gazdasági okok háttérbe szorulnak, majdnem eltűnnek (azért még mindig kísértenek) és az egész kérdés áttolódik erkölcs- világnézeti síkra.

A fentiekből kitűnik, hogy az ormánsági egyke kialakulásának három fázisa van. Ez a három egymásból folyó fázis a születési és a halálozási viszonyok egymáshoz való alakulásából van determinálva. Az első fázis a nyugodt mozgásban lévő társadalom fejlődő képét mutatja. A születések száma nagyobb, mint a meghaltaké. Rendezett életkörülmények, jövőben bízó, erőshitű társadalom. A múlt század közepe tájáig tart ez a helyzet. Jön a megrázkódtatás: a gazdasági körülmények megváltozása, a megszokott életforma fölborulása, az életlehetőségek összébbszükülése, megzavarja a szaporodás eddigi tendenciáját, visszahatásként megtorpan a szaporodás összöne. Az élet bukdácsol a halálon át. A születések már nem vetik alá a halálozást. Ez utóbbi eléri az újszülöttek számát, sőt már el is hagyja azt. Itt erősen szerepel a gazdasági ok. A stagnáló társadalom a születésszabályozás biológiai végrehajtásával fizikailag, erkölcsileg és szellemileg teljesen tönkreteszi magát. Az egykéből életrendszer lesz (mult század utolsó negyede), a gazdasági ok kikapcsolódik; az új nemzedékek már az új törvények szerint élnek, ezeknek pedig legfontosabbika az, hogy egy gyerek legyen a családban. Az egész egykekérdésből erkölcsvilágnézeti kérdés lett. Ez a harmadik fázis. Az egykés társadalom képe az utolsó fázisban már erősen dekadens színezetű. Olyan jelenségek észlelhetők, amelyekből következtetni lehet arra, hogy a sorsuk a teljes szétzüllés lesz. Új matriarchatus van kialakulóban, a szüle az úr a családban. Vőrendszerrel védekeznek a kihalás ellen. Idegen községekből jönnek, vőlegények a faluba. A helybeni legényemberek nem nősülnek. Az „egyke", az egy gyerek is már idejét múlta. Most már egy se kell. Azonban ez még nem a vége. A házasságtól is irtóznak. Lassan el fog tűnni a családi élet az egykés társadalomból. Sajnos, ez az egyke útja. És hogy az egész Ormánságban ilyenek a viszonyok, azt a mellékelt grafikonról láthatjuk. Kiss Géza kákicsi református lelkész 1833-tól összegyüjtötte 41 ormánsági község születési adatait és eszerint 1833-ban a 41 ormánsági községben öszszesen 561 gyerek született, 1863-ban 624, 1933-ban már csak 145. Mindenütt pusztulás és ott lent, a kis ormánsági falukban a nemzethalál réme kísért.

A nép és föld diszharmonikus viszonya ilyen

káros következményekkel jár ott, ahol nincs kibontakozási lehetőség. A két egykés baranyai járásban, a szentlőrinci és siklósi járásokban, amelyeknek összterülete 224.966 kat. hold és majdnem fele nagybirtok, csak 67.183 lélek él. Ezzel szemben például a 127.810 kat. hold területű Jászságban 106.317 lélek él. Igaz, a jászok életviszonyai kedvezőbben alakultak. A terjeszkedés lehetősége fennállott: 1699-ben 8010 kat. hold szántójuk volt, 1930-ban 127.810 kat. hold. De éppen ez is igazolja azt, hogy a környezet megszabta feltételek befolyásolják a társadalom életfunkcióit. És, hogy mit jelent a két különböző vidék a nemzet nagy érdekének a szaporodási viszonyok szempontjából, az az alábbi összehasonlításból világosan kitűnik:

	A lakosság száma 1859-ben	A lakosság száma 1930-ban	Növekedés %-ban	Népsűrűség 1930-ban
Jászság[1]	71.332	106.317	67.0	101.2
Siklósi járás	32.308	34.390	9.3	55.8
Szentlőrinci j.	32.715	32.893	0.9	48.5

Nagyon rossz eredmény ez Baranyára nézve, mert ezt az elenyésző szaporodást is az uradalmak cselédsége produkálja, ezek nélkül a birtokosság száma erősen apad. Röviden vázolva, ez a legújabb egykekutatás eredménye. Az egész adatanyag még ennél is szomorúbban tárja elénk a süllyedő Ormánság — szerintem — ma már menthetetlen magyarságát.

[1] A 12 község: Jászapáti, Alsószentgyörgy, Jászladány, Szentandrás, Jászkisér, Jászárokszállás, Jászdózsa, Felsőszentgyörgy, Jákóhalma, Fényszaru, Jászberény, Jásztelek.

A földreform útja

Az utóbbi évek élénk agrárpolitikai vitái, amelyek mögött voltaképpen a feudális Magyarország és a szociális Magyarország elkeseredett küzdelme húzódott meg, elcsendesedőben vannak. A két Magyarország egy új földreform gondolata körül vívta közelharcát, de hiába sorakoztatták fel érveiket ellene, vagy mellette; a döntést nem sikerült kicsikarni. A feudális Magyarország szigorúan egyéni érdekek nézőszögéből, a szociális Magyarország egyetemes nemzeti szempontokból kívánt a vitának véget vetni, de egyben megegyeztek: a halogatás mindkét tábornak árt, mert az egyiknél késlelteti, a másiknál siettetí azt a katasztrófát, amelynek megelőzése ma már lehetetlennek látszik. Nemrégiben egyik folyóiratunk tanulmányt közölt, amely szerint az a mozgalom, amelyik évekkel ezelőtt a földreform és telepítés szükségességének a hangoztatásával indult meg, vereséget szenvedett, mert az eszme ma távolabb van a megvalósulás lehetőségétől, mint kezdetben volt. Ennek szerinte az az oka, hogy a magyar társadalom erőtényezőinek felsorakozása egy új földreform szempontjából kedvezőtlen, tehát a küzdelem egyelőre reménytelen és a győzelem kilátástalan. Vagyis, a döntés mégis megtörtént: a szociális Magyarország

elvesztette a játszmát; a feudális Magyarország ismét győzött.

Ha az elért eredményeket nézzük, a helyzet valóban ez: vereséggel kerültünk ki a küzdelemből. A feudálizmus ügyes taktikával elterelte a figyelmet a földről: bolsizni és zsidózni kezdett. A Gömbös-kormány pedig erőtlen tervezetével megszabta az elkövetkezendő évtizedek magyar birtokpolitikájának a maximális teljesítményét. Minden további vita meddő és skolasztikus erről a kérdésről; 25 év alatt 270.000 kat. hold földön fognak telepíteni és 150.000 kat. holdon örökbérleteket létesíteni; a 3 millió kat. holdas tervek illuzóriusak, megvalósításuk egyelőre reménytelen. A vezetőrétegek a maguk részéről elintézték a földkérdést, az érdekeltek egyik része — a nagybirtokosok — szintén, de a másik, az a bizonyos 3 millió nincstelen koldus még nem nyilatkozott: a kérdést tehát nem lehet lezárni.

A telepítési törvényjavaslat parlamenti tárgyalásánál a magyar politikai élet egyik oszlopos tagja és a feudális Magyarország legfontosabb exponense a javaslat ellen szavazott azzal a megokolással: olyan vágyakat ébresztünk a telepítés megkezdésével, hogy nem lehet majd megállni és a kiéhezett tömegek az összes nagybirtokok felosztását követelik. Tapasztalatból beszélt, mert 1920-ban érezte azt az irtózatos szociális feszültséget, amelyet csak egy millió kat. hold föld kiosztásával lehetett pillanatnyilag levezetni és amelyik ma is jellemző az agrártársadalomra. Ő világosan látta a kérdés dinamikus jelentőségét; nem áltatta magát naív tervekkel; kimondta, ami miatt aggódik és ami végzetes realitással nehezedik

rá országunk állapotaira. Földkérdés mindig volt és amióta a világ világ és történelmet írnak, még sohasem sikerült úgy megoldani, ahogy tervezték...

Az emberiség történetében a földreformoknak szomorú fejezetei vannak. Egyedül a zsidóknak és a németeknek sikerült forradalmi kilengések nélkül megoldani a földkérdést, amely alatt mindig az értendő, hogy a széles néprétegek kívül vannak rekesztve a birtoklásból és a szociális feszültség emiatt egyre nő. Most már vagy sikerül komoly akciókkal közbelépni és levezetni a feszültséget, vagy a végsőkig kiéleződik a helyzet és radikális változás következik be.

A zsidók agrárpolitikája az örökjog és az eladósodás korlátozása által igyekezett megakadályozni az egyes családok elszegényedését és a birtoknak egykézben való koncentrációját. A földtulajdon az ő felfogásuk szerint csak haszonélvezeti jog, ami az Istentől származik és az első településők kapták tovább adandó meghagyással. Tilos volt az atyai föld eladása és csak a legközelebbi jubileumi esztendőig (7.7 = 49 év) lehetett elzálogosítani, amikor is minden visszafizetés nélkül az elzálogosító tulajdonába visszakerült. Ezzel az intézkedéssel sikerült megakadályozni a földkérdés kiéleződését és a katasztrófa bekövetkezését.

A görög államokban másként alakult a helyzet. A plutokrácia telhetetlensége kiszorította a birtoklásból a népet és nyomorúságba züllesztette a polgárságot. Athénben állandó a lázongás az adósságterhek és a földbirtokmegoszlás miatt. Csak a középkorban és a francia forradalom idején ismétlődtek meg azok

a kilengések, amelyek a görög államokban a földkérdés elmérgesedése következtében oly gyakoriak voltak. Mikénében a fellázadt nép leöli, részben pedig elkergeti a plutokráciát; gyermekeiket bikák elé dobják. A peloponézosi háború kezdete: a kerkyrai forradalom akként folyt le, hogy a rabszolgák és a deposszedált kispolgárok hitelezőiket legyilkolták. A tirannis is rendszerint az agrármozgalmak talajából fakadt. Peisistratos például földhitel-rendezéssel kezdi működését. Nagyon érdekes Ágis spártai király agrárreformjának a története, amelyet Plutarchos részletesen leír. A legrövidebb, de legtömörebb és legradikálisabb agrár-programmal jött: fölosztani a nagybirtokokat és eltörölni az adósságokat. E programot életével kellett megfizetnie, a népben azonban kiirthatatlanul élt szociális törekvéseinek emlékezete.

Rómában is hasonló a helyzet, azzal a különbséggel, hogy itt minden földreformert megölnek. Spurius Cassius az ager publicus (az elfoglalt területek egyharmada) felosztását ajánlja a plebs között: életével fizetett. A patriciusok nem engedtek jogaikból! C. Licinius Stolo maximálta a közbirtokokból elfoglalható területet 500 iugerumban, hogy a többi 7 iugerumos parcellákban a nép között kerüljön felosztásra. Addig ugyanis a patriciusok mindent lefoglaltak; a népnek nem jutott semmi. Ezt a törvényt elfogadták ugyan, de végre nem hajtották. A Gracchusok próbálkoztak a végrehajtásával: meghaltak. Tiberius Semprònius Gracchus 1000 iugerumra megy fel és a kisbirtokokat csak örökbérletbe akarja adni: meggyilkolták. Részben mégis végrehajtották a törvényt.

Saturninus néptribun a katonák földhözjuttatását tervezi. Eszméjéért meg kellett halnia. Utána Marius és Sulla kora következett! Hirhedt a Catilina-féle agrárlázadás, amely a legélesebben mutatja meg a plutokrata Róma és a vidéki földmíves nép közötti irtózatos ellentétet és az agrárkérdés elmérgesedését. Catilina a hitelügyeket akarta rendezni, Servius Rullus a gyarmatok felosztását követelte. Minden hiába. Julius Caesar erős kézzel próbálja a viszonyokat rendezni. A Campagna felparcellázásával igyekszik a nincstelenséget megszüntetni, de intézkedései későn jöttek. A nagybirtokok hatalma szétzüllesztette a birodalmat és megdöntötte Rómát. A nép már kenyeret és cirkuszt követel, a földreformerek vére hiába folyt: a Végzetet nem lehet útjában megállítani...

Túlságosan messzire vezetne az európai agrármozgalmak vázolása: a háborúutáni földreformok lefolyása is eléggé demonstrálja a földkérdés forradalmi szerepét. Sering professzornak, a nagy német agrárpolitikusnak számításai szerint abban a 13 európai államban, amelyben földreform volt, 1928-ig összesen 40 millió kat. hold föld mozdult meg és ment át a nagybirtokok állományából a kisbirtokok állományába radikális úton. Európa összes területének 11%-át teszi ki ez a földmennyiség, Oroszországot kivéve. Érdekes azonban megfigyelni, hogy a legvehemensebb lefolyása a földreformoknak a Balti-államoktól a Balkánig húzódó keletközépeurópai területsávon volt. Észtországban 4 millió kat. hold, a terület 48%-a; Lettországban 6.3 millió kat. hold, a terület 56%-a; Litvániában 1.4 millió kat. hold, a terület 15%-a; Csehszlovákiában 6.8 millió kat. hold,

a terület 29%-a; Romániában 10 millió kat. hold, a terület 20%-a; Magyarországon 1 millió kat. hold, a terület 8%-a; Jugoszláviában 3.7 millió kat. hold, a terület 8%-a került földreform útján rendezés alá.

Ellenben a nyugati államokban nem is volt földreform. Angliában a kisbérleti rendszer megfelelő törvényes garanciával már régen megoldotta a földkérdést. Franciaországban a nagyforradalom forradalmi úton intézte el még idejében. Spanyolországban félévvel ezelőtt hallottunk több millió kat. holdnyi nagybirtok kisajátítási tervéről. Németországban évszázados telepítési tevékenység folyik és innen van az, hogy egyedül Kelet-Németországban volt szükség a háború után földreformra, de ez is csak 0.6 millió kat. holdra, az összterület 2%-ára terjedt ki.

A német telepítési politika egyedülálló a maga nemében. Nagy Frigyes és elődei kezdték meg, Bismarck egy évszázados szünet után újból megindította és még napjainkban is folytatják. A harmincéves háborúban és az utána fellépő pestisjárványban és éhinség miatt elpusztult tartományokat betelepítették és 1640-től 1786-ig olyan páratlan tevékenységet fejtettek ki, ami bámulatos fellendülést eredményezett. Különösen Nagy Frigyes volt elsőrangú kolonizátor. 45 éves uralkodása alatt Poroszországban 1.5 millió kat. hold földön 25 millió tallér költséggel közel 40.000 önálló parasztgazdaságot létesített és mintegy 120.000 családot juttatott kisebb parcellákhoz. A következő évtizedek sokat rontottak a viszonyokon és különösen a földesurak igyekeztek a Napoleoni idők zavarait kihasználva, kisemmizni a parasztságot. A szomorú évek után Bismarck fogott a birtokügyek rendezéséhez, amire főleg az kényszerítette, hogy a lengyelek Posenben és Nyugatporoszországban erősen terjeszkedtek a németek rovására. 1886-ban a porosz országgyűlést megnyitó trónbeszéd azután bejelentette a szünetelő telepítések folytatását. Napjainkig — félévszázad alatt — 2 milliárd márka költséggel 2.7 millió kat. holdon 112.000 önálló kisbirtokot és 373.000 parcellát létesítettek. Ha részleteiben vizsgáljuk a német telepítést, nagyon érdekes tényekre jövünk rá. Például Keletporoszország, Pomeránia és Brandenburg tartományok, — amelyek területe nem sokkal nagyobb, mint Csonkamagyarországé — 396.000 mezőgazdasági üzeme közül 48.000, az összesnek 12%-a a telepítésnek köszönheti létrejöttét. Nem véletlen játéka a számoknak, hogy ez a 12% éppen a háborúutáni európai földreformok átlagos kisajátítási területével egyenlő, hanem azt igazolja, hogy annak a földterületnek, amelyre a szociális feszültség levezetése érdekében szükség van valamilyen formában, de minden körülmények között át kell menni a nagybirtokok állományából a kisbirtokok állományába.

*

A földreform gondolata ma Magyarországon illuzórius. Nagy a gyanúnk, hogy még az a 420.000 kat. hold föld sem kerül telepítés alá, amit a javaslat ígér, mert a Gömbös-kormány birtokpolitika helyett parcellázásra gondolt és az évenként beígért 16.000 kat. holdból az első évben például csak 80 kat. holdat osztottak ki — házhelyeknek. Huszonöt év alatt, ha így folytatják, 2000 kat. holdon „telepítenek". Feudális körökben tisztában voltak a kérdés ilyetén

„megoldásával" és nem is tiltakoztak a telepítési tervezet ellen. A Gömbös-kormánynak kár volt erőlködnie; törvény nélkül is csinálhatnának ma birtokpolitikát, ha akarnának, hiszen ebben a pillanatban 1 millió kat. hold földet kínálnak eladásra az ingatlanpiacon. Financiális okok miatt azonban egyelőre nem aktuális a telepítés.

Az érdekeltek másik része: a nincstelen milliók egyelőre várnak és mást nem is tehetnek. A telepítési törvény világosan kimondja, hogy a nincstelenek nem kapnak földet, mert nincs pénzük és nem tudják törleszteni az adósságot. Csak a törpebirtokosok egészíthetik ki pár hold földjüket nagyobb komplexumokká; nálunk ugyanis eddigi birtokuk bankszerű fedezetet nyujthat a betáblázandó amortizációra. Akik így képzelték el a telepítést, úgy látszik nincsenek tisztában az agrártársadalom szerkezeti felépítésével, de azok sem igen ismerhetik közelebbről őstermeléssel foglalkozó népünket, akik azt írják, hogy a társadalom erőtényezőinek a felsorakozása egy új földreform szempontjából kedvezőtlen.

A 4.5 milliónyi agrárlakosságból 2.1 millió teljesen nincstelen. Ezek a mezőgazdasági munkások és uradalmi, gazdasági cselédek úgylátszik örök szolgaságra vannak ítélve, mert a birtokososztályba való felemelkedésüket egyenesen megakadályozzák; a mezőgazdasági munkás- és gazdasági cseléd-sors pedig szolga-sors. Nem sokkal különb az 5 kat. holdon aluli törpebirtokosok helyzete sem, akik szintén kénytelenek idegen munkát vállalni, mert pár hold földjük a megélhetésre nem elég. Ezeknek a száma 1.1 millió, tehát az agrárproletáriátus 3.2 millió lélekből tevődik össze. Az új földreform gondolatának ezek a leglelkesebb támogatói. Az 580 ezer főnyi 5—10 kat. holdas birtokos réteg szintén érdekeltnek számít, a 662.000 lelket számláló 10—50 kat. holdas parasztság pedig semleges marad. Ellenséges magatartásról legfeljebb az 50 kat. holdon felüli parasztságnál, de még inkább a nagybirtokosoknál lehet szó, akik összesen 56.000-en vannak.

Kedvezőtlen erőviszonyokról nem lehet beszélni. Sőt nagyon is kedvező az agrártársadalom erőtényezőinek a felsorakozása egy új földreform szempontjából, mert 80%-a határozottan mellette van, a többi 20%-a részben semleges és csak egészen vékony része tanusít ellenséges magatartást. Ha nem a tömeget, hanem az egyes agrártársadalmi osztályok jelenlegi politikai súlyát nézzük, akkor valóban a földreformellenes tábornak van nagyobb jelentősége, mert a falu politikai és gazdasági életének az irányítását ez sajátította ki magának. Agrártársadalmunk életében azonban éppen most jelentős strukturális változások mennek végbe, amelyek rövidesen új helyzetet teremtenek.

A nagyparaszti réteg tagjai, — az 50 kat. holdon felüli gazdák (sokszor még ezen aluliak is!) — útban vannak, hogy elszakadjanak a parasztságtól. Helyzetükkel megalkusznak, közelednek a falusi úgynevezett kultúrközéposztályhoz és azokkal igyekeznek közös frontot kiépíteni a parasztság ellen. Látszólag polgáriasodnak, de a valóságban sohasem tudnak komoly polgári szintre emelkedni. Az a társadalmi osztály, amelyik felé közelednek, komolyabb életformát nem tud biztosítani a kiszakadt paraszti

réteg számára. Ezek tehát gyökértelenül, színtelenül, szürkén lebegnek az intelligencia és a parasztság között és sorsuk az, hogy a mindenkori rendszernek hű támogatói legyenek. Új kultúrközösség tagjai nem lehetnek, a régit otthagyták és most kialakuló új szemléletük minden tradiciót nélkülöz.

A legalsó réteg: az agrárproletáriátus veszedelmes lejtőre jutott. A legkülönbözőbb lelkibetegségek terjednek közöttük. Misztikus parasztszekták kollektív extázisában merülnek el, vagy kaszáskereszt-mozgalmak ködös eszmevilágában keresik a megváltást. A realitások világából menekülnek. Ennek a rétegnek az élete komoly megfontolásra kell, hogy késztessen bennünket, mert egyszer késő lesz minden mentési munkálat. Egyelőre gyorsgaloppban proletarizálódnak, aminek a vége az lesz, hogy egy komoly földreformnál már nem jöhetnek számításba mint emberanyag és nem lesz kivel telepíteni.

Agrártársadalmunk elproletarizálódása sok minden más mellett a helytelen birtokmegoszlási viszonyok következménye. Magyarországon mindig igen nagy százalékban vették ki részüket az 1000 kat. holdon felüli birtokok az egész területből. A 16 millió kat. hold földből még ma is közel 5 millió kat. hold, az összterület 30%-a nagybirtok. Ezen az 5 millió kat. hold földön alig 2500 lélek osztozik. (A családtagokat is számítva!)

Magyarországon 3 millió kat. hold föld vár betelepítésre. Ennek a költségei 3 milliárd pengőt tesznek ki. A németországi példa, s Matolcsy számításai egyaránt igazolják, hogy 1 hat. hold telepítési költsége kb. 1000 pengő. Ez a föld vételárából, az épületek felépítéséből és a felszerelésből adódik ki. A szigorúan vett földbirtokrendezés mellett vannak még egyéb megoldásra váró agrárpolitikai feladatok is, mint például utak építése, csatornázás, öntözés, stb., amiknek a megvalósítása legalább 2 milliárd pengőbe kerülne. Kereken tehát 5 milliárd pengőre volna szükség a magyar agrárpolitikai feladatok végrehajtásához. Ezt előteremteni lehetetlen. De a pénzkérdés mellett más bajok is vannak. Az egész akció lebonyolítása legalább 50 évet venne igénybe. Németországban alapos felkészültséggel, megfelelő hitelműveletekkel és emberanyag-kiválasztással félévszázadig tartott 2.7 millió kat. hold betelepítése. Ha mi, mondjuk a kiegyezés után elkezdtük volna a birtokviszony rendezését, ma már túl volnánk a nehezén. De most elkezdeni lassú, kimért munkával, amikor minden késő: lehetetlen!

Sajnos Magyarországon a vétkes mulasztások miatt úgy kell a földkérdést megoldani, ahogy lehet. Ha tovább várunk, az emberanyag tönkremegy. Kiéhezett, lerongyolódott, tudatlan, szervezetlen népünk a végső katasztrófa előtt áll. Az örök circulus vitiosus; előbb kiemelni őket mostani állapotukból és azután adni nekik földet, vagy előbb földet adni és akkor úgyis kiemelkednek nyomorult helyzetükből, vagyis az erkölcsi, szellemi, kultúrális és anyagi megsegítés sorrendjének a megállapítása ne legyen akadály. A circulus vitiosust meg kell bontani: földet kell adni a nincstelennek. Az utódállamok megcsinálták a maguk radikális földreformját, mert a beavatkozásra szükség volt. Hogy más földjét vették el — ez igaz, de a saját arisztokratáikkal szem-

ben sem voltak kíméletesek. Amikor szorongatnak az idők, nem lehet válogatni az eszközökben...

Nálunk nincs más kiút, mint azonnali radikális földreform. A nehézségeket radikálisan kell megoldani. A föld mellett a felszerelést is lehet parcellázni, a vételárat pedig garantált állampapírokkal lehet kiegyenlíteni. A financiális része a földkérdésnek ezzel nagymértékben egyszerűbbé válik. A vitának e téren már nincs sok értelme. Egymást úgysem kell meggyőznünk, mert mi, akik aggódó szorongással figyeljük népünk életét, már régen tudjuk, hogy csak így lehet megoldani, a feudális Magyarország meg úgysem hallgat ránk.

A küzdelemből egyelőre ők kerültek ki győztesen. Mi fegyvertelenül álltunk velük szemben. Az agrárproletárok megszervezésére nem gondoltunk. Parasztpárt létesítésével ezen még lehet segíteni. Szerintem ugyanis a kitagadott nincstelen milliók és a pár hold földdel bíró mezőgazdasági munkások pártja kell, hogy legyen a parasztpárt. A nagyparaszti rétegekre nincs szükség. Azok úgyis a mindenkori hatalmonlévők szekerét tolják. A 3 millió agrárproletár megszervezésével olyan súlyt lehetne adni az új földreform gondolatának, ami kikényszerítené a döntést. Mindenesetre aki tovább akar foglalkozni Magyarországon a földreformmal, az jól gondolja végig a multat és az első csatavesztés után a második küzdelembe csak a hárommillió nincstelen magyar paraszttal menjen.

Az értelmiség és a parasztifjúság

Az értelmiségi ifjúság részéről a közelmultban számtalan olyan megnyilatkozás történt, amely szociális téren erősebb hangot jelentett, és különösen a falu felé fordult az érdeklődés, hogy annak viszonyait megismerve, az egyes agrártársadalmi osztályok nyomasztó helyzetén valamiképpen segítsenek, illetve változtassanak. Faluszemináriumok alakultak, tudományos falukutató társaságok és mindenki hazát, falut, parasztot és jövőt akart menteni. Komoly expedíciók indultak a falvakba, hogy a pontos helyzet megállapításával igyekezzenek az orvoslás módjára és sürgősségére rámutatni. Valóságos falukutató-láz fogta el a fiatalságot, ami szervesen kapcsolódott más irányú tevékenységgel is. Szociális munka, szociális szolgálat, szociális felelősség; vallották a legkülönbözőbb ifjúsági körök. Szavak helyett tetteket követeltek és maguk jártak elől a jó példával. Kívülről nézve mindez azt a látszatot keltette, hogy új arcú magyar ifjúság van kialakulóban.

Belülről nézve nem ez a helyzet. A falukutatás, a szocális kérdések megvitatása és tanulmányozása, általában a fiatalság feltűnő érdeklődése a magyar sorskérdések iránt, kis csoportok, sokszor egyének munkája. A nagy egyetemi egyesületek inkább poli-

tizálnak, mint dolgoznak. A diákvezérek rendszerint nem sokat értenek azokhoz a kérdésekhez, amelyeket egyesületeikben kevesek feszegetnek. A helyzet tehát az, hogy a kifelé reprezentáló ifjúsági egyesületek más ifjúságot jelentenek, mint azok a kis csoportok, amelyek faluszemináriumokban, munkaközösségekben, szociális körökben dolgoznak. Amazok vezéreik számára ugródeszkául szolgálnak. Ha ifjúságról beszélnek, rendszerint őket értik alatta. Emezek, a különböző munkaközösségek tagjai, egyrészt bent vannak a nagy egyetemi és bajtársi egyesületekben, de vezetőszerephez a „bajtársi fegyelem" nevében nem juthatnak; másrészt egyesületenkívüli életet élnek.

Ez az ifjúság lehet, hogy új arcú, de a többségnél csak annyiban lehet új arcról beszélni, hogy új jelszavakat ismételgetnek hangosan és szakadatlanul. Gyakran frázisok hatása alatt lelkesednek és készülnek a nagy pillanatra, amikor az előttük járó nemzedékektől átvehetik a vezetést minden téren. Komolyan hiszik és vallják, hogy ők más ifjúság és éppen az a legnagyobb tragédiájuk, hogy nem tudnak más ifjúság lenni a régieknél. Viszont akik tényleg új arcú ifjúságnak látszanak, azok a munkaterületükön vallanak kudarcot. A falu megközelíthetetlen számukra, a nép nem érti meg őket. A parasztifjúságra hiába hivatkoznak; azok vagy közöttük vannak már egyetemi és főiskolai tanulmányaik révén, vagy teljesen idegenül fogadják és kísérik munkájukat. Az értelmiségi és a parasztifjúság találkozása nem sikerült. Ez a gyakorlatban körülbelül azt jelenti, hogy az értelmiség és a parasztság viszonya sem fog megjavulni.

Általánosságban az egyetemi és főiskolai hallgatók kétharmada tartozik az ismert nagy bajtársi egyesületekbe, a többi megoszlik a kisebb ifjúsági és hivatalos egyetemi egyesületek között. Alig egy pár százalékot tesz ki azoknak a száma, akik nem tartoznak sehová. Ezek jobbára a felsőbb osztályok fiai.

Egy átlagosnak vehető iskolai évben, például 1933—34-ben 15.694 hallgató volt beiratkozva a magyar egyetemekre és főiskolákra. Szüleik foglalkozása szerint így oszlottak meg:

Őstermelő	1.976
Bányászat és ipar..	2.447
Kereskedelem, hitel közlekedés	2.979
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	5.536
Más (tőkés, nyugdíjas stb.) foglalkozású	2.756
Összesen	15.694

Az őstermelés csoportban természetesen benne van a nagybirtokos és a mezőgazdasági munkás fia is. Úgyszintén a többi foglalkozási kategóriában a tisztviselők, előmunkások, napszámosok, altisztek stb. fiai szerepelnek együttesen. Kiemelve az egyes társadalmi osztályok fiait a különböző foglalkozási kategóriákból, látjuk, hogy az 1933—34. iskolaévben az összes beiratkozott hallgatók 81%-a (12.717 lélek) tartozott a közép- és polgári osztályhoz, 8·6%-a (1356 lélek) a parasztsághoz és a mezőgazdasági munkássághoz, 7·9%-a az ipari előmunkás, munkás, művezető, altiszt stb., vagyis a kispolgári társadalomhoz és 2·5%-a (381 lélek) a legfelsőbb osztályokhoz.

Egyetemi és főiskolai körökben uralkodó elem tehát a középosztály és a jobbmódú polgárság. Az

ifjúsági egyesületekben is ők vannak többségben és ez sok mindent megmagyaráz. A magukkal hozott gondolkozás a parasztság iránti érdeklődésüket nem tudja határozottá tenni, mert megszokták a társadalmi tájékozódást és érdekeiknek megfelelő orientálódást. De az ifjúsági egyesületek mégis a „problémák" megoldására szervezkedtek vagy szervezkednek és állítólag határozott célkitűzéseik vannak, amiket minden körülmények között el akarnak érni, illetve meg akarnak valósítani. Ezen azonban nem szabad csodálkozni, mert hiszen olyan korban keletkeztek, amikor nemzetünk megmentésére mindenki (különösen pedig a középosztály) terveket dolgozott ki és egyesületeket alapított. Szellemi tartalomra, ideológiára ritkán gondoltak. A külsőségek voltak a fontosak: a keretek, formák, egyenruhák vagy sapkák és ceremóniák. Mindezek heves hangulata után a kijózanodás most van folyamatban és rendszerint maguk a vezetők döbbennek rá, hogy valahol elhibázták az egészet.

Nemrégiben a legnagyobb egyetemi bajtársi egyesület tartotta meg fényes külsőségek közepette évenkénti szokásos nagygyűlését és ott az egyik vezető megállapította, hogy a szervezet agyonnyomással fenyegeti az egyesületet. Az utóbbi „jókonjunktúrás" években több száz csoportot sikerült beszervezni; a keretek nem várt mértékben megnövekedtek, de a jelszavak elkoptak és frázisokká váltak. „Nincs szellemi tartalom, nincs ideológia!" — vallotta be és vezértársai kénytelenek voltak ugyanezt szintén megállapítani. Így azután felszólították az ifjúságot: akinek van valamilyen elgondolása vagy konkrét terve,

az mondja el, vagy közölje írásban a vezetőséggel, hogy azokból kátét szerkesztve, kifelé programmot adhassanak...

Amikor a középosztály fiai belépnek az ifjúsági egyesületekbe, megkapják mindazt, ami társadalmi ábrándjaik kielégítési lehetőségének az illuzióját jelenti. A nemzedékváltás sokat sejttető tényét emlegetik. Terveik kiépítésével vannak elfoglalva és nem szívesen veszik tudomásul az idő követelményeit. Így azután az ifjúsági egyesületek életében nincs fejlődés. Az ellenforradalmi évek emlékeiből tengődnek és a vezetők régen elmaradtak az ifjúság elitje mögött gondolatokban, tettekben és kezdeményezésben egyaránt. És ma az a helyzet, hogy a harminc éven jóval túli vezérek vezetik a húszéveseket. Kialakult a háború után egy új rend: a diákvezérség. Szinte foglalkozási ág lett, és vannak ifjúsági vezérek, akik évtizedes multra tekinthetnek vissza. Velük szemben az egyetemek padjait megtöltő húszévesek külön világot jelentenek, de a fiatalok hiába próbálkoznak, a vezetést nem lehet átvenni. A lelépő vezérek helyébe a nevelt vezérek jönnek és a vezetésben nincs változás. A tagok, a „fegyelmezett" közlegények tudomásul veszik, hogy ez másként nem is lehet. A vezető réteghez a különböző kedvezmények nyujtásával láncolódnak az ifjútömegek, melyek rendületlenül kitartanak vezéreik mellett. És ezt meg lehet érteni! A válság az egyetemi ifjúságot is nagyon kikezdte és tanulmányaik folytatása csak keveseknek megy simán. A többség tandíjrészletfizetési mizériákkal küzd, menza- és tanulmányi segélyekért kilincsel és a legnagyobb nehézségek árán tudja tanulmányait folytatni. Befelé

lázadnak, de kifelé engedelmeskednek és beletörődnek sorsukba.

A harmincéves diákvezérekkel még nem volna feltétlenül baj, hiszen a harmincévesek nemzedéke bár nem sokban különbözik az előttük járó vagy utánuk következő nemzedékektől, de egyéneiben ez a generáció nagyon sokat jelentett. Ők törték meg az ellenforradalmi idők utáni hideg közönyt és próbálták felmérni a magyarság legfontosabb sorskérdéseit; vezetőszerephez azonban nem jutottak. Az az elismerés megadatott nekik, hogy ők a magyar ifjúság „szellemi vezérei", de a valóságban és hivatalosan mások vezették és vezetik az ifjúságot. A hivatásos vezérek már csak jelszavakat kaptak és azokkal vezetik az ifjúságot minden elmélyedés nélkül, hiszen szinte a divathoz hasonlóan változik az érdeklődésük és jelszavuk. Egyszer a dunavölgyi kérdés, majd a földreform, azután a falumunka, legújabban pedig a munkaszolgálat és munkatáborok gondolata hódít. Ennek megfelelő az ifjúsági egyesületek munkája is. Az éppen felkapott kérdésekkel foglalkoznak és a jelszavak és frázisok ellentmondásai között bukdácsolnak. Amikor a földreform körül zajlott a vita, plakátok jelentek meg Budapest utcáin a „három millió magyar koldus"-ról és az ifjúság egységesen követelte a földosztást. A falukutatással kapcsolatban a parasztságra terelődött az érdeklődés. Aztán jött a munkatáborok gondolata, melyekben a magyar sorsközösség gyakorlati megvalósítását látják és már nemcsak a parasztság, de az ipari munkásság vezetésére is készülnek. Általában a vezetés gondolatának a kihangsúlyozása jellemző az ifjúságra. Ez még

nem volna baj, ha készülnének is rá komolyan és nem külsőségekben. De ez az ifjúság tán soha nem hallatta hangját — egy-két plakáttól eltekintve — a parasztifjúság és a munkásifjúság érdekében. Még arra sem gondoltak, hogy felvegyék velük a kapcsolatot és megpróbálják közösen megbeszélni a jövőt.

Ez a saját feladatára annyira készületlen ifjúság nagy többségében a középosztály leszármazottja, bár természetesen sok benne a kisebb hivatalnokok, vasutasok, altisztek feltörekvő gyermeke. A parasztifjak kénytelenek alkalmazkodni a középosztályhoz és lassan felveszik annak szokásait minden téren. Származásukat rendszerint csak a „törzslap"-on vallják be, kifelé nem igen merik hirdetni. Fajtájukat megtagadják és véglegesen elszakadnak a falutól. Nagyon kevés azoknak a száma, akik felelősséget éreznek a parasztsággal szemben és hazamennek hivatástudattal, hogy népüket szolgálják. A többség megreked a városokban és sorsközösséget vállal a középosztály fiaival — az állásszerzés érdekében. Bármennyire tud is lelkesedni az ifjúság bizonyos alkalmakkor: fáradttá teszi őket elhelyezkedésük reménytelenségének a tudata. Mindennél erősebb kötelék ma az a gondolat, hogy hiába tanulnak, számukra nincs hely a társadalomban. A nagy ifjúsági egyesületek már régen feloszlottak volna, de a bizonytalanság érzése tartja őket össze: s az ifjúság önkéntelenül is húzódik feléjük, mert némikép felolvad benne reménytelenségének tudata; többen vállalják azt a sorsot, amit egyedül nehéz lenne elviselni.

A faluszemináriumokban és a szociális mozgalmakban, melyeknek a sajtóban gyakran oly nagy a

füstje, az ifjúság egész vékony rétege vesz részt. Sokat mondunk, ha 10%-ra tesszük azoknak a számát, akik felelősséget éreznek és hivatástudattal dolgoznak. Munkájuknak nincs sok — legalábbis látható — eredménye. A faluszemináriumok megalakulnak, pár évig együtt vannak a tagok és utána széthullanak. Kényszerítő lelkikörülmények hozzák létre őket és azonos gondolkodású, felfogású, sokszor származású egyetemi hallgatók tömörülései, akik tanulmányaik végeztével elszélednek; utánpótlás pedig nincs. Érezni kell azt, hogy faluszemináriumra, szociális munkaközösségre szükség van, de a munka nagyon nehéz. A falu nem érti meg őket. A barátkozás hamarosan megtörténik, de amikor a „helyzetrajz" elkészül, a falu elhidegül, mert nem ismer magára a bemutatott faluképben. E sorok írója tagja egy olyan faluszemináriumnak, amelyik a baranyamegyei Kemse egykés községet feldolgozta. Míg az adatgyüjtés folyt, a falu lakossága a legnagyobb szeretettel vette körül a falukutató társaságot. Együtt dolgoztak, szórakoztak, éltek. Amikor hosszas tépelődés, megfontolás és hideg, tárgyilagos mérlegelés után elkészült a falurajz, ki kellett mondanunk őszintén az igazságot: Kemse elsüllyedt falu. A kemseieknek ez nem tetszik és most ellenséges módon viseltetnek a faluszemináriummal szemben, amelyiknek pedig előbb örök barátságot fogadtak.

Más közeledni a faluhoz szépszavakkal és dicsérni a paraszti erényeket, munkát, kultúrát és más feltárni a bajokat az orvoslás érdekében. A beteg rendszerint kényes és nem igen vallja be, még önmagának sem a betegséget. Hátha még olyan nagy betegről van szó, mint a magyar falu! A falukutatás Széchenyi jövőért szorongó szavainak a nevében indult meg: „Akarom; tisztán lássatok". A pontos diagnózison volt a hangsúly. Természetesen ez nem mindig sikerült. A falukutatásból divat lett és mindenki a faluval foglalkozott. 1936 májusában az első országos falukutató-kongresszuson hangzottak el olyan kijelentések, hogy egy évben 150—200 faluszociográfiát készítenek el az egyes falukutatótársaságok. Komoly és tudományos munka kevés helyen folyik; a legtöbb egyesület beszámolójából a politizálás hangja volt kiérezhető.

A falu egyelőre még türelmesen fogadja a falukutatókat, és azok járják is a falut, mert most ez a divat. De a paraszt-ifjúság nehezen enged föl. A távolság nagy és a szándék nem mindig tiszta. A falu egyes társadalmi osztályai állandóan súrlódnak, és ha a falukutatók valamelyik réteg fiatalságát jobban favorizálják, akkor a többi féltékeny lesz és elzárkózik. Kisebb faluban még könnyen áthidalható az ilyesmi, de nagyobb községekben a munka legnagyobb akadályává lesz. Még azoknak a parasztfiúknak is nehezen megy a közeledés, akik egyetemre járnak és valamelyik faluszemináriumban dolgoznak. Félszeg mozdulatokkal próbálják az akadályokat a falu felé vezető úton eltüntetni. Két világ találkozik ilyenkor, és ez a két világ egymást sohasem fogja megérteni. A falumunka itt mond először csődöt. De ugyanígy van a városi settlement-munkával és az ifjúság különböző irányú szociális tevékenységével is. Akik felé közelednek, azok bizalmatlanok a settlementtel szemben és az ipari munkások a pillanatnyi

felengedés után még jobban csalódva bezárkóznak osztályszolidaritásuk megbonthatatlan előítéleteibe. A falu- és a szociális munka második csődje azonban a középosztály közönye miatt következik be. A „helyzet“ bemutatása nem sokkal inkább érdekli a középosztályt és azokat, akiknek szól, mint valamely exotikus expedíció beszámolója az általuk feltárt helyzetről. Az ifjúság tudomásul veszi, megtapsolja, egy darabig lelkesedik, de azután hamarosan elfelejti, mert más, „érdekesebb“ probléma köti le a figyelmét.

A parasztifjúság helyzete valamivel biztatóbb. A kiszakadó paraszti rétegek és az egyetemig eljutó parasztfiúk új utakra lépnek ugyan és megtagadják a parasztsággal a közösséget, s akik otthon maradnak, kénytelenek ugyan alkalmazkodni a viszonyokhoz, de bizonyos tekintetben változások észlelhetők. Az új parasztnemzedékek öntudatosabbak a régieknél. A generációs kérdés az agrártársadalomban a legélesebb. A birtokos parasztságnál az *öröklés,* a birtoktalan parasztságnál pedig az *eltartás* miatt. Gazdasági jelentősége van a generációs szembenállásnak és ez kihat más területre is. Látóköre egyre bővül a parasztságnak és lassan felismeri jelentőségét a társadalomban. Viszont az alsó agrárrétegek, a mezőgazdasági munkások és gazdasági cselédek szociális tehetetlenségük miatt egyre jobban csúsznak lefelé és megdöbbentő méretekben proletarizálódnak. A fiatalság itt szélsőséges és ködös „eszmék“ szolgálatába áll, mint volt például legutóbb a kaszáskereszt-mozgalom. A kisbirtokos parasztság, a 30 kat. hold körüli gazdák jelenleg az agrártársadalom legértékesebb eleme. Ők nem közelednek a falusi kultúrközéposztály felé; megmaradnak parasztnak és a paraszti életforma kereteinek kibővítésére gondolnak. Ennek a rétegnek fiatalsága nem megy egyetemekre, vagy csak nagyon ritkán. Esetleg elvégzik a középiskola négy osztályát, de leginkább a mezőgazdasági szakiskolák felé terelődik a figyelmük és ott igyekeznek kiképezni magukat jó gazdává.

Aki csak az elemi iskolát végzi el, az is élesen különbözik az öregektől. Egységes átalakulásról azonban nem lehet beszélni, mert a tömegek közönye itt is hatalmas. De kevesek határozottan tudják és érzik, hogy a parasztság sorsa a parasztságon múlik. Mintha a felszabadulás, vagy a felszabadítás gondolata viaskodnék itt. Szociológusok és társadalompolitikusok még máig sem tudták eldönteni, hogy egy társadalmi osztály fel tudja-e magát szabadítani, vagy mások segítségére van szükség. A magyar parasztság a felszabadulás révén aligha fog jobb helyzetbe kerülni, mert belső erőinek és értékeinek a szétforgácsolása következtében a kibontakozás lehetetlen. A felszabadítás segítene, de nem a vezetés. És az egyetemi ifjúság ott hibázott nagyot, amikor nem vette fel a parasztifjúsággal a kapcsolatot, hogy a paraszti életforma kereteinek a kibővítésével, a paraszti kultúra kiművelésével és a paraszti értékek megmentésével egészségesebb életszemléletet teremtsen a parasztság és a saját köreiben. Ma mindennél nagyobb szüksége volna erre. A parasztság csalódottan tapogatódzik, az ifjúság reménytelenül áll a jövője előtt, de közeledésre komolyan nem gondol.

A falukutató egyetemi ifjúság ismerje meg igazán a falut és annak minden társadalmi osztályát. Lássa

meg saját osztályának a bűneit, akár a középosztályról, akár pedig az egyes agrártársadalmi osztályokról van szó. És különösen a két társadalom közötti mély szakadékot vizsgálja buzgalommal. De kevés a biztató jel; mindössze: kis csoportok munkája; az új parasztélet gondolatának sok-sok akadályt kell legyőzni és nem biztos, hogy ez éppen most sikerül. Külső segítségre pedig nincs kilátás. Az értelmiségi ifjúság nem jön, a parasztifjúság egymagában nem elég erős. A két ifjúság viszonya mégis most kezdődhetnék, és most válhatnék alkotóvá a magyar sorsban, ha felismernék az elérkezett történelmi és lélektani pillanatot...

A munkatábor

A háborúutáni válságos idők sajátságos jelenségei közé tartozik a munkatáborok gondolatának megszületése és gyakorlati megvalósítása. Sok európai ország mindjárt a háború végén kísérletezett a munkatáborokkal, ma pedig már majdnem minden európai állam bevezette valamilyen formáját a munkaszolgálatnak és ezzel a munkatábor törvényes elismerést nyert és a „modern" államnak valósággal tartozéka lett. Magyarországon is meghozták az utóbbi évek a munkatáborok divatját és a különböző ifjúsági tömörülések kisebbméretű próbálkozásai után megszervezték az „Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkaszolgálatának" csoportját, amely 1200-as létszám-kerettel, nyáron akar az ország különböző részeiben közhasznú tevékenységet kifejteni. Félhivatalos közlés szerint ennek a munkatábornak az eredményétől teszik függővé, hogy Magyarországon is bevezessék-e a munkaszolgálat valamilyen formáját a munkanélküliség enyhítése érdekében. Szükséges tehát, hogy végigtekintsük a munkatáborok kialakulásának előzményeit, okait és fejlődését, hogy

Magyarországra nézve a megfelelő tanulságokat levonhassuk.

A munkatábor, amely szervezetét adja a kötelező, vagy az önkéntes munkaszolgálatnak, a munkanélküliséggel van kapcsolatban. Tehát a gazdasági rendszerben, illetve annak struktúrájában kell a munkatáborok kialakulásainak okát keresnünk. Már a háború előtt kellett volna valamilyen munkatáboros megoldásra gondolni, ha a kivándorlás nem tehermentesíti az európai munkapiacot. Európa lakossága 1800-ban 187 millió volt, 1900-ban 401 millió, tehát több mint a kétszeresére emelkedett és ezzel a nagy szaporodással nem alakult párhuzamosan a gazdasági fejlődés népességeltartó kapacitása. A mult század folyamán, illetve 1800-tól a háborúig 50 millió ember hagyta el Európát. A kivándorlási mozgalom olyan mértékben haladt Nyugatról Kelet felé, ahogy a gazdasági helyzet átállításával az iparosodás befejezést nyert. Legkésőbb a kelet-középeurópai területsávot érte el, ahonnan — hazánkat is beleszámítva — a háború előtti másfél évtizedben közel 10 millió ember vándorolt ki. Angliából a mult század elején, az angol-francia háború utáni válság következtében megindulva, a világháborúig 18 millió ember vándorolt ki és a kivándorlás a mult század közepén kulminált. Németországban és Olaszországban a század vége felé erősödik.

Gondoltak azonban már jóval a háború előtt is a munkanélküliség valamilyen intézményes megoldására. Természetesen akkor még nem milliók éltek

feleslegesen a társadalomban, mint ma, mert a kivándorlás gondoskodott eltüntetésükről, de a megmaradt kevesek problémája is izgatta az éppen meginduló szociális mozgalmak vezetőit és az az intézmény, amely ma a munkaszolgálatban állítólag rendelkezésre áll, a fejlődés során a szegények dologházától a munkanélküliek kolóniáin, a szervezett közületi szükségmunkákon és a munkanélküliek produktív gondozásán keresztül hosszú és körülményes utat tett meg. Az 1870-es években Hollandia és Németország vezeti be a munkanélküliek társadalmi és egyházi segélyezését. Munkáskolóniák alakulnak, ahol munkaalkalmat és ellátást biztosítanak a jelentkező munkanélkülieknek és az anyagi gondozás mellett erkölcsi nevelésben is részesítik őket. Amikor később az állam is hozzájárul a munkáskolóniák fenntartásához, az erkölcsi és hazafias nevelést egyenesen megköveteli. A munkáskolóniák különböző munkát végeztek, így például telkesítési munkálatokat: a lecsapolt, rendbehozott területeken azután a munkanélküli családok számára földbérlőszövetkezeti jellegű telepítést hajtottak végre. Tehát nemcsak a munkanélküliek pillanatnyi gondozását, hanem azok biztos megélhetéshez való juttatását is szem előtt tartották. Egyéb országokban is hódított ez a gondolat. Igy Olaszország 1892-ben Genovában megvalósítja a „Pia Casa di Lavoro“-t, amely a jelentkező munkanélküliek számára munkalehetőséget nyujtott szerény munkabér biztosítása mellett, legfeljebb három hónapra. Természetesen lakásról is gondoskodott. Ezek a próbálkozások a munkatáborok előzőinek te-

kinthetők, de a világháborúnak kellett jönni, hogy azok a mai formájukban valósuljanak meg.

A háború után Bulgária vezette be elsőnek a kötelező munkaszolgálatot és állította fel az első munkatáborokat. Bulgáriát nemcsak a vesztett háború sodorta válságba: más bajok is voltak. A rózsatermelés — egyik legfontosabb népi foglalkozás ott — a kémiai iparok fejlődésével elveszítette rentabilitását, mert az olcsó német gyári áru kiszorította a világpiacról a bolgár rózsaolajat. A termelésnek bizonyos pátriárkális jellege volt és ez a válság következtében fölbomlott. A pátriárkális gazdasági életformából a forgalmi gazdaság törvényei közé kilökött bolgár nép eleinte nem tudta helyét találni. Az elhanyagolt utak, vasutak, a szociális intézmények hiánya és az egyre növekvő munkanélküliség, — amit a neully-i békeszerződés még fokozott azzal, hogy a kötelező katonai szolgálat letiltásával a szokásos 2—3 korosztályt nem lehetett kivonni a gazdasági életből — válságba sodorta az országot. A viszonyok rosszabbodásával a kommunista propaganda egyre jobban terjedt és a Stambolijski-kormány kénytelen volt szükségrendszabályokhoz nyúlni. 350.000 kat. holdat földreform útján a népnek juttattak és az elmaradt közmunkák pótlására és a munkanélküliség enyhítése érdekében bevezették a kötelező munkaszolgálatot.

A bolgár nép előtt nem volt új a kötelező munkaszolgálat. Hiszen már 1912-ben hoztak egy olyan törvényt, amely az utak építésénél a lakosságot ingyenes közmunka teljesítésére kötelezte, amely köz-

munka pénzben is megváltható volt. A törvényjavaslatot Stambolijski nagy beszéd kíséretében terjesztette a nemzetgyűlés elé 1920-ban. A törvénytervezetet a nemzetgyűlés elfogadta és az 1920 június 5-én életbe lépett. E szerint minden bolgár állampolgárságú férfi a 20-ik életév, nő a 16-ik életév betöltése után a munkakötelezettség keretébe tartozik. A munkakötelezettségnek a törvényben megállapított célja: *a)* hogy az ország munkaerőit közösségi alapon megszervezze és az ország termelésének, valamint jólétének előmozdítása érdekében hasznosítsa; *b)* hogy a nép tagjaiban, tekintet nélkül társadalmi állásukra és vagyoni viszonyaikra, a közösségben végzett munka szeretetét felébressze és azokat testi munka végzésére ösztönözze; *c)* hogy a népnek erkölcsi és gazdasági helyzetét javítsa, az állampolgárok részéről a társadalom iránt fennálló kötelességek tudatát állandóan ébrentartsa, s hogy őket a közgazdaság különböző ágaiba céltudatos tevékenység útján bevezesse. A kötelező munkaszolgálat időtartama férfiak részére 12, nők részére 6 hónap, ami alól bizonyos kivételes és indokolt esetekben felmentést, illetve félidőre való leszállítást adtak. Az egy évre behívott korosztály 45—50.000 fő volt és mivel ilyen nagy tömegek mozgatására, élelmezésére és szervezésére a katonáknak volt megfelelő tapasztalatuk és gyakorlatuk, magától értetődően katonatisztekre bízták a vezetést. A békeszerződés sok fiatal tisztet zárt ki a hadseregből; ezeket mindjárt felhasználták a munkaszolgálat megszervezésére. Nagy tömeget pedig fegyelem nélkül racionálisan együtt tartani és fel-

használni lehetetlen, tehát szükséges volt a bevonulás és eskütétel után rövid alaki kiképzést nyujtani és az egyöntetűség kedvéért egyenruhát használni. A munkaszolgálatnak így katonai jellege volt és az 1920 december 9-i párizsi ú. n. nagyköveti konferencia a neuilly-i békeszerződés kijátszását látta benne. A konferencia határozata nyomán a bolgár munkaszolgálat törvénye több módosítást szenvedett. Az 1921. évi törvény a bevonulást 8, illetve 4 hónapra szállította le és a munkaszolgálatra kötelezettek egy részének lehetővé tette a pénzzel való megváltást, továbbá kimondta, hogy a korosztálynak csak egyharmada hívható be szolgálatra. Módosították a munkaszolgálat jellegét is. Ugyanis még az 1920. évi törvény megkülönböztet „rendes" és „rendkívüli" munkaszolgálatot. A rendes a fentebb ismertetett, a rendkívüli pedig az évenként bizonyos napra (eleinte átlag 21, újabban 10—12), a saját község területén teljesítendő munkát jelentette minden bolgár férfi számára a 20. és 50. év között.

A „Közmunka Bulgáriáért" jegyében megindult munkaszolgálat a legkülönbözőbb munkákat végezte és végzi. Utak, vasutak, csatornák, vízvezetékek, gátak építése, épületek, falvak, városok létesitése, folyószabályozások, mocsarak kiszárítása, telefonvezetékek készítése, erdősítések, a közület tulajdonába tartozó birtokok, gyümölcs- és zöldségkertek, selyemhernyó-, méh- és állattenyésztés, halászat körüli munkák elvégzése, bánya- és gyári munka teljesítése, élelmiszerek konzerválása, a kórházak fehérnemű- és ruhakészletének előállítása stb. A munkák egységes végzése érdekében az ország 12 kerületre van osztva és ezekből kerülnek ki a munkára kötelezett munkásosztagok. Évenként átlag 15.000 fő a rendes és 750.000 fő a rendkívüli munkaszolgálat létszáma. A munkásosztagok 50—200-as létszámmal két csoportból állanak: a tényleges „munkásosztag"-ból, amely kizárólag munkásokból áll és az „üzemi osztag"-ból, amely az előbbinek mintegy segédszerve és a szükséges szerszámok, ruhák, eszközök stb. előállításával és javításával foglalkozik.

A munkatáborok szervezésénél az a vezető szempont alakult ki, hogy a munkaszolgálat rentábilis legyen, azaz lássa el önmagát. Ez csak hosszú próbálkozások után sikerült. A bolgár kötelező rendes munkaszolgálat fennállásának első négy évében veszteséggel dolgozott. Az 1920—24. költségvetési években a kiadások 413 millió levát tettek ki, a 290 millió leva bevétellel szemben. Veszteség tehát 123 millió leva. A helyzet csak az 1924—28. költségvetési években változott meg, mert 633 millió leva összkiadással szemben már 749 millió leva bevétel áll, vagyis a bevételek 116 millió levával haladják túl a kiadásokat. Igy az 1920—28. évek költségvetési vesztesége 7 millió levára csökkent. Ettől kezdve a nyereség egyre emelkedik: 1928—29. években 146 millió leva, 1929—30. években 182 millió leva volt a tiszta haszon. Ezt természetesen csak úgy tudják elérni, hogy a munkakötelezetteknek nem fizetnek semmit és csak eltartásukról gondoskodnak. A rendkívüli munkaszolgálatnál még az eltartásról is a be-

vonuló maga gondoskodik és csak a dologi kiadások fedezésére van engedélyezve a költségek költségvetési előirányzatából a bevétel 1%-a, ha a bevételek legalább 10 millió levát és 0.5%-a, ha 10 milliónál kevesebbet tesznek ki.

A bolgár munkaszolgálat nem mindenben váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Gazdasági produktivitása kétségtelenül biztosítva van, mert hiszen munkabérek nélkül kalkulál, a munkáért csak csekély zsoldot ad, az életszínvonal is alacsonyabb, és így napi 38 leva fejenkénti költsége ma már átlag 60 leva bevétel, illetve haszon jut. Építettek is az első 10 év alatt 5500 km új utat, 110 km új vasutat, 45 km keskenyvágányú vasutat, 7000 km régi utat építettek át elsőrendűvé, egész vidékek víz- és villanyellátását biztosították, több repülőteret és gyermekszanatóriumot és egy hatalmas földrajzi intézetet létesítettek. Dunaszabályozási, tengerpartvédelmi stb. munkát végeztek. A közösség érdekében tényleg megtanult dolgozni a nép, de csak a nép, mert a módosabbak megváltották magukat. Ugyanis az 1924. évi márciusi minisztertanács rendeleti intézkedése szerint, aki meg tudja magát váltani, az a kerületi munkairodától kérheti azt, és a 240 napi munkaidő helyett 9000—32.000 leva közötti összeget tartozik fizetni. A megváltási összeg meglepően magas tételt jelent a munkatáborok költségvetésében. Például az 1927—28. évi 233 millió leva bevételből a megváltási összeg 45 millió levát tett ki. Az egyes társadalmi osztályok közeledése tehát nem sikerült,

mert a fenti összeg szerint a felső osztályok majdnem teljes mértékben megváltották magukat. A társadalmi differenciálódáson nem tudott felülemelkedni a munkatábor.

A munkaszolgálat vezetői sem ismerték fel hivatásukat és csak állásnak, kenyérkeresetnek tekintették tisztségüket. Pedig sokba kerültek: 1927—28. költségvetési évben például a munkaszolgálat tisztviselőinek és alkalmazottainak — akik legnagyobbrészt volt katonatisztek és altisztek — illetményeire 32 millió levát fordítottak. A bulgáriai szakszervezetek szövetsége a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetséghez 1930-ban eljuttatott jelentésében panaszkodik, hogy a vezetők gorombák, a közlegények felszerelése hiányos, sokan rongyosak és mezítláb dolgoznak. Panaszkodik a szakszervezeti szövetség amiatt is, hogy olyan ipari munkával is foglalkozik a munkaszolgálat, amelyik versenyt támaszt a magángazdasági munkának és ezzel a munkanélküliséget nemhogy enyhítené, hanem még növeli.

Struktúraváltozás nélkül nem válik be a munkatábor. Bulgária próbálkozott gazdasági reformokkal: a nagybirtokokat feldarabolták, a rózsatermelés csődjén okulva a dohánytermelést szövetkezeti alapra helyezték, munkaalkalmak teremtésével a felszabaduló erőket igyekeztek lekötni, de ez nem folyt olyan tempóban, mint ahogy azt a munkaszolgálat túlméretezett fejlődése megkövetelte és ma már a munkaszolgálat elveszítette azt a varázsát, amit még egy évtizeddel ezelőtt tagadhatatlanul jelentett. Kö-

zösségi, nevelő stb. hatása még a pátriárkális Bulgáriában is a társadalmi osztálytagozódáson bukott meg. Az északi államok szépen bebizonyították, hogy ez csak népfőiskolákkal valósítható meg, de ott más is a szellem... Érdekes különben, hogy Bulgáriával egyidőben vezették be az északi államok a munkaszolgálatot, de egészen más megokolással, mint Bulgária. Dánia 1917 végén, Svédország 1920-ban, Norvégia 1922-ben hozott törvényt az önkéntes munkaszolgálat megvalósítására. Ezek az államok megengedték azoknak a polgáraiknak, akik vallási meggyőződésükkel nem tudták és nem tudják összeegyeztetni a katonai szolgálatot, hogy a katonai szolgálat helyett azzal megegyező (Dánia, Svédország), vagy másfélszeresére felemelt idővel (Norvégia) munkaszolgálatot teljesítsenek. Ezeknek — számuk persze meglehetősen alacsony s országonként és évenként 150—200 körül mozog — út, vasútépítésnél, erdőkitermelésnél kell segédkezni. A kötelező munkaszolgálat bevezetésére 1920-ban Svájcban gondoltak, de nem lett belőle semmi, csak 1925-ben küldtek ki egy parlamenti bizottságot, amelyik a kérdést tanulmányozva az önkéntes munkatáborok felállítását megengedte. Svédországban a munkanélküliség leküzdésére akarták bevezetni, de a kiküldött parlamenti bizottság megállapította, hogy a munkanélküliségnek a gazdasági struktúrában vannak a gyökerei, tehát annak a megváltoztatásával és nem munkatáborok felállításával lehet a munkanélküliséget megszüntetni. Nem is fogadták el.

1925 táján több országban diákmunkatáborok alakultak önkéntes alapon és bizonyos árnyalati eltérésekkel. Svájcban a diákság nyári vakációit a válságba jutott hegyvidéki parasztok megsegítésére fordította.

Itt evangéliumi, tudományos stb. eszmecserékkel felváltva folyt a fizikai és szellemi munka. Németországban szinte szemináriumi jellegük volt az első munkatáboroknak. Így például a magánkezdeményezésre Isenhagen-Hankensbüttel-ben alakult 1930. évi munkatáborban munkások, parasztok és diákok vettek részt és a délelőtti munkák elvégzésével, délután közös eszmecseréken „az ember és a munka vonatkozásai a mai időben" címmel szemináriumszerű vitát folytattak. Ausztriában 1925-től kezdve szintén voltak diákmunkatáborok gyakorlati és elméleti programmal. Románia meg éppen iskolapéldáját szolgáltatta a falukutató munkatáboroknak. Gusti, a bukaresti egyetem szociológiai tanára, királyi alapítványi támogatással szemináriumának tagjaiból falukutató munkatáborokat szervezett. Előtanulmányozások után elmentek valamelyik román faluba több hónapra és a falu szociális, társadalmi, gazdasági stb. helyzetének a megismerése és feldolgozása mellett az éppen szükséges út-, híd- stb. javítási munkát is elvégezték. Árvízveszélynek kitett faluban védőgátakat építettek, utat javítottak, szövetkezetet alapítottak, sőt egypár nyomorúságos falunak például még szövetkezeti malmot is csináltak ajándékba. Romániában a kisebbségek közül a szászok három, a magyarok egy munkatábort szerveztek, de kezdetleges és inkább erkölcsi eredményeket felmutató

munkájuknak a belügyminiszteri betiltóvégzés vetett véget.

Lengyelországban 1933-ban nagy lendülettel indul meg az ifjúsági munkatáborok szervezése. 1936 végén egy minisztertanács gazdasági és szociális szempontból elrendelte az ifjúsági munkaszolgálat bevezetését. Önkéntes jelentkezéssel a katonai előkészítés jellegét adták a lengyel munkatáboroknak, ahol a hazafias és nemzeti nevelés mellett az ország elhagyottabb vidékeinek a felkarolása a cél. Angliában 1933-ban az önkéntes munkaszolgálathoz hasonló intézmények felállítását határozták el kormánytámogatással. Másféléves programmot dolgoztak ki és főleg az ifjúság soraiból fogadják el a jelentkezést. Az első hat hónapot táborokban, testi kiképzéssel és szociális neveléssel töltik el. Munka-, játék-, sport-, tánc-, zene- és énekkészség fejlesztése és a nevelés szolgálatába állítása a cél. A második hat hónapot a külső életben való tapasztalatszerzésre fordítják, a harmadik hat hónapot pedig városokban különböző közérdekű segédszolgálatok végzésével töltik. Az angol önkéntes munkaszolgálat tehát a híres főiskolás settlement egyik megnyilvánulása és inkább annak a légkörnek a megteremtésén fáradozik, amely a szociális szemlélet helyes kialakításával lehetővé teszi utóbb a munkanélküliség megoldását a maga eszközeivel.

Az önkéntes munkaszolgálatot 1932-ben Ausztria kiterjesztette, Németország 1931-ben szintén, 1935-ben pedig bevezette a kötelező munkaszolgálatot. Az előbbi államokban a munkaszolgálatnak valamilyen speciális vonatkozás adott létjogosultságot, Ausztriában és Németországban már az egyre fenyegetőbb munkanélküliség megszüntetését, illetve gyógyítását akarják elérni vele. Különösen Németországnak okozott sok gondot a hat milliónyi munkanélküli problémája. 1931-ben, amikor a német kormány kiküldi az első szakbizottságot, már tiltakoznak a kötelező munkaszolgálat ellen és csak az önkéntest tartják megengedhetőnek. A bizottság előterjesztésére 1931-ben bevezeti Németország az önkéntes munkaszolgálatot és 1934-ig 400.000 ember vett részt a különböző ifjúsági, társadalmi, egyházi és sportegyesületek, továbbá politikai pártok munkatáboraiban. Ezekben az években már félelmetesen kezd kialakulni a világnézeti front Németországban és természetesen a világnézeti nevelés képezi egyes párt-munkatáborok legfontosabb feladatát. A német kormány ugyan arra gondolt, hogy a munkatáborok felállításával a munkanélküliség szociális és demoralizáló hatását valahogy ellensúlyozza és változatlanul átmentse a munkanélküli tömegeket jobb időkre. Az egyházi szervezet befolyása is nagy volt és az erkölcsi nevelés gondolata megfelelően érvényesült.

Az önkéntes munkatáborokban előbb 20, majd később 40 hétig dolgoztak a jelentkezők. A német diákszövetség azonban már akkor a kötelező munkaszolgálatot szerette volna meghonosítani. 1932-ben és 1933-ban emlékirattal fordultak a kormányhoz, hogy vezesse be a főiskolások kötelező munkaévét, 1933-ban saját kebelén belül kötelezővé is teszi a nyári szünidei munkaszolgálatot, 1934-ben pedig ki-

mondják, hogy csak azok iratkozhatnak be egyetemre vagy főiskolára, akik legalább 6 hónapot munkatáborban töltöttek el. 1935-ben végre megjelenik a kormány rendelete a kötelező munkaszolgálatról és ettől kezdve a bolgár minta szerint minden 18 és 25 év közötti német ifjúnak és hajadonnak félévig munkatáborba kell menni munkaszolgálatra.

A német munkaszolgálat szervezése szintén katonai alapon történik. Parancsnoka egy nyugalmazott tábornok és az egész a közmunkaügyi minisztérium keretébe tartozik. Rendesen a 20 éves korosztályt hívják be, amelynek létszáma átlagosan 360.000 fő, tehát egy-egy féléves csoport 180.000 főből áll. Közvetlen utána katonai szolgálatra megy a német ifjú, esetleg egyetemre, mert most már be van vezetve az egyetemelőtti kötelező munkaszolgálat. A német munkaszolgálat évi költségvetése 200 millió márka, — az állami költségvetés (6.5 milliárd márka) 3.1%-a —; minden egyes munkaszolgálatosra napi 2 márka költség esik. Ebből a 2 márkából 90 pfennig étkezésre, 50 pfennig zsoldra, a többi 60 pfennig pedig különböző — felszerelés, ruházat, adminisztráció stb. — kiadásokra megy. Igy egy munkaszolgálatos havi 60 márkával terheli az államot, de ebben nincs benne a vezetők illetményhányada. Ezzel együtt 80 márka körül van a havi összeg, amelyhez a dologi kiadások — pl. az útépítési anyag stb. — 160 márkás tétele jön még.

Németország területe 30 munkáskerületre van beosztva; minden munkáskerület 6 munkáscsoportból és minden munkáscsoport 9—12 munkásosztagból áll. Az ország 180 csoport és 1260 osztag felett rendelkezik. Ez a felosztás katonai formákat jelent. Természetesen itt is az a szempont vezette a szervezőket, mint Bulgáriában: nagy tömegek mozgatása csak katonai alapon lehetséges és ennek megfelelően rövid alaki kiképzésben kell részesíteni a bevonulókat. Azok a remények, amelyeket nevelési szempontból fűztek a munkatáborokhoz, annyiban beváltak, hogy a világnézeti nevelés teljes. Gazdasági szempontból eredményes munkát végez a német munkaszolgálat. Kétmillió hektár lápos és 1.2 millió hektár terméketlen területet termővé akarnak tenni, 8.5 millió hektáron lecsapolási, illetve öntözési munkát végrehajtani, a tengerparton pedig 0.5 millió hektár új területet akarnak nyerni. A nagyarányú út-, vasútépítések szintén a gazdasági élet fellendülését célozzák. A belső fogyasztás növelésével és a gazdasági struktúra átállításával pedig meg akarják teremteni azt a szociális légkört, amelyben a munkatáborok megtalálják — esetleg — a produktivitásukat.

Egészen mást jelent az eddigieknél az amerikai és az abesszíniai munkatáborok szervezése. Ezek a munkatáborok valóban azt az elfogadható formát választották, amely a modern államépítéshez feltétlenül szükséges. Amikor Roosevelt 1932-ben beleült az elnöki székbe, egy tönkretett Amerikából kellett új Amerikát teremtenie. A 120 milliós népből 10 millió munkanélküli volt, a régi gazdasági keretek összeomlóban voltak, a mezőgazdaság a tönk szélén állott és a katasztrófa elkerülhetetlennek látszott. Roosevelt nagyon jól tudta, hogy a fogyasztóképesség

növelése nélkül semmit sem tud elérni, de ez egyúttal jelenti a nagy közgazdasági vérkeringés megindítását is.

Az ő nagy reformlendületében a munkatábor csupán egy szektor volt. Még 1932-ben 500 millió dollárt irányoztak elő munkatáborra és a tízmillió munkanélküliből évenként 300.000 főnyit kiválasztottak. Ezeket az U. S. A. aktív és tartalékos tisztjei alaki kiképzésben részesítették, utána pedig gigászi munkák végrehajtására használták őket. Amerikát tönkretette a mult század rablógazdálkodása. A talaj kimerült, az erdőket kiirtották, a víz lemosta a humuszt, vele a folyók torkolatait eltorlaszolta: nagy árvizek jöttek. A kontinens egy része rohamosan sivatagosodott és mindezek ellen Roosevelt 300.000 fiatalembert állított munkába. A munkatábor kivonult a szükséges helyre és ott védőgátakat, völgyzáró zsilipeket, erdőtelepítési stb. munkát végzett. Mivel ilyen óriási munkástömeg csak fegyelmezetten és racionálisan mozgatható és mivel a lakott helyektől száz és száz kilométerre dolgozó munkások nem mehettek el este tíz deka töpörtyűt és negyedkiló kenyeret venni, tehát gondoskodni kellett élelmezésükről. De gondoskodni kellett az elhelyezésükről, lakásukról, vagyis .organizálni kellett a társaságot Igy volt ez a Panama- és a Szuezi-csatorna építésénél és így lesz ez minden nagyobb munkánál ezután is. A 300.000 fiatal munkás munkatáborokba lett besorozva és mivel legkézenfekvőbb volt katonatisztekre bízni a vezetést, így lett némi katonai jellege az egésznek.

Az amerikai munkatáborokban a munkások ellátást kapnak és szakképzettségüknek megfelelően 30—45 dollár havi fizetést, amiből családtagjaikat is segélyezni kell. Világnézeti nevelésről szó sincs; Amerika nem használja ki megszorult állampolgárainak helyzetét bizonyos pártprogrammok hivatalos terjesztésére. Nem kell nagyobb nevelő Roosevelt reformprogrammjánál, mert egy dolgozó ország dolgozó népe ismét megtalálja a helyes utat. De éppen az amerikai munkatáborok és a New-Deal bizonyítja a legjobban: gazdasági struktúraváltozás nélkül nem old meg semmiféle problémát a munkatábor. A munkatábor nem lehet cél, hanem csak eszköz: a munkatáborok felállítása mellett mást is kell csinálni.

Hasonló munkatábort állít fel Olaszország Abessziniában a gyarmatosítás keresztülvitelére. Minden 45 éven aluli alkalmas olasz állampolgár jelentkezhetik és rövid katonai és műszaki kiképzés után elviszik Abessziniába. Jelenleg 200.000-es létszámkerettel működik az abessziniai olasz munkatábor és a katonai szervezetnek megfelelően ezredekbe, zászlóaljakba és századokba vannak beosztva. A műszaki felszerelés mellett fegyverrel is ellátják őket, mert a munkatábor a saját körzetében közrendészeti szolgálatot is teljesít és az esetleges abesszín támadások kivédésére is kell gondolni. A munkások rendes fizetést kapnak. Utat, vasutat építenek, új területeket vonnak be a termelésbe; egyszóval kolonizáló munkát végeznek. Az alakulatok katonai vezetése a fasiszta milícia tisztjeinek a kezében van. A műszaki szolgálatra szerződtetett mérnökök, mezőgazdasági szakemberek stb. a gyarmati szolgálatban

annyira fontos fegyelmi okokból milíciatiszti rangot kapnak.

Ilyen változatos képet mutat a munkatábor a különböző országokban. Nem lehet tehát általánosságban mondani, hogy Bulgáriától Németországig és az északi államoktól Anglián keresztül Amerikáig, már minden ország bevezette, ezért Magyarország sem lehet kivétel, mert amint láttuk, a munkatáborok különleges szerepet töltenek be ezekben az országokban és előbb ismerni kell a sajátos helyi viszonyokat és csak azután lehet nyilatkozni, illetve állástfoglalni. A magyarországi ifjúsági munkatáborok kérdése és az európai munkaszolgálat tanulságainak ránk alkalmazása külön vizsgálatot igényel.

A magyar munkaszolgálat

Az európai munkaszolgálat kialakulása nem maradt hatástalan Magyarországon sem. Különösen ifjúsági részről fogadták szívesen és a kezdeményező lépéseket is az ifjúság tette meg. Amikor először jelentkezett a munkaszolgálat gondolata ifjúsági körökben — úgy 1934 táján —, már folyamatban volt a nagy kiábrándulás a háború utáni évek meddő szavalásából és a legifjabb nemzedékek határozottan új arccal jelentek meg a porondon.

Az új magyar ifjúságnak e problémákkal való találkozás nagy élmény volt. Forró fejjel, tájékozatlanul, de komoly segíteniakarással és feltétlen jóindulattal közeledtek a kérdésekhez. A parasztságban látták a jövő egyetlen biztos zálogát, Széchenyi lett az ideáljuk és a magyar sorskérdések megoldása a céljuk. Az elődöktől nem kaptak szempontokat; hiányzott a magyar műveltség egységes alapja, nem volt határozott életszemléletük, nem volt ideológiájuk és így nem tudtak biztosan cselekedni, ezzel magyarázható a sok tévelygés és naiv próbálkozás. A faluszemináriumok a falukutatás módszerén dolgoztak, a szociális munkát vállalók az alsóbb néposztályok megközelítésének a lehetőségén fáradoztak, a munkaszolgálat hívei pedig a magyar sorsközösség

gyakorlati megvalósítását látták a munkatáborok felállításában. Mindez eleinte minden kritikai szempont mellőzésével történt. Csak a lelkesedés volt nagy és mindenáron csinálni akartak valamit. Megmagyarázhatatlan kényszer hajtotta őket a közösségi munkára, nem tudtak szabadulni a problémáktól és e sorok írója is, aki akkor kapta az elhatározó élményt egész életére, csak elfogódva tud visszaemlékezni az első próbálkozások izgalmas idejére.

Szinte egyszerre indult meg a különböző vonatkozású (falu-, szociális stb.) munka és az ifjúság mindenben a néphez való közeledést kereste. Természetesen a munkaszolgálattal is így volt. A külföldi példák csábítóan hatottak. Bulgáriában már nagy multja volt a munkaszolgálatnak, Svájcban diákmunkatáborok működtek sok idegen — közöttük magyar — résztvevővel, Németországban pedig ebben az évben (1934-ben) mondotta ki a német diákszövetség, hogy csak azok iratkozhatnak be német egyetemre vagy főiskolára, akik legalább hat hónapot munkatáborban töltöttek. Ifjúságunkra Németország példája volt a legnagyobb hatással. A fiatalok társadalmi, gazdasági, szociális és politikai szemlélete azonban hiányos volt és így nem láthatták meg a munkaszolgálat igazi problémáját. Még nem tudták, hogy a munkatábor külföldön a munkanélküliség levezetését szolgálta elsősorban; csak arról hallottak, hogy a munkatáborban a népközösség eszméje válik teljessé és a nemzeti sorsközösség gondolata gyakorlativá. De ez nem az ő hibájuk. Vezéreik sem voltak tájékozottak, azok az idősebb nemzedékbeliek, akik szerepet játszottak

életükben, szintén nem láttak tisztán, tehát nem adhattak útbaigazítást. Így minden fenntartás nélkül magáévá tette az értelmiségi ifjúság a munkaszolgálat gondolatát és megkezdték a „nemzeti munkatábor"-ok szervezését Magyarországon.

Az első munkatábort a Sárospataki Református Főiskola teológusdiákjai 1935-ben állították fel. A régi tradíciójú protestáns ifjúság már régen foglalkozott ezzel a gondolattal. Ők közel akartak kerülni ahhoz a néphez, amelynek egyszer a vezetői lesznek és ezért faluszemináriumot alakítottak, ahol a falu problémáival foglalkoztak, szabad idejükben pedig kijártak a szomszédos községekbe nevelő-tanító munkát végezni. A munkatábort is ennek a célnak a szolgálatába állították, de az ő lelkesedésük is nagyobb volt, mint tájékozottságuk, és így érthető, ha már az első megszólalásuknál kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonítanak neki. A Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1935. évi júniusi munkatábori külön száma például ezeket írja bevezetőül: „Tévedés lenne azt hinni, hogy a Sárospataki Ref. Főiskola Munkatáborához, az első magyar nemzeti munkatáborhoz ezekben a sorokban íródik, vagy a német, bolgár, svájci, ausztriai példák utánzásában íródott meg az előszó. A mi munkatáborunk előhangja tizenöt évvel ezelőtt jajdult fel, Trianont sirató tízezernyi magyar harang kongásával, — céltalan életeket öngyilkosságba fojtó pisztolyok dörrenésével. A magyar élniakarás igazságot kereső méltatlankodása, külföldet meghatni akaró panaszkodása, „Zátony"-ról hiába tutult vészszirénázása túr a munkatábor gondolatában és tényében magának új krátert. Valami olyasféle van szű-

letőben a magyar diáklélekben, mint ami akkor történt, midőn megfúrták a Magyar Alföld szíkes, sívó hátát, mélyén, az elevenéig: és gyógyító, forró vizek s hatalmas energiák szabadultak ki, szökkentek fel a felszínre..."

A munkatábor céljáról pedig ezt olvashatjuk ugyanabban a számban: „A munkatábor önnevelés. Célja: áldozatos életű, munkás, rendeltetéstudatos magyar férfiak nevelése. Mint minden közösség, úgy a nemzet életének is alapja az áldozat. Nem egy áldozat, hanem az egész élet odaáldozása a nemzetközösségnek. Akinek teljes élete a nemzetért történik, csak az él a nemzetnek. A nemzetet csak az szereti, aki tudja azt, hogy nemzeti létét a nemzettől nyeri s ezért mindazt a létet, amit a nemzettől nyert, nem a maga érdekeiért használja fel, hanem visszaadja a nemzetnek. Nemzetünket csak a magunk érdekeinek a kikapcsolásával, sőt feláldozásával szerethetjük. Erre az áldozatos életre azonban nevelni kell az embernek magát. Úgy élni, hogy ne magunkért éljünk, nem könnyű. Alkalmak kellenek, ahol egészen a nemzetnek élünk, hogy ezáltal egyfelől elmélyítsük magunkban a nemzetheztartozás érzését, másfelől gyakoroljuk magunkat a nemzetért való életben. Századunk legkorszerűbb ilyen alkalma a munkatábor."

Ilyen meggondolással szállt táborba 1935 június 20-án a Sátoraljaújhely és Sárospatak határában húzódó Bodnárvölgyben negyvenhárom főiskolai hallgató (35 teológus, 1 lelkipásztor, 1 jogász, 1 tanítóképzős, 2 tanító, 1 tanárjelölt és 2 diplomás) Szabó Zoltán és Ujszászy Kálmán főiskolai tanárok vezetésével. A negyvenhárom résztvevő közül tízen hat

hétig voltak táborban, a többi harminchárom pedig két turnusban három-három hétig. Az elvégzendő munka a zemplénmegyei Rudabányácska és Károlyfalva között tervezett hat kilóméteres útszakasz egy részének alapozása volt. A munkatábor felszereléséről Zemplén vármegye gondoskodott: tőle kapták a munkaeszközöket, a végzett munkáért köbméterenként a környéken szokásos 70 fillért és a munkavezető mérnököt. Ruházatról a honvédelmi minisztérium gondoskodott, amennyiben zsávolyt és bakancsot biztosított a résztvevők számára. Szálláshelyül pedig a sátoraljaújhelyi katonai lőtér barakja és cserkészsátrak szolgáltak. A munkatábornak így meglehetősen katonai jellege volt, amit azonban szellemi foglalkoztatással igyekeztek ellensúlyozni.

A foglalkoztatás két részből állott: reggel 5 órától déli 12 óráig fizikai munkát végeztek, majd ebéd és hosszabb pihenő-szünettel a délutáni órákban meghívott előadóktól előadásokat hallgattak, amelyeket vita követett. Az előadások tárgya általában az új magyar szellemiség kialakításáról szólt. Hogy egy-két előadás címét tájékoztatóul megemlítsem, ilyenek voltak: Új törekvések a magyar publicisztikában, Új törekvések a magyar zeneművészetben, Új törekvések a magyar irodalomban stb. Az előadók megválogatása nem volt a legszerencsésebb, mert nem képviseltek egységes felfogást és sok nyitott kérdést hagytak, ami azonban a vitára volt serkentő hatással. Ha előadások nem voltak, akkor cserkészkiképzés folyt, tekintve, hogy a résztvevők majdnem kizárólag cserkészek voltak. Vacsora után pedig mindig áhítattal egybekötött tábortűzzel fejezték be a napot.

A munkatábor élete tehát elég változatos volt és ahogy beszámolójukban említik, a résztvevők nagyon jól érezték magukat. A végzett munkára vonatkozólag a következő számok adnak felvilágosítást. Napi átlagos 22-es munkáslétszámmal 910 hétórás munkanapot produkáltak és ennek keretében letisztították 2134 négyzetméter erdőterületet; kivágtak, illetve kiástak 175 élőfát és elmozdítottak 1097 köbméter földet. Ezzel másfél hónapi munka után elkészült a 6200 méteres útszakaszból 195 méternyi távolságnak a megalapozása 900 pengő értékben. Ebből az összegből egy napra a vasárnapokat is beleszámítva 22 pengő jutott, amelyből átlag 27 embert kellett élelmezni és még a legszükségesebb adminisztrációs kiadásokat is fedezni. Így egy táborozó naponta 82 fillérbe került. A munkatábor azonban célkitűzéséhez híven — áldozatot hozni a nemzetért — igyekezett még ebből is megtakarítást eszközölni, ami sikerült, és 60 pengőt visszaszolgáltatott Zemplén vármegyének. A következő évben pedig ugyanitt, de már csak egy hónapra terjedő idővel, kevesebb (37) résztvevővel, napi — az eddig hét óra helyett — nyolcórai munkaidővel, újabb előadásokkal (A tanító a faluban, Az iskolánkívüli népművelés, Néprajzi gyűjtés, Német munkatáborok, Mussolini közmunkaügyi politikája, stb.) és 890 pengő költséggel — amelyből 145 pengő megmaradt — nehezebb terepen 1200 köbméter földet dolgozott fel a második munkatábor és az utat újabb 93 méterrel hosszabbították meg. Harmadik, ill. több munkatábort nem szerveztek...

A sárospatakiakkal egyidőben indult meg a Turul Szövetség munkaszolgálata is. Tarnói László, a Turul

Nemzeti Munkaszolgálat vezetője egyik írásában így vélekedik a kérdésről:

„A munkaszolgálat lényegének megértése világnézetet előfeltételez. Azt, aki a liberalizmus alapján áll, soha senki meggyőzni nem fogja ennek az intézménynek az értékéről. Szükséges tehát, hogy aki a munkaszolgálat lényegét teljes egészében értékelni kívánja, rendelkezzék az egyénfeletti társadalomszemléletnek a mértékével, amelynek alapján eldönthető: vajjon a munkaszolgálat mennyire mozdítja elő az egymásértvalóság, az áldozatosság, egyszóval az idealisztikus világfelfogás szellemét... (Mert) mi is tulajdonképpen a munkaszolgálat? Olyan intézmény, amely megszervezi a társadalomban rejlő produktív munkaerőket, azokat nemzetgazdasági célok szolgálatába állítja és a résztvevőket világszemléletre neveli. E meghatározásból világosan kitűnik a munkaszolgálat kettős jellege: a szociálpolitikai cél, amely bizonyos gazdasági munkafeladatok véghezvitelére irányul, valamint a szociáletikai szempont, amely egy ideológiának gyökeresítését viszi keresztül... Az iskola általános műveltséget ad, a katonaság honvédelmi kiképzésben részesít, a munkatábor pedig a szocializmusra nevel... Főként tehát azt a szociális nevelőhatást kell kiemelni, amit a munkatábor a résztvevők lelkiségére gyakorol. Amikor egy munkatáboron végignézünk, azt látjuk, hogy ugyanazt a ruhát hordja a gyáros fia és a munkáslegény, a fiatal gróf és a béresgyerek, az egyetemi hallgató és a kereskedősegéd, a hivatalnok és a földműves. Ez az uniformizálás azonban nem jelenti az egyéniség kiölését, csupán az egyéni szertelenség háttérbeszorí-

tását egy bizonyos időre. Ez a szürke munkaegyenruha kifejezője egy ragyogó eszmének: a közös sors, a faji szolidaritás, az egymásrautaltság, az egymásértvalóság gondolatának, az egyénfeletti közösség eszméjének, a munka megbecsülésének és a férfias fegyelemnek... Így tehát összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a munkaszolgálat intézménye a szocializmus kiegyenlítődési tendenciáinak leghatékonyabb megnyilvánulása azáltal, hogy az osztálykülönbségek ledöntését célozza."

Egy másik írásában („A főiskolai önkéntes munkatábor" címen „Turul Könyvtár" sorozatban, 2. szám), ugyanő német alapossággal foglalkozik a diákmunkatábor jelentőségével.

„Ha a diákmunkatáboroknak képéből ki akarjuk emelni azokat a jellegzetes vonásokat — írja —, amelyekért maga a gondolat megvalósításra érdemes, akkor a diákmunkatábor igazi jelentőségét a következőkben foglalhatjuk össze: 1. Biológiai hatás (... Ha a munkában ki is fáradunk, annál jobban ízlik utána az étel és alvás. Szinte érezzük, hogy vérré és izommá alakul szervezetünkben mindaz, amit megeszünk...) 2. Lelki hatás (... Az egész táborban, illetve a tábor tagjainak a lelkiségében kialakul őszinte, affektáltság nélküli, meleg bajtársi érzés...) 3. Eszmei hatás (... A közösségi gondolatot, mely a fiatal lelkekben olyan nehezen alakul ki, elősegíti az az egészséges csoportszellem, mely a tábor tagjai közt kikalakul...) 4. Jellemképző hatás (... Az önkéntes munkavégzésnél feltétlenül tudatára ébred a kötelességérzet, az alaposság és a lelkiismeretesség... A diákmunkatáborban eltelt napok talán

feledésbe merülnek, de megmarad az, ami a tarka élményekben változatlan és emberi volt: küzdeni akarás a munkában, derűs életfelfogás az örömökben és hit a csillagokban...) 5. Szociális hatás (... Áldozatokat kell hozni a közösség érdekében; áldozatokat, amelyek sokszor önzetlenséget, önuralmat, mérsékletet, sőt önfeláldozást és legfőképpen jóságot, szeretetet követelnek...) 6. Gazdasági jelentőség (... A diákmunkatábor megszervezi az ifjúságban levő munkaenergiát és oly nemzeti célok szolgálatába állítja, amelyek eszmei hatását előbb vázoltuk, gazdasági jelentőségét pedig akkor fogjuk a maga teljességében tisztán látni, ha végigtekintünk azokon a külföldi példákon, amelyekből kitűnik, hogy milyen eredményeket ért el világszerte a diákmunkatábor...)"

Ezek a német hatást tagadhatatlanul magukon viselő fejtegetések képezték a Turul Szövetség munkaszolgálatának ideológiai megalapozását. Kiegészíti a német hatású szellemi képet a „Munkatábor nevelői tényező" című összefoglaló irat ezen megállapítása: „A táborban mindenkinek megvan a beosztása; hierarchikus szubordináció a vezéri elv alapján." A gyakorlati kivitel első ízben Magyarcsanádon, a Maros mellett felállított diákmunkatáborban történt meg. Itt 1935 augusztus 3-tól szeptember 3-ig 58 főiskolai hallgató és 68 kubikos javította közösen az 1930. évi nagy áradáskor átszakított csigai gátat. A tábor beosztása olyan volt, mint a sárospatakiaknál: reggel 5 órakor keltek, reggeli és tízórai szünettel megszakítva déli 12 óráig dolgoztak. Akkor rövid fürdés, ebéd, majd kötelező

pihenés. Utána előadások, másnaponként pedig fegyelmező gyakorlatok voltak. A résztvevő kubikosoknak a környéken szokásos (1—1.50 pengős) napszámot adták; a diákok ingyen dolgoztak. Este tábortűz mellett barátkoztak velük és állítólag nagyon elégedettek voltak. Hogy a sorsközösség gondolata még teljesebb legyen, hetenként egyszer ú. n. kubikosnapot tartottak. Ez azt jelentette, hogy a főiskolások nem a megszokott hét órát, hanem tizenkét órát dolgoztak naponta és ugyanazt a kosztot (reggeli: kenyér és zöldpaprika, ebéd: kenyér és szalonna, vacsora: kenyér és hagyma) ették, mint a földmunkások. A diákok a hét többi napjain a munkásoktól eltérően, reggel hétkor kakaót kaptak kenyérrel, délelőtt féltizenegykor kenyeret, szalonnát és zöldpaprikát. Közben citromos frissítő vizet. Ebédre félegykor háromfogásos menüt, vacsorára szintén. A kubikosnapokat azért iktatták közbe, hogy leszálljanak arra az életszínvonalra, amely népünk nagyobbik felének osztályrészül jutott és azt megismerve, majdan, ha vezetői lesznek, másként vélekedjenek sorsukról...

A magyarcsanádi munkatáborban résztvevő diákok és kubikosok teljesítettek 3276 munkanapot, ami 4917 pengő munkaértéknek felel meg. A kiadások 3540 pengőt tettek ki, tehát látszatra a munkatábor rentábilis, a valóságban azonban nem így van, mert a munkabérelszámolás csak a kubikusoknál történt meg, a diákok — mint már említettem — ingyen dolgoztak. A következő évben, 1936-ban az ország különböző részeiben öt munkatábort állított a Turul Szövetség. Előzőleg Újpesten június 20-tól július 5-ig kéthetes vezetőképző-tábor volt, ahol elméleti kiképzés mellett a gyakorlati oktatást a Holt-Dunaág partjavítási és terepegyengetési munkája adta. Kiképeztek 33 főiskolai hallgatót, akik azután a később felállított másik négy munkatáborban teljesítettek vezetőszolgálatot. Kecskeméten július 3-tól augusztus 5-ig 102 diák és 16 földmunkás a bugaci kisvasút egyik elágazásának alapozási földmunkáját végezte. Sopronban július 12-től augusztus 11-ig 28 diák útépítési, terepegyengetési és vízszabályozási munkát teljesített. Nagylakon augusztus 25-től szeptember 23-ig 36 főiskolai hallgató és 44 kubikus az 1935-ben elkezdett gátjavítási munkát folytatta és fejezte be. Kapuváron pedig 24 egyetemi hallgatónő július 14-től augusztus 5-ig parasztcsaládoknál házi, konyhakerti s könnyebb mezei munkában vett részt. Még talán ennek volt a legtöbb értelme, mert legalább a házimunkák, gyerekgondozás, stb. terén adhattak értékes tanácsokat. Egyébként ezekben a táborokban is ugyanaz volt a munkarend, mint az előbbiekben és persze a szellemi, ill. világnézeti kiképzés sem maradt el.

A Turul Nemzeti Munkaszolgálat két év alatt 281 főiskolai hallgatóval és 130 földmunkással 10.160 munkanapot produkált 15.240 pengő értékben. A kiadások összesen 11.545 pengőt tettek ki. Ilyen nagy költségvetést azonban nem bírt el a diákszövetség büdzséje és 1937 elején a kultuszminisztériumhoz fordultak, hogy annak költségvetési keretébe illesszék bele a főiskolai munkaszolgálat ügyét. A kérdéssel minisztertanács foglalkozott és május 2-án a Budapesti Közlönyben megjelent a főiskolai munkaszol-

gálatot rendező 4400/1937. számú m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet. Ez megszünteti az eddigi főiskolai munkaszolgálatot és helyébe felállítja az „Egyetemi és Főiskolai Hallgatok Önkéntes Nemzeti Munkatáborának Parancsnokságát“ vitéz Szinay Béla altábornaggyal az élén. A főparancsnok, az értelmiségi munkanélküliség ügyeit intéző miniszteri főtisztviselővel és a véleményező szerv gyanánt melléje rendelt Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkatáborának Központi Bizottságával együtt irányítja az újonnan szervezett diákmunkatáborok ügyét. Ezentúl az önkéntes munkatáborba csak az az egyetemi és főiskolai hallgató, vagy szigorló vehető fel, aki *a)* a Magyar Nemzeti Diákszövetség kebelébe tartozó Turul Szövetségnek, Hungária Magyar Technikusok Egyesületének, Katolikus Diákszövetségnek, Protestáns Diákszövetségnek, Magyar Főiskolai Sportegyletek Egyesületének, valamint a kebelébe nem tartozó Emericánának tagja; *b)* jelentkezéskor írásbeli nyilatkozatban kijelenti, hogy magát a munkatáborok fegyelmi és szolgálati szabályainak mindenben aláveti. A munkatábor célja pedig: „Egyetemi és főiskolai hallgatók, valamint szigorlók nyári foglalkoztatása közérdekből szükséges munkálatok elvégeztetése által s ezúton nemzeti és szociális szellemű nevelésüknek kiegészítése.“

Nagy lendülettel kezdődött meg a nyár elején az új munkaszolgálat szervezése. 1200-as létszámkerettel akartak az ország különböző részeiben munkatáborokat felállítani, de nem volt elég jelentkező. Az ifjúság figyelmét ugyanis közben más, érdekesebb, a divattal változó problémák kötötték le, így meg kellett elégedni azzal, hogy két turnusban egy-egy hónapra terjedő időre 300—300 főiskolai hallgatót oszthattak be munkatáborba. Az eredményekről az illetékesek nem nyilatkoznak, de a kiszivárgó hírek szerint vezetőknek és vezetetteknek egyformán csalódást okozott az idei munkatábor és egyáltalán nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Fizikai munkában alig ütötték meg a rendes munkás munkateljesítményének 60%-át, a szellemi kiképzésnek pedig, mint a lapok írták, a kormány vetett véget, mert a magyar állameszmével ellenkező nézetek jutottak az ifjúság elé a szellemi kiképzés útján.

Foglalkozott a Magyar Cserkészszövetség is a munkaszolgálat kérdésével és ideológiai kimunkálását a Fiatal Magyarság című cserkészfolyóiratban végezték el a munkaszolgálat gondolatának öregcserkész barátai, akik lelkesedésükben nem ismertek határt és a munkatábort például a cserkészimperializmus gondolatával kötötték össze. Ez utóbbi alatt azt értik, hogy a cserkészetnek kötelessége — bármily eszközökkel is — az őt megillető helyet a magyar társadalomban elfoglalni. Érdemes meghallgatni, bármily zavaros is az alábbi szöveg, hogy miként képzelik el ennek az „imperialista“ eszmének a beteljesedését a munkaszolgálaton keresztül:

„Hogyan kerül a munkatábor egy lapra a cserkészimperializmussal? Úgy, hogy az imperializmus végrehajtására elsősorban az ifjú és a férficserkészet hivatott. Az ifjú- és a férficserkészet jelenleg mindennek, csak éppen egységesnek nem mondható. Pedig ez az imperializmus alapfeltétele. Hol születhetik meg tehát ez az egység az alapelvekben? Közös élmények

kohójában, férfiaknak megfelelő formában: a munkatáborban."

Érvelnek még cserkészrészről azzal is a munkatábor mellett, hogy az voltaképpen a cserkésztábornak egy kifejlettebb megjelenése bizonyos szolgálatkészség kiegészítéssel:

„A magyar öregcserkészet már kipróbálta a munkatáborokat — olvashatjuk a Fiatal Magyarság egyik számában — még mielőtt azok bárhol is divatba jöttek volna. A próbák beváltak és ezeket folytatni kell, mert a munkatáborban megtaláljuk mindazokat a kellékeket, amelyek bennünket cserkészeket jellemeznek. A munkatábor a fiútábornak egy magasabb, a férfiúságnak megfelelő formája. Megtaláljuk benne a cserkésztábor minden kellékét, az ébresztőtől a tábortűzig, a baráti légkört, az egészséges életmódot, de azonkívül egy nagy többletet: azt, ami az öregcserkész-munka legfőbb tulajdonsága, a köznek tett jó szolgálatot"

Hogy hol és mikor próbálta ki az öregcserkészet a munkatábort, arról nem kapunk felvilágosítást. Tudomásunk szerint még nem is volt cserkészmunkatábor Magyarországon, csak bizonyos más vonatkozású (pl. falukutató, szocális, stb.) munkával nyert kiegészítést némely öregcserkész táborozás. Az egyre fokozódó érdeklődés azonban arra késztette nemrégiben a Cserkészszövetséget, hogy megszervezze az első tényleges cserkészmunkatábort. A terv az volt, hogy ezen a nyáron hatalmas munkatáborba száll az öregcserkészvezetőgárda a Börzsönyben és ott turista utakat építenek, hogy „a Börzsönyt megnyissák a kultúrának s hozzásegítsék a népet az erdő kihasználásához." A fizikai munka mellett szellemi kiképzésre is gondoltak, amely a cserkészet és a munkaszolgálat kapcsolatát lett volna hivatva kidolgozni, hogy részben komoly ideológiai megalapozást nyerjen a kérdés, részben pedig a jövőben felállítandó cserkészmunkatáborok megfelelően képzett vezetőket kapjanak. A börzsönyi cserkészmunkatáborból azonban nem lett semmi: váratlanul — és ismeretlen ok miatt — lemondták az egészet...

A magyar munkaszolgálat az eddigiek szerint tehát kizárólag az értelmiségi ifjúság kisebb-nagyobb próbálkozásaiból állott. Hogy nagyobbvonatkozású kifejlesztésére gondolnak-e, azt határozottan nem tudjuk. A Gömbös-kormány annakidején foglalkozott a kérdéssel és a munkanélküliség enyhítése érdekében akarták megszervezni az általános munkaszolgálatot hazánkban. Később is jóindulattal kezelték a főiskolai hallgatók ezirányú próbálkozásait és nincs kizárva, hogy a jövőben kísérletet tesznek az önkéntes munkaszolgálat bevezetésére. Budapest székesfővárosnak például határozott tervei vannak ezen a téren. Egyelőre az egyik pestkörnyéki majorban akarnak felállítani önkéntes jelentkezéssel és 200-as létszámkerettel munkatábort a 19—25 éves munkanélküli ifjúmunkások részére. A tábor tagjai nyáron különböző mezőgazdasági munkákat végeznének, télen pedig háziiparszerűen foglalkoztatnák őket. A résztvevők ellátáson kívül havi 5 pengő zsebpénzt kapnának. Ha ez a próbálkozás sikerül, akkor nagyobbarányú munkaszolgálatot szerveznek a főváros szociális költségvetésének keretében. Ezek azonban egyelőre még csak tervek.

Kivitelüknek sok akadálya van és nem biztos, hogy a külföldi tanulságok és a hazai ifjúsági munkatáborok eredményei után feltétlenül bíznak azok praktikus voltában.

Az ifjúság lelkesedve készült munkatáborokba, azonban mikor megnyíltak, nem használta fel az alkalmat és most sokan csalódva tekintenek vissza a magyar munkaszolgálat rövid multjára. Azok a kevesek, akik őszintén foglalkoztak a kérdéssel, úgy jártak, mint a falukutatás és a szociális munka hívei: lelki kényszer késztette őket, hogy valamit csináljanak, de nem volt utánpótlás, mert a nagy tömeg teljesen érzéketlen és ázsiai közönnyel fogad mindent. Az értelmiségi ifjúság csak pillanatokra tud fellelkesedni az időnként változó problémák iránt. A munkaszolgálat gondolata megmozgatta őket és mindjárt akadtak vállalkozó szellemű vezérek, akik kihasználták az alkalmat. Ők nem igen értettek hozzá, viszont azokhoz nem fordultak, akik Magyarországon komolyan foglalkoztak a munkaszolgálat kérdésével. Hiába tűztek ki nagy célokat, ha azoknak nem volt meg a reális alapja. Egyes munkatáborokba például munkásokat vettek fel azért, hogy a válaszfalak leomoljanak az egyes társadalmi osztályok között. Munkaközben barátkoztak is a munkásokkal, de nem ettek velük és nem ették ugyanazt, amit ők, csak hetenként egyszer, a délutáni szellemi kiképzésből is kizárták őket, mert akkor azoknak tovább kellett dolgozniok, holott együtt beszélhették volna meg a magyar sorskérdéseket. Eddig még minden komoly ifjúsági próbálkozás kudarcba fulladt a nagy közöny miatt és csak

kevesek viszik előre azt a gondolatot, hogy az ifjú nemzedékek valóban újak legyenek.

Igaz, ez az ifjúság szociális elesettségében nem tud függetlenül cselekedni. Sokan a munkatáboroknak is inkább üdülő jelleget tulajdonítottak és csak azért mentek munkatáborba, mert nem volt más lehetőségük a nyaralásra. Talán helyesebb is volna, ha a munkaszolgálatra költött összegeket a szegénysorsú főiskolai hallgatók nyaraltatására fordítanák. 1937-ben 25.000 értelmiségi munkanélküli van Magyarországon. Ezeknek a sorsát munkatáborral elintézni nem lehet. Itt csak nagy struktúraváltozás segít. Az agrárlakosság keresői évenként 500 millió munkanapot tudnak produkálni, de ebből a mai birtokmegoszlási és termelési viszonyok miatt csak 350 millió munkanapra van szükség. A 150 millió munkanapkiesés 300 millió P munkabér és kb 500 millió P produktumveszteségnek felel meg. Az iparban is ugyanez a helyzet. 1935-ben teljes üzemmenet esetén 382.000 munkást tudtak volna foglalkoztatni a gyárak, de csak 216.000 dolgozott, mert nem volt aki megvegye az iparcikkeket. Igy 30 millió munkanap ment kárba s 100 millió P munkabérveszteség érte az ipari munkásságot és kb. 500 millió P ipari produktumveszteség a nemzetgazdaságot. Ha arra gondolunk, hogy a 3 milliónyi mezőgazdasági munkásságunk egyáltalán nem jön számításba a piacon mint fogyasztó alacsony életstandardja miatt, akkor megértjük, hogy miért kell csak 60%-os kihasználással dolgozni a gyáriparnak. Ellenben ha fogyasztóképes lenne a mezőgazdasági munkásság, akkor tudna venni iparcikkeket és a gyárak teljes üzemmenet-

tel dolgozhatnának. A munkanélküli gyári munkások is keresnének, megvennék a mezőgazdaság termékeit és akkor ott sem vesznék kárba 150 millió munkanap. Az értelmiségi munkanélküliség is megszűnnék, mert több tisztviselőre, mérnökre, orvosra, tanárra, stb. lenne szükség.

Igy kapcsolódik bele az ifjúság sorsa a nemzet sorsába és ha felismerné a rá váró feladatokat és azok megoldására törekszik, akkor segíteni fog saját magán és segíteni fog a nemzeten is. Ezzel nem azt mondjuk, hogy az ifjúság mindjárt vegye át az ország irányítását. Előbb dolgozza ki az országépítés ideológiai vonatkozásait, tanuljon komolyan, foglalkozzék a magyar sorskérdésekkel és legyen az előbbieknél valóban értékesebb nemzedék. Akkor azután az egész országból egy nagy munkatábor lesz, ahol mindenki az őt megillető helyen dolgozik és a társadalmi osztálykülönbségek sem lesznek olyan kiáltóak. Ennek a munkának is nagy a nevelő hatása, szociális vonatkozásai pedig szinte kiszámíthatatlanok, nacionalizmusa meg valóban pozitívabb lenne a mai szavaló nacionalizmusnál.

A gazdasági cselédek kereseti és megélhetési viszonyai

Magyarország 4.5 millió agrárlakosságának 68 %-a, több mint hárommillió (családostul) a mezőgazdasági munkás, törpebirtokos és bérlő és a mezőgazdasági cseléd. Ez utóbbiak száma az 1930. évi népszámlálás adatai szerint *218.044, akik 381.578 családtagot tartanak el.* Vagyis *599.622* lélek, az ország összes lakosságának *6.9%-a* tartozik ehhez a társadalmi osztályhoz. Az agrártársadalomban elfoglalt helyzetük a következő: földtulajdonnal nem rendelkeznek, tehát létfenntartásuk legszükségesebb eszközeit két kezük munkájával szerzik meg, amit azonban csak úgy tudnak elérni, ha *munkaerejüket egész évre bérbeadják.* Az egész évi állandó munkábanállás nagy megkötöttséggel jár, mozgási lehetőségük *korlátozott,* aminek következtében helyzetük eléggé kedvezőtlen, annak ellenére, hogy kereset szempontjából sokkal jobban állanak, mint például az *ideiglenesen alkalmazott* mezőgazdasági munkások. Ezek csak a munka idejére szerződnek le, ha vége az aratásnak, cséplésnek, hazamennek, ismét szabadok lesznek, ami a parasztember szemében mégis jelent valamit, úgyhogy a gazdasági cselédeknek a legalsó hely jutott az agrártársadalomban. Tehát minden létező társadalmi osztály csak felettük állhat és ebből a helyzetből adódik, hogy nem élhetik meg szabadon

tettvágyukat és életerejüket. Gondolatviláguk és életszemléletük minden más társadalmi osztálytól élesen különbözik, ami nemcsak a lelki tulajdonságaik kialakulásánál vehető észre, hanem fontos tényezőként szerepel életviszonyaik tárgyalásánál is.

A cselédek díjazása szegődményes alapon történik. A szegődményes cseléd „konvenciót" kap. Ez természetbeni szolgáltatásokból (lakás, gabona, tűzifa, tej, esetleg só és szalonna), némi készpénzből és földhasználatból áll. Jellemző a szegődményes cselédtartásra, hogy az csak a külterjesebb gazdálkodású országokban van elterjedve, de már ahol a közgazdaság fejlődésével fokozódik a mezőgazdasági termelés belterjessége, felváltja a készpénzfizetés. Mindkettőnek vannak előnyei és hátrányai, de ez nem tartozik ide.

A konvenció nagysága és összeállítása, továbbá a fizetés ideje és módja vidékenként változik, de egy-egy nagyobb területnek (vármegye, országrész) nagyjából egységesek a viszonyai, úgyhogy azok átlagos értékűnek tekinthetők. Az alábbi kimutatásban az ország három részének négy uradalmából származó átlagos értékű adatok szerepelnek. Az I. számú uradalom Fejér megyében van, a II. számú Tolna megyében (Dunántúl), a III. számú Békés megyében (Alföld), a IV. számú uradalom pedig Nógrád megyében van (Felvidék). Az uradalmak cselédállománya különböző elemekből tevődik össze. Minden gazdaságban van elöljáró (béresgazda, kocsisgazda, tehenesgazda, magtáros, csősz) és évescseléd. Az elöljárók a munkára ügyelnek fel, illetve az egyes munkacsoportokat vezetik, az évescselédek a különböző

gazdasági munkákat végzik. Az évescselédek vagy egészbéresek mellett sok helyen még alkalmaznak kis- és gyalogbéreseket. Kisbéres a 14—15 éves cselédgyerekek közül kerül ki, aki a katonai szolgálat után gyalogbéres, majd nősüléskor egészbéres lesz. Ez a rendszer főleg a Dunántúl egyes megyéiben van elterjedve, míg az alföldön kisegítő munkaerőként a nyári hónapok alatt két-, illetve hathónaposokat vesznek fel. Ezek tehát ideiglenes munkások, velük most nem foglalkozom.

A cselédbér vidékenként egy évre a következő:

Megnevezés	Pénz	Búza	Rozs	Árpa	Fa	Tej[1]	Szalonna	Só	Kert	Tengeri f.
	P	kilogram			m^3	liter	kg		□-öl	
I. sz. uradalom:										
elöljáró	100	600	700	500	8	2.—	—	—	300	2400
egészbéres	48	600	700	500	6	1.5	—	—	300	1600
gyalogbéres	40	600	400	400	6	1.—	—	—	300	1600
kisbéres	24	400	400	200	1[2]	—	—	—	—	800
II. sz. uradalom:										
elöljáró	40	800	800	600	8	3.—	—	20	600	2400
egészbéres	24	600	800	200	8	2.—	—	20	200	1200
III. uradalom										
elöljáró	8	1600	—	800	—	tt[3]	40	32	400	2400
egészbéres	6	1400	—	600	—	„	24	32	400	1200
IV. sz. uradalom:										
elöljáró	32	600	1000	400	sz.t.[4]	2.-	—	20	400	2400
egészbéres	24	400	1000	200	„	1.—	—	20	400	1200

[1] Naponta.
[2] Egy kocsi ágat kap, ami kb. 1 m^3 fának felel meg.
[3] Tehéntartás.
[4] Szabad tüzelés.

Már ebből a kimutatásból is láthatjuk, hogy nemcsak az uradalmakon belül az egyes cselédkategóriák bére, hanem a különböző uradalmak cselédbérei között is milyen nagy eltérések vannak. A pénzfizetés a dunántúli uradalmakban a legnagyobb, legkevesebb az Alföldön, ahol nagyon sok olyan gazdaság is van, amelyik semmiféle pénzfizetést nem ad a cselédeknek. Ezzel szemben azonban több a gabona. A gabonajárandóság is nagyon változik; a Dunántúl és a Felvidéken több a rozs és kevesebb a búza, az Alföldön rozsot nem, ellenben több búzát és árpát adnak. Ez utóbbit minden uradalomban kap a cseléd. Tüzelőről az Alföldön a cseléd maga gondoskodik. Kukorica- és babszárral tüzelnek, esetleg az uradalom megengedi a szalmatüzelést vagy nagyon hideg, szígorú télen egypár kosár szenet ad. A dunántúli uradalmakban rendes tűzifajárandóság van, a Felvidéken szintén, vagy csak szabadtüzelés, amikor is annyit tüzelhetnek az erdőről hulladékfából, amennyire szükségük van. A tejkérdésben vannak a legnagyobb eltérések. Hogy tejet ad-e az uradalom, vagy ehelyett megengedi a tehéntartást, az az értékesítési viszonyoktól és a gazdasági körülményektől, illetőleg a termelés intenzív vagy extenzív voltától függ. Ha az uradalom intenzíven gazdálkodik, akkor minden művelhető területet befognak a termelésbe és ez esetben kevés a legelő. Ha most a cselédnek megengedik a tehéntartást, akkor a drágán termesztett takarmányokat kellene adni a cseléd tehenének, mivel az legelőre nem mehet és a cselédtehén eltartása az uradalom kötelessége. Ilyenkor az uradalom szempontjából jobb, ha tejet ad a cselédnek és a termelt takarmányt fejőtehenészet tartásával (kivált ha az értékesítési viszonyok is megfelelőek) közvetve értékesíti. Ez a helyzet a Dunántúl és részben a Felvidéken. De ahol nagykiterjedésű legelők vannak, amelyeket más célra nem lehet használni (szikesek) és a tej értékesítése is nehézségekbe ütközik, tehát fejőtehenészetet nem érdemes tartani, az uradalom megengedi a cselédnek a tehéntartást, mert a cseléd tehene egész nyáron a legelőn van, míg télen tavasziak szalmáját, kevés takarmányt és szénát utalnak ki neki. Ez a gazdaság szempontjából olcsóbb, mert nem kell csak azért tartania teheneket, hogy a cselédeknek tejet tudjon adni. Az Alföldön van ez így. Természetesen számolnak azzal is, hogy a cseléd nem mindíg tud tehenet tartani, akkor szalonnát kap. (A felvidéken van egypár olyan uradalom, amelyik megengedte a tehéntartást, de mivel a cselédek nem tudnak tehenet tartani, az uradalom pedig helyette se tejet, se szalonnát nem ad, a konvencióból kimarad ez a tétel.) Az Alföldi gazdaságokban különben is van szalonnajárandóság (Dunántúl és Felvidéken nincs, vagy csak ritkán), de a tehénnel nem rendelkező cselédnek többet adnak. Sót még elég sok uradalomban adnak, de már a Dunántúl kezdik törölni ezt a tételt a konvencióból.

Minden uradalom ad a cselédeknek kisebb-nagyobb földhasználatot. Az elöljáró, mint mindenből, ebből is többet kap, ami rendszerint másfélszerese az évescselédének. A használatra kapott föld két részből áll: a majorhoz közelebb fekvő kertből és a határnak minden évben más-más helyén lévő tengeriföldből. A kertben a háztartáshoz szükséges zöld-

ségféléket és burgonyát termelnek, a tengeriföldön tengerit és babot. A szegődményes föld előkészítése és trágyázása az uradalom feladata, úgyszintén a termény hazaszállítása is. A konvencióban kapott árpán és a tengeriföldben termelt tengerin állatokat tarthat a cseléd. Rendszerint egy anyakocának a tartása van megengedve a szaporulattal együtt, továbbá 20—30 darab tyúk és 10—15 darab kacsa tartható még. A sertések a gazdaság legelőjére járnak és őrzésükről is az uradalom gondoskodik.

A cselédbér reális értékének a megállapításánál figyelembe kell venni azt a fontos körülményt, hogy a cselédcsalád egy kis üzemet, még pedig szükségletfedezeti üzemet alkot. Ugyanis a konvencióban kapott gabonát és a szegődményes föld hozamát ők nem viszik piacra és nem adják el, hanem a családi üzemben feldolgozva közvetve értékesítik, illetőleg szükségleteik kielégítésére fordítják. Igy a búzát és a rozsot beőröltetik és a kapott lisztből készült kenyér jelenti a táplálkozásuk alapját. Az árpán és a tengerin állatokat tartanak és azok is a szükségleteik fedezésére szolgálnak, akár mint táplálék, akár a piacon eladva, az érte kapott pénzért vett boltbeliek (cukor, petróleum, fűszer stb.), ruha és cipő alakjában. Tehát a konvenció értékelésénél erre kell figyelemmel lenni. Egyedül csak pénzértékben kifejezni nem lehet, mert az teljes egészében sohasem kerül a piacra, viszont meghatározni azt a mennyiséget, amelyet a konvencióból a piacra visznek, tehát önmaguktól megvonnak, igen nehéz, ezért az egész konvenciót — beleszámítva a szegődményföld hozamát is — kell pénzértékben kifejezni és ezt szembe

kell állítani a tápérték egységével mért kalóriaértékkel.

A pénzre átszámított érték, ha nem adja is a tényleges helyzetet, mégis a legkifejezőbben érzékelteti a cseléd munkavégzésének az ellenszolgáltatását. Alkalmas e mellett még összehasonlításokra is úgy az egyes uradalmak, mint a különböző évek pénzértéke között. Ez utóbbit, azért érdekes megtenni, mert az utolsó tíz év árhullámzásai meglehetős érzékenyen érintették a gazdasági cselédeket, annak ellenére, hogy családüzemi gazdálkodást folytatnak. Az a tény, hogy a cselédcsalád szükségletfedezeti üzemet alkot, látszatra azt a benyomást kelti, hogy ezáltal mentes minden olyan válságtól, amely az árhullámzás hatására következik be. Valójában azonban nem így van. A mezőgazdasági termények ára és az iparcikkek ára nem követi egymást párhuzamosan a hullámzásban és az áresések rendszerint a mezőgazdasági terményeknél a nagyobbak; ennek eredménye az agrárolló. A cselédek szempontjából tehát nem mindegy, hogy mennyiért tudják piacra vinni azokat a konvenciótételeket, amelyek a boltbeli szükségleteiket vannak hivatva fedezni, még akkor sem, ha azok előállítása az ő részükről rentábilis azáltal, hogy az otthon lévő családtagok munkavégzését használják ki, amikor is nem fontos, hogy mennyiben értékesül a munkaerő; mert alacsony mezőgazdasági és magas ipari árak mellett többet kell piacra vinni, tehát önmaguktól megvonni, hogy másirányú szükségleteiket kielégíthessék. Már pedig 1929-től kezdve ez a helyzet, mert az agrárolló akkor kezdett kinyílni és azóta tekintélyes tágulást ért el.

Az alábbi indexszámok a cselédbér pénzértékének az ingadozását mutatják az utolsó tíz esztendőben, vagyis 1925 és 1934 között. A pénzre való átszámításnál[1] a konvencióban szereplő termékek árának minden évben az átlagát veszem, beleszámítva a bolettát is. A kert és tengeriföld hozamát az uradalmak tíz évi átlagával összehasonlítva állapítottam meg, figyelembe véve a sajátos helyi viszonyokat is. Az első grafikon a fejérmegyei (I.sz.) uradalom viszonyait mutatja be. Erre a célra azért választottam ezt az uradalmat, mert itt négy cselédkategória van és így az egyes kategóriákhoz tartozó cselédek bérének az egymáshoz való viszonyítása is szemléltetően megvalósítható.

Legnagyobb értékét 1928-ban érte el a cselédkonvenció, a legkisebb 1933-ban volt. A kiindulási évben, 1925-ben az előljáró bérének a bruttóértéke (nincs levonva belőle a szegődményes föld megművelésére fordított munka értéke) 1552.10 P, az egészbéres cselédé 1274.42 P, a gyalogbéresé 1157.45 P és a kisbéresé 524.30 P; 1928-ban a bruttóérték így alakult: előljáró 1583.40 P, egészbéres 1276.87 P, gyalogbéres 1168.85 P, kisbéres 496.40 P. 1933-ban a helyzet a következő: az előljáró fizetése 660.65 P, az egészbéresé 526.40 P, a gyalogbéresé 475.10 P és a kisbéresé 196.90 P. 1934-ben nagyon kevesett emelkedett a konvenció pénzértéke, mert az előljáróé

[1] Nem számítom fel a lakás és az orvosi kezelés költségeit, mert csak a kereseti és megélhetési viszonyokat tárgyalom és ez a kettő egészen más elbírálás alá esik. Különben is a cselédlakás mai bére vidéki viszonylatban 50—60 P-t tesz ki, az orvosi költségek pedig 30 P körül mozognak évenként és fejenként.

684.35 P, az egészbéresé 528.75 P, a gyalogbéresé 494.10 P és a kisbéresé 205.— P. Különösen feltűnő úgy a grafikonból, mint a közölt adatokból az 1928. után bekövetkező zuhanásszerű értékcsökkenés, ami csak 1933-ban állt meg és azóta valami kevesett emelkedett. Az 1934. évi kedvezőbb helyzetnek a mezőgazdasági termények árának emelkedése az oka, ami a tavalyi rossz terméssel kapcsolatos.

Hasonló a helyzet a többi uradalomnál is. A tolnamegyei gazdaság cselédbérei így alakultak: 1925-ben előljáró 1821.15 P, egészbéresé 1118.70 P; 1928-ban előljáró 1965.95 P, egészbéresé 1164.05 P; 1933-ban előljáróé 741.40 P, egészbéresé 504.— P; 1934-ben előljáróé 769.80 P, egészbéresé 490.45 P. A békésmegyei (III. sz.) uradalom cselédbérei a legjobbak, ami a tehéntartásnak az eredménye. Ugyanis a tehén még rossz táplálkozási viszonyok mellett is ad évente 2000 liter tejet, továbbá minden évben megellik és a borjú egyéves koráig uradalmi ellátásban részesül és csak egyéves kora után kell eladni. Ez a két tétel lényegesen emeli a konvenció pénzértékét, de nem reálisan. Ugyanis a cseléd a tejet nem tudja értékesíteni, hiszen falu, város messze van, amiért még az uradalom sem tart fejőtehenészetet s ezért engedi meg a cselédnek a tehéntartást. Tehát a tej nem jelent pénzértéket, legfeljebb jelentős tápértéktöbbletet, amiről később lesz szó. Egyébként a pénzérték változása a következő: 1925-ben előljáróé 2104.— P, egészbéresé 1724.60 P, 1928-ban előljáróé 2066.26 P, egészbéresé 1651.01 P; 1933-ban előljáróé 869.24 P, egészbéresé 746.24 P,; 1934-ben előljáróé 883.10 P, egészbéresé 716.35 P. Úgy a

tolnamegyei, mint a békésmegyei uradalom cselédbérpénzértékénél azt látjuk, hogy az egészbéres cseléd bérének a pénzértéke 1934-ben nem hogy emelkednék, hanem még alacsonyabb lesz, mint az előző évben volt, holott az elöljáróké emelkedett, továbbá a békésmegyei elöljáró és egészbéres cselédek bérének pénzértéke 1928-ban alacsonyabb, mint 1925-ben, pedig a többi uradalomnál éppen fordítva van. Ennek oka (amiről rövidesen bővebben lesz szó) az, hogy a konvenciótételek nem egyenlő értékűek és maguknak a mezőgazdasági terményeknek az ára sem párhuzamosan változik. Végül a nógrádmegyei (IV. sz.) gazdaság bérei így alakultak: 1925-ben az elöljáró bérének a bruttóértéke pénzben kifejezve 1447.40 P, az egészbéresé 997.95 P, 1928-ban elöljáróé 1458.90 P, egészbéresé 990.40 P; 1933-ban elöljáróé 536.80 P, egészbéresé 365.90; 1934-ben elöljáróé 574.— P, egészbéresé 382.65 P.

A cselédkonvenció pénzértéke tehát meglehetősen ingadozó, ami a cseléd szempontjából sehogysem előnyös. Neki és családjának úgy kell azt beosztani, hogy mindenre teljék belőle, már pedig helyesen gazdálkodni ilyen nagyfokú ingadozás mellett lehetetlen és ezt a cseléd erősen megsínyli. Gondoljunk csak arra, hogy mit jelent számukra az, hogy a konvenció pénzértéke 1925, vagy 1928-tól, amikor a legnagyobb volt, 1933-ig átlag 55—60%-os veszteséget ért el. A változást az alábbi indexszámok fejezik ki a legjobban, amelyeket úgy kaptam, hogy az 1925—1934. évek közötti tíz év pénzértékének az átlagát vettem 100-nak külön minden uradalomnál, illető-

leg cselédkategóriánál és ehhez viszonyítottam a különböző évek tényleges pénzértékét.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
I. sz. uradalom:										
elöljáró	140	104	124	143	114	86	83	86	59	62
egészbéres	142	105	125	143	114	84	82	85	59	60
gyalogbéres	143	105	126	144	114	82	82	85	60	61
kisbéres	149	111	125	141	116	80	80	86	56	58
II. sz. uradalom:										
elöljáró	139	102	121	150	109	101	81	81	57	57
egészbéres	136	109	125	141	115	91	83	90	61	56
III. sz. uradalom:										
elöljáró	144	106	122	140	116	77	77	78	60	60
egészbéres	143	106	122	140	116	93	81	82	62	59
IV. sz. uradalom:										
elöljáró	144	115	124	144	116	81	80	84	53	57
egészbéres	147	120	123	146	115	80	80	80	54	55

Az indexszámok alakulása nagyjából párhuzamosan történik. Kisebb eltérés mutatkozik nemcsak az uradalmak cselédkategóriáin belül, hanem az uradalmak között is. Igy például a tolnamegyei (II. sz.) gazdaság elöljárójának indexszáma 1930-ban 101, az egészbéresé 91, vagy a fejérmegyei (I. sz.) uradalom elöljárójának indexe 1926-ban 104, a nógrádmegyei (IV. sz.) uradalom egészbéresééé 120. Ezeknek az eltéréseknek oka az, hogy a konvencióban szereplő tételek változnak kategóriánként és uradalmanként. Vagyis ha az egyik konvencióban több búza, rozs vagy árpa szerepel, mint a másikban, illetve hacsak a búza, a rozs vagy az árpa mennyisége változik, a többié nem, akkor a pénzértéknél aszerint fog kiala-

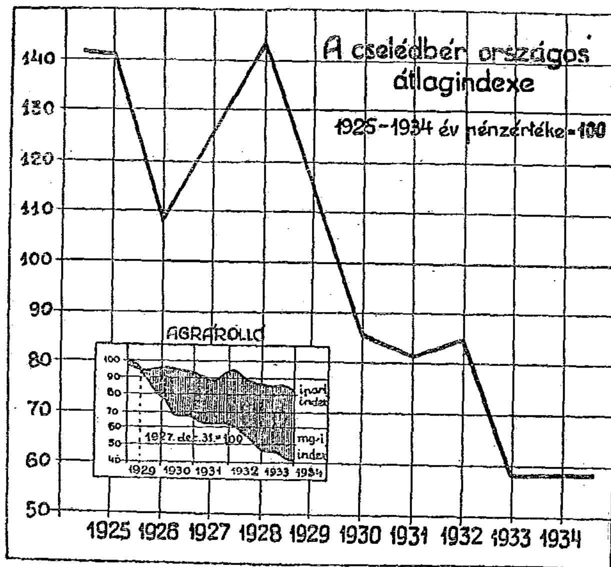
kulni a helyzet, hogy a változó tétel ára milyen mértékben követi a többi tétel árának alakulását. Például ha az egyik konvencióban több a búza, a másikban a rozs és a búza áresése nagyobb, mint a rozsé, akkor a következő évben az a konvenció (természetesen pénzértéket értve) szenved kisebb veszteséget, amelyikben több volt a rozs. Ugyanez áll a búza- és a rozs-, a búza- és az árpa-, a rozs- és az árpa, a tengeri és a burgonyamennyiség árváltozására is. Nagy alakító hatása van a tej árhullámzásának is. Például a békésmegyei (III. sz.) uradalomnál azért nincs javulás 1934-ben az előző évihez viszonyítva, mert ott nagy tételt jelent a tej és annak az ára 1934-ben még csökkent (1933-ban országos átlagban 0.14 P, 1934-ben 0.12 P volt), viszont a többi tétel ára emelkedett, ami a kevesebb tejjel szereplő konvenciók pénzértékét kis mértékben (0.5—1%-kal) emelte. Mindezekből láthatjuk, hogy nem mindegy a cseléd szempontjából, hogy a konvenció milyen tételekből tevődik össze. Helyesen összeállított konvenció ellenállóbbá teszi a cselédcsaládot a válságokkal szemben, tehát nagy szociális jelentősége van. Uradalmaink pedig erre alig ügyelnek és ez az oka annak, hogy a mezőgazdasági válság erősen sújtotta a gazdasági cselédeket. A cselédbér olyan változó értékskálákon ment keresztül, hogy az minden képzeletet felülmúl.

Az alábbi grafikon ezt a nagymérvű változást mutatja be az egész ország cselédbéreire vonatkozóan. Az egyes uradalmak már fentebb ismertetett módon kapott cselédbérindexeinek az átlagát kiszámítottam és ez képezi alapját a grafikonnak. Az értéket oldalt az átlagindexszámok jelzik, az agrárollóhoz való viszonyíthatóságért pedig azt is belerajzoltam.[1]

Az átlagindex grafikonja szemléltetően tárja elénk a gazdasági cselédek helyzetének az utolsó tíz évben történt nagyarányú rosszabbodását. 1925-ben az indexszám 141, 1926-ban 108. Ez a zuhanás a devalvációs idők következménye. Amikor stabilizáltuk a valutánkat, a mezőgazdasági termények ára kezdet emelkedni, ezzel együtt a cselédkonvenció pénzértéke is, úgyhogy 1928-ban az index már 143, tehát magasabb, mint 1925-ben volt. Innét kezdve két éven keresztül zuhan és 1930-ban 85-öt mutatva, enyhébb irányt vesz. 1929-ig nincs baj, mert az ipar és mezőgazdasági árak arányosan alakultak, de 1929-ben a mezőgazdasági termények ára elszakadt az iprcikkek árától és aránytalanul egyre jobban szállt le; az agrárolló kinyílt. Eddig a cseléd a piacra vitt konvenciótételeket jól tudta értékesíteni, de az agrárolló nyílásával arányosan neki is több terményt kellett piacra vinnie, tehát a saját szájától elvonnia, hogy másirányú (ruha, cipő stb.) szükségleteit kielégíthesse. Választania kellett a jóllakás vagy a rendes ruha és cipő között, mindkettőre egyszerre nem jutott, mert vagy jóllakott és akkor rongyosan kellett járnia, vagy pedig rendesen ruházkodott, de akkor éhesen maradt. Azonban a zuhanás 1930-ban nem áll meg,

[1] A mezőgazdasági termékek árindexe a farmárak, az iparcikkek árindexe a kiskereskedelmi árak alapján készült, ami a mi szempontunkból a legmegfelelőbb, mert a cselédviszonyokra ez érvényes.

hanem enyhén folytatódik 1931-ig, onnan 1932-ig keveset emelkedik, de utána még nagyobbat zuhan és 1933-ban eléri az indexszám a mélypontot, az 58-at. Attól kezdve a legrosszabb a cseléd helyzete. A lehető legalacsonyabbra kellett redukálnia az életigényeit, mert az évi jövedelemként szereplő 200—700 P nem biztosít valami fényes megélhetési lehetőséget.

A cselédbér országos átlagindexe. Az 1925—1934. közötti 10 év pénzértékének átlaga egyenlő 100-zal és ehhez van viszonyítva minden év tényleges pénzértéke.

A pénzérték tárgyalásánál nem lesz érdektelen kitérni arra, hogy a család egy-egy tagjára a keresetből mennyi jut. A cseléd családok köztudomásúan nagyszámúak, mégis ha a statisztikai adatokat nézzük, akkor az eltartók száma az eltartottakhoz viszonyítva nagyon kevés, mert

az Alföldön	100 cselédkeresőre	164	eltartott	jut,
a Dunántúlon	„ „	179	„	„
a Felvidéken	„ „	195	„	„

Országos átlagban pedig 100 keresőre 175 eltartott jut. Ennek az alacsony számnak az az oka, hogy a cselédcsalád több tagja is már kereső, akik tehát hozzájárulnak keresetükkel a családi üzem fenntartásához, de legfőbb oka nem ez, hanem az a körülmény, hogy kisgazdaságokban majdnem kizárólag nőtlen cselédeket alkalmaznak, akik bent étkeznek a gazdánál (ezért nevezik őket „bentkosztosok"-nak) és így nem kell nagyobb konvenciót adni nekik. Uradalmakban a családfenntartóra az asszonyon kívül még legalább 3 keresetnélküli családtag jut. A nagyobb gyerekből kisbéres lesz, de az ő keresete nagyjából rá is megy a saját eltartására, úgyhogy a család többi tagjainak nem sok jut belőle. Tehát ha egy családban van apa, anya, egy kereső és három keresetnélküli gyerek, akkor a statisztikai kimutatás két keresőt és négy eltartottat, illetve egy keresőt és két eltartottat emleget, pedig valójában egy keresőről van szó. Ez esetben a család öttagúnak számítható egy keresővel, ami még aránylag nem is sok, mert hiszen van nagyon sok nyolc-tíz tagú cselédcsalád egy keresővel és hat-nyolc eltartottal. Egy öttagú családot (egy kereső, négy eltartott) véve ala-

pul és egészbéres konvenció-pénzértéket számítva, mivel *az uradalmak cselédállományának 70—80%-a egészbéres,* a naponkénti és fejenkénti összeg 1934-ben így alakult:

Fejér	megyében	egy	napra	1'45 P,	egy	családtagra	0'29	P	jutott
Tolna	„	„	„	1'35 „	„	„	0'27	„	„
Békés	„	„	„	1'96 „	„	„	0'36	„	„
Nógrád	„	„	„	1'05 „	„	„	0'24	„	„

Ennyi esik egy cselédcsaládtag napi élelmezésére, ruházkodására, fűtésre és általában az elementáris szükségleteinek a kielégítésére. Hol marad a kultúrigények kielégítésének a lehetősége, egy megnyugtató könyv, egy újság, egy kis szórakozási lehetőség a folytonos munka közben! Ebből az összegből még a legnagyobb beosztás mellett sem lehet rendesen megélni, különösen nem akkor, amikor ellenértékeként a legnehezebb munkát kell végezni. Nem elég ez az összeg az apának, aki hajnaltól estig dolgozik, de nem elég a fejlődő gyermeki szervezet táplálására sem.

A cselédkonvenció kalóriaértékének a kiszámítása a fiziológia segítségével lehetséges. Ugyanis a fiziológia egyik legújabb tudományága, a munkafiziológia lehetségessé teszi különböző komplikált mérési módszerekkel az emberi izommunka kalóriaszükségletének a kiszámítását, viszont az izommunkát kilovattórákkal is mérhetjük, tehát módunkban van megállapítani ezzel a két energiaegységgel mérve, az uradalmi cseléd munkateljesítményének a nagyságát és annak a fedezésére szolgáló, ill. rendelkezésre álló kalóriamennyiségét.

Az emberi munkateljesítmény maximális értéke 15 méterkilogramm/sec. Ez az a munkavégzés, amikor egy másodperc alatt 15 kilogramm terhet 1 méter magasra, vagy egy kilogramm terhet 15 méter magasra emelünk. Ezt a munkateljesítményt, illetve az ezzel egyenértékű bármely munkát órákon keresztül csak erős, fejlett, kitartó és gyakorlott munkás képes kifejteni. A mezőgazdaságban ez nem áll mindig, mert amikor a cseléd könnyebb munkát végez, — kocsin ül, eke után megy stb. — nem dolgozik maximális erőkifejtéssel, tehát elég, ha évi átlagban 6 méterkilogramm/sec munkateljesítményt veszünk alapul az egészbéres cselédnél. Az elöljárók munkavégzése, úgyszintén a kisbéreseké ennél kevesebb, mert évi átlagban csak 4 méterkilogramm/sec. Ez az érték az elöljáróknál a beosztásuk, a kisbéreseknél pedig fiatal voltuk miatt áll elő. A gyalogbéres munkateljesítménye megegyezik az egészbéres cselédével, az asszonyok évi átlagos munkateljesítményét viszont az előbbi gondolatmenet alapján 3 méterkilogramm/sec értékben állapítjuk meg. A naponkénti munkavégzés nagysága hónaponként változik, mert a gazdaságokban napkeltétől napnyugtáig folyik a külső (mezei) munka, tehát nyáron hosszabb a munkaidő, télen rövidebb. A külső munkán kívül napkelte előtt, ill. napnyugta után kell elvégezni a belső munkát (mint például az állatok etetése, itatása stb.), úgyhogy a napi munka kezdete jóval napfelkelte előtt, a vége pedig késő este van. A legtöbb uradalomban reggel és este kisebb haranggal jelzik a munkanap kezdetét és végét. A fejérmegyei uradalomban például Mindszenttől (nov. 1.) József na-

pig (márc. 19.) reggel 4 órakor és este 7 órakor harangoznak, József naptól Szt. György napig (ápr. 24.) reggel 3-kor és este 8-kor, Szt. György naptól Mihály napig (szept. 29.) reggel 2 órakor és este 9 órakor, Mihály naptól Mindszentig ismét reggel 3, ill. este 8 órakor szól a harang. Ilyen korán csak annak a cselédnek kell felkelni, aki a tehenészetbe van beosztva, vagy a kocsisnak, béresnek (ökrös), hogy az állatokat rendbehozzák. A többinek napkeltekor kell munkába állni. Az egyes cselédkategóriák cselédeinek a munkavégzése (vasár- és ünnepnapot nem számítva) évenként a következő:

Megnevezés	Évi munkavégzés[1] munkanap	munkaóra	mkg/sec	Évi munkateljesítmény munkakg	kilow. óra
Elöljáró --- --- ---	300	4540	4	65,376.000	181'64
Egészbéres --- ---	300	4540	6	98,064.000	272'57
Gyalogbéres --- ---	300	3660	6	79,056.000	219'54
Kisbéres --- --- ---	300	3660	4	52,704.000	146'40
Cselédasszony ---	300	3660	3	39,528.000	109'80

*) Az évi munkavégzésnél megemlíthetem a cselédek munkabérviszonyait az órabér szempontjából, amennyiben kiszámítottam, hogy a gazdasági cseléd egy órai munkavégzését milyen összeggel fizették meg. 1934-ben az egészbéres cseléd órabére Fejér megyében 0·12 P, Tolna megyében 0·11 P, Békés megyében 0·16 P, Nógrád megyében 0·09 P volt.

A cselédcsaládban az apa a kenyérkeresettel, az anya a háztartási teendőkkel végez intenzív munkát, az ő évi munkateljesítményük (egészbéres családot értve) 382.37 kilowattóra. Ez azonban csak a hétköznapok munkateljesítménye, amihez hozzá kell

számítani a vasár- és ünnepnapok munkateljesítményét is, mert a cseléd akkor végzi a házkörüli munkát, mint például a favágás, *a szegődményes föld művelése* stb., tehát egy évre 400 kilowattóra izommunkateljesítményt állapíthatunk meg. Egy kilowattóra izommunkateljesítmény fedezésére 6500 kalória szükséges, 400 kilowattóra 2,600.000 kalóriával fedezhető. Ehhez jön még az alapanyagcsere (az az állapot, amikor a szervezet kifelé semmiféle munkát nem végez és a belső munka is a legkisebbre csökkent) kalóriaszükséglete, ami egy 70 kg-os embernél naponta 1680 kalória. Az apa és az anya kalóriaszükséglete egy évre 3,800.000 kalória. A gyerekek kalóriaszükséglete nagymértékben ingadozik és pedig a fejlődéssel, a korral, a mozgással és az esetleges munkavégzéssel arányosan. Három 6—12 éves gyereket számítva, a kalóriaszükségletük évenként mintegy 2,000.000—2,200.000 kalóriát tesz ki. Az egészbéres cselédcsalád évi kalóriaszükséglete tehát kereken 6,000.000 kalória.

Most vizsgáljuk meg, hogy ténylegesen mennyi áll rendelkezésükre. A búzát és a rozsot beőröltetik, az árpát állattartásra fordítják, úgyszintén a tengeriföld hozamát is. Kalóriaszükségletük fedezésére nagyrészben a kenyér és az állattartásból származó húsfélék, továbbá a tej, a különböző főzelékfélék és kismértékben a tojás szolgál. A beőrlésre szánt gabona (egészbéres cselédnél) Fejér megyében 600 kg búza és 700 kg rozs, Tolna megyében 600 kg búza és 800 kg rozs, Békés megyében 1400 kg búza és Nógrád megyében 400 kg búza és 1000 kg rozs. Ebből kap a cseléd az őrlési vám levonása után:

Fejér megyében 482 kg búzakenyér- és rozslisztet (ez szolgál a kenyérsütésre), 204 kg búza nullás- és főzőlisztet (ebből csinálják a rántást és a sült, ill. kifőtt tésztát) és 352 kg korpát; Tolna megyében 532 kg búzakenyér- és rozslisztet, 204 kg búza nullás- és főzőlisztet és 360 kg korpát; Békés megyében 308 kg búzakenyérlisztet, 476 kg búza nullás- és főzőlisztet és 364 kg korpát; Nógrád megyében 588 kg búza kenyér- és rozslisztet, 136 kg búza nullás- és főzőlisztet és 384 kg korpát. Az egyes lisztfélék mennyisége eléggé változik, de az összes lisztmennyiség nagyjából megegyezik.

Táplálkozásuk bázisát a kenyér és a tésztafélék képezik. Sokszor az egésznapi eledelük csak kenyér. Tésztát minden második nap esznek, amikor a levesen kívül csak tészta van. A tésztára grízt, krumplit, káposztát, ritkán mákot tesznek vagy esetleg semmit. Gyakran sütnek pogácsát, ami általában kedvelt eledelük.

Az őrlésből nyert korpa, a konvencióban kapott árpa és tengeriföld hozama állatok tartását teszi lehetővé. Rendszerint egy anyakocát tarthatnak a szaporulatával, 20—30 darab tyúkot és 10—15 darab kacsát. A sertéstartás eredményeként évente 1 hízót vághatnak és 7—8 darab malacot eladhatnak.

A sertéstartással nincs mindig szerencséjük, mert járványos időkben, mint amilyenek az elmúlt évek is voltak, sertéspestisben elpusztul az állomány és ilyenkor a legrosszabb a cseléd helyzete. A levágott sertés húsa, zsírja és szalonnája egyik jelentős forrása a kalóriaszükségletüknek. Évenként 60—70 kg sertéshús és 80—90 kg zsír, ill. szalonna áll rendelkezésükre. Ha nem tudnak hízlalni, akkor egész éven át nem esznek sertéshúst és az év nagy részében zsír nélkül főznek. Ilyenkor nagyon szegényes és elégtelen a táplálkozásuk. A lisztet egyszerűen megpörkölik, vízzel feleresztik, babot vagy krumplit főznek bele; ez bőlével leves, besűrítve pedig az úgynevezett sűrűbab vagy sűrűkrumpli, amely mezőgazdasági munkásaink legfontosabb tápláléka. A húst az év jó részében nem ismerik, mert az ölésből származó húsfélék még a tél folyamán elfogynak.

A tejet főleg az asszonyok és a gyerekek fogyasztják el, jelentősége azokban az uradalmakban van, ahol a tehéntartást megengedik. Átlagban 547·5 liter jut egy cselédcsaládra évenként. Baromfiakból keveset fogyasztanak el, úgyszintén a tojásból is, mert ezeket piacra viszik és eladják, hogy boltbelieket, ruhát, cipőt stb. tudjanak venni. Általában jellemző a gazdasági cselédek viszonyaira, hogy a jobb falatokat megvonják maguktól és eladják, hogy szűkös pénzügyi helyzetükön valahogy segítsenek. A készpénzfizetés kevés, ezért eladják a malacot, tojást, baromfiakat, hogy másirányú szükségleteiket fedezni tudják. Burgonyából *600—800 kg-ot* fogyasztanak el évente, mert a többi kell *vetőmagnak, az apraja pedig a sertéseknek.*

A cselédcsalád rendelkezésére álló élelmiszerek kalóriaértéke, mindent beleszámítva, átlagosan egy évre a következő:

600 kg	kenyér	à	2400	kalória	1,445.000	kalória
200 kg	tészta	„	3500	„	700.000	„
70 kg	hús	„	2700	„	189.000	„
90 kg	zsír és szalonna	„	8000	„	720.000	„
800 kg	burgonya	„	900	„	720.000	„
500 drb	tojás	„	70	„	35.000	„
547·5 l.	tej	„	670	„	366.825	„
Főzelékfélék és baromfiak					250.000	„
Egyéb (cukor, gyümölcs, stb.)					25.000	„
				Összesen:	4,445.000	kalória

A kalóriaérték bizonyos határok között azonban ingadozik, átlagosan 4—4·5—5 millió kalória áll rendelkezésükre a hatmilliós kalóriaszükséglettel szemben. Tehát a gazdasági cselédeknél kalóriahiány van, amit tudnának ugyan némileg pótolni a piacra vitt tételekkel, de akkor viszont ruhára, cipőre stb. nem jutna semmi. Náluk is az a helyzet, mint ami országos vonatkozásban érvényes. Ma körülbelül ötmillió ember nem táplálkozik kielégítően: életstandardjuk alatta van az átlagos követelményeknek. Ez gyakorlatban és számokban azt jelenti, hogyha mindenki jóllaknék, akkor exportra nem jutna semmi. Ma mezőgazdaságunk éppen annyit termel, hogy az csak a kielégítő belső fogyasztás fedezésére volna elég. Amit külföldre szállítunk valutáris és egyéb okokból, azt saját magunktól vonjuk meg. Így van ez a gazdasági cselédeknél is. A piacra vitt tojást, malacot, csirkét, kacsát stb. mind a saját szájuktól vonják el. A piacra kerülő konvenciótételeket sem tudják megfelelően értékesíteni a rossz viszonyok következtében. Boltbeli (só, ecet, fűszer, cukor, petróleum stb.),

ruha- és cipőszükségletük fedezésére az elmúlt évben például *családtagonként 30—40 P* jutott átlagosan.

Kulturális szükségleteik kielégítésének még a lehetősége sem áll fenn. Ahogy estek a mezőgazdasági árak, nyílt ki az agrárolló és zuhant le a konvenció pénzértéke, eltűnt az az 1 métermázsa előirányzott búza is a konvencióból, amelynek értékesítése talán a civilizációt jelentette számukra a konjunkturális években. Ma elementáris szükségleteiknek a kielégítése is nehézségekbe ütközik, kultúrára gondolni sem lehet. A nagyarányú életstandard eltolódások már éreztetik hatásukat és félő, hogy nagy erkölcsi romlás és lelki dekadencia fog pusztítani közöttük. Ettől eltekintve, nemzeti érdekből sem lehet mindegy, hogy ez a népréteg milyen körülmények között él, mert az ország lakosságának tekintélyes részét teszi ki. Velük számolni kell egy új magyar élet alapjainak a lerakásánál és ha magyar sorsközösségről beszélünk, akkor gondoljunk az ő sorsukra is.

A kaszáskereszt-mozgalom

Néhány éve hozták a napilapok a hírt, hogy az ország egyes részeiben, de különösen a Tiszántúl forradalmi szervezkedés folyik és az agrártársadalom legszegényebb rétege fel akar vonulni Budapestre a hatalom megdöntésére. A legtöbb ujság operetthistóriának állította be az egészet és senki sem tulajdonított komolyabb jelentőséget a mozgalomnak. És joggal is! A kaszáskeresztesek vezére, egy meglehetősen exaltált és nagyzási hóborthoz közeli demagóg, a Teleki-téren vásárolt régi tiszti uniformisokba akarta bujtatni legbensőbb híveit, hogy azok, mint a néphadsereg „kinevezett tábornokai" hozzák fel toprongyos seregét a fővárosba. A sereg jórésze szintén tisztesekből állott és közlegényről nem igen hallottunk. Pedig voltak azok is — nagyon sokan. Amikor a belügyminiszter betiltotta a szervezkedést és a kaszáskereszteseket törvényszék elé állították, bontakozott ki valójában az egész mozgalom elszomorító képe. A június 15-én megkezdődő békési monstretárgyaláson az alföldi szegénység olyan alaktalan tömege vonult föl, hogy érthető, ha a lapok nem hoztak róluk fényképeket. Száztizenhárom nincstelen paraszt ült a vádlottak padján és fakó szemükben fáradtan lángolt valami vágy-féle egy emberibb élet után, amit ők darabos megfogalmazással „eszmének" neveztek...

Két évvel ezelőtt találkoztam először kaszáskeresztesekkel az egyik alföldi nagy uradalomban. Idénymunkások voltak és nagyon szegények. Mindegyikük karján (karszalagon) ott volt a jelvény: piros körben, zöld alapon keresztbefektetett két kasza, közepén halálfej. Láthatólag büszkén hordták és valami megfoghatatlan tűz lobogott a szemükben. Az eszméért küzdünk — mondták, de hogy mi volt az az eszme, határozottan nem tudták megmondani. Gyűlölték az urakat és a — kommunistákat. Éppen csépeltünk a gazdaságban és a major szélén két cséplőgép állt egymás mellett. Az egyiknél kommunista érzelmű mezőgazdasági munkások, a másiknál kaszáskeresztesek dolgoztak. Az összetűzések napirenden voltak. A legkisebb ok elég volt arra, hogy pillanatok alatt levonuljanak az asztagról, kazalról, etetőállásból és egymásnak menjenek. Valósággal csatarendbe sorakoztak a gép mellett és mint szabályos hadsereg indultak egymás ellen.

Amikor az öregeket kérdeztem, a vállukat vonogatták. Mögöttük örökös küzdelemben eltelt, gondterhes élet volt, amelyik megtanította őket arra, hogy ne várjanak semmit a jövőtől. A mindennapi szárazkenyérért harcoltak és sorsuk minden nap egyre reménytelenebb lett. Keserű érzéssel gondoltak vissza szolgaéletük minden mozzanatára és egyet mindnyájan tudtak: jó nem volt, jobb nem lehet! Bölcsek voltak és a bölcsek megértő tekintetével követték a fiatalok munkáját. Ezek másként gondolták az éle-

tet. Bennük minden nap újból és újból föllázadt a mult: az apák szenvedése és az örökös nyomorúság. Nekik jobb jövő kellett, ők nem tudtak, nem akartak belenyugodni sorsuk mostohaságába. Hányszor föltárták előttem őszintén benső világuk minden emberi vágyát. Talán a fiatalság demokratikus érzése, vagy más körülmény közrejátszása folytán bizalommal lettek hozzám és hosszú beszélgetések során alakult ki előttem egy elhagyott néposztály menekülése a realitások világából a kaszáskereszt misztikus homályba burkolt, ködös eszmevilágába.

A mozgalom abban az időben kezdett terjedni. Az egész Tiszántúl megindult a szervezkedés. A vezér személye nem volt fontos. Zavarosan megfogalmazott tervei egy elnyomott néposztály politikai iskolázatlanságával találkoztak és a siker nem maradhatott el. Az ország 4'5 milliónyi agrárlakosságából 3'5 millió az agrárproletár. Ennek a hallatlan nagy agrárproletariátusnak tekintélyes része az Alföldön zsúfolódott össze. Nyomorúságos helyzetükről már annyi ismertetés látott napvilágot, hogy állapotuk emlegetése közhely nélkül nem lehetséges. Mégis ennek a néprétegnek a megmentéséért ezideig nem történt kielégítő intézkedés és most azon az úton vannak, hogy olyan mélyre süllyedjenek, ahonnan többé nincs felemelkedés. A háború utáni egyre mélyülő válság ezt a réteget kezdte ki a legjobban és a sorsuk valósággal kétségbeejtő. Mi, akik aggódó figyelemmel kísérjük az agrártársadalom és különösen a nincstelenek életét, számtalanszor rámutattunk arra, hogy a vége — a helytelen magyar gazdasági és birtokpolitikai viszonyok következtében — csak ez lehet: A

nyomorúságból próbálnak menekülni és ezt többféleképpen érhetik el: nihilizmusba zuhannak, vallási szektákat alapítanak és homályos, ködös politikai célkitűzések és „eszmék" harcosai lesznek.

A háború előtti agrárszociálista szervezkedés a háború után nem folytatódott. Nemcsak a hatóságok szigorúbb fellépése miatt, hanem főleg azért, mert az agrárszocialista programmok túl kijózanítólag hatottak. A híres nemzetközi szocialista agrár-teoretikusok nehezen tudtak a nagyüzem és a kisüzem között választani. Az ő szemük előtt a kollektív berendezkedésű szocialista állam képe lebegett és a nagybirtok határozottan megfelelőbb is volt számukra, mint a kisbirtok. Csak kevesen méltatták a kisbirtok előnyét és még kevesebben szálltak síkra a mezőgazdasági kisüzemekért. Azt azonban mindnyájan tudták, hogy a széles agrárrétegek felé az ő kollektív elgondolásaikkal nem sokra mennek, s így az elmélet fenntartásával a gyakorlatban földosztást hirdettek. Ezért tudtak a háború előtt aránylag rövid idő alatt olyan nagy sikereket elérni. A magyar agrárszocialisták taktikai okokból a kisbirtok mellé álltak. Amíg öntudatos mezőgazdasági munkásokkal van dolguk, a földosztás gondolatával célt is lehet érni. De amikor az alsó agrárrétegek annyira lecsúsznak, hogy a világosan, egyszerűen megfogalmazott programmok kijózanítólag hatnak, akkor már hiábavaló a küzdelmük. Van az emberi nyomorúságnak egy olyan határa, amelyen túl már szétfoszlik az öntudat és nem fog az agy. Politikai nevelésükkel sem törődtek és most homályosan megfogalmazott eszmék harcosai lesznek.

A kaszáskereszt-mozgalom nem az értelemnek szólt. Menekülési lehetőség volt egy elnyomott néposztály számára. Egy része — amelyik intenzívebb lelki életet él — szektákba menekül. Az Alföldön az utóbbi években gomba-módra szaporodnak a szekták és majdnem minden faluban találkozni „hívők"-kel. „Új próféták" járják az Alföldet és hirdetik „a teljes evangélium tanításának" idejét. A legkülönbözőbb neveken szerepelnek: Jehova tanui, ördögűzők, magtalanok, koplalók, reszketősök, pünkösd-várók stb. A történelmi egyházakat otthagyják, új egyházakat alapítanak és a régi keresztényekhez hasonlóan testvéri közösségben élnek. Vallási téren kiszakadva egyedül indult el a magyar paraszt. Többé nem hallgatnak papjaikra és ki tudja merre vezet az útjuk? A kaszáskeresztmozgalom politikai szekta. Ez azonban veszedelmesebb a vallási szektánál, mert míg amazok tekintete elfordult e világ dolgairól és minden igyekezetükkel azon vannak, hogy a túlvilági életüket biztosítsák maguknak (e világ úgyse nyujt nekik semmit!), addig a politikai szekta tagjai még ebben a földi életben akarnak jobb sorsot kiharcolni maguknak. A mozgalom vezére — talán — tudatosan hatott rájuk, misztikus oldaláról megfogva a terveket és valami ködös idealizmusba burkolva; a kiegyenesített kaszák ököljogát hirdette.

A békési száztizenhárom vádlott mind úgy vallott, hogy az „eszméért" készek meghalni és ha a vezér azt parancsolta volna, hogy menjenek a városok ellen, ők meg is indultak volna. A törvényszéki bíró számtalanszor megkérdezte: mit értenek eszme alatt? A felelet sohasem volt világos. Néha fogta csak meg

valamelyik vádlott azzal, hogy megváltoztatni a mai rendet, mert ahogy most van, az nem jó. A többiek ilyenkor bólogattak. Mást nem is tehettek. Amint ott ültek egymás mellett a vádlottak padján, fölolvadtak a rongyosság és nyomorúság nagy kommunitásában. Mert abban az egyben, hogy valamennyien leírhatatlan szegények, megegyeztek. Száz közül kilencvennyolcszor hangzott el a bíró kérdésére a felelet, hogy se házuk, se földjük; teljesen vagyontalan mezőgazdasági munkások. Volt olyan, aki a bíró elé nem mert odaállni, amikor szólították, mert csak egy rongyos női pullover volt rajta. Ülve maradt a vádlottak padján, mert úgy valahogy el tudta takarni szégyenletes, nyomorult meztelenségét. De a többiek sem néztek ki különbül. Valami elmosódó téli-nyári viseletben voltak. Rongyos nadrág, rossz bekecs vagy ködmön; ing egyiken se. Az alföldi szegénység olyan seregszemléje volt ez a tárgyalás, amelyik mindennél jobban demonstrálta, hogy emberek már mélyebbre alig süllyedhetnek.

Amint személyi adataikat mondották be, tősgyökeres magyar nevek hangzottak el. Csak a vezetők között akadt idegen nevű. A vezetők lecsúszott vidéki intellektuelek, kisiparosok és kétes egzisztenciák voltak. Ezek a bűnösek, mert ők tudták, hogy mire megy a játék, de őket is elkábította a vezértől kapott címek és rangok gazdag fokozata. De a közlegényeket, a néphadsereget, amelynek a Gyoma és Endrőd közötti Kőrös-ártéren kellett volna gyülekeznie és kikiáltani a népköztársaságot és onnan indulnia Budapestre a mai rend megdöntésére — ártatlanná teszi az a körülmény, hogy az egész magyar intelli-

gencia régóta felelőtlenül magára hagyta őket. Ezt a felfogást fejezte ki az ítélet is, mely ép ezért enyhe volt. Csak a vezetők kaptak egy évig terjedő börtönbüntetést, a vádlottak nagy részét felmentették. Nagy nyomorúságuk miatt nem beszámíthatók... De ugyanígy, ilyen jelenetek között játszódott le a többi tárgyalás is. A Szeghalom—Dévaványa—Körösladány vidékén szervezkedő kaszáskeresztesek sem kaptak szigorú büntetést. A bírák nagyon sok enyhitő körülményt találtak...

Nem véletlen játéka volt a sorsnak, hogy amíg a Tiszántúl folyt a kaszáskeresztesek bűnpörének tárgyalása, addig az Alföld egy másik részén, egy másik formában jelentkező, de lényegében ugyanabból a tényből magyarázható esemény játszódott le, amelyik éppen olyan súlyos következményekkel járhat a magyarság egyetemes szempontjából, mint a kaszáskeresztesek eltévelyedése járt volna, ha idejében meg nem akadályozzák. Péter-Pál napján, június 29-én, délután 2 órakor „Szent-Lélektől megszállt", fehér ruhába öltözött, szektás magyar parasztok vonultak ki Tápiósülynél a Tápió partjára és belemerítkeztek a Tápió hullámaiba, mint jelképes sírba, hogy abból „bűneiktől megtisztulva" jöjjenek ki. Sorba állottak a víz partján és a „vének" vezetésével végezték a szertartást. Térdeikre ereszkedtek és széttárt karral, — a megfeszített Krisztusra emlékezve — ég felé fordult arccal sokáig imádkoztak hangosan, majd alámerültek a vízben és utána hozsannázva vonultak vissza házaikba, hogy szüntelen imádkozással, énekeléssel várják a világ végének közeledtét, amelyik már szerintük — „a jelekből ítélve" — nincs messze.

A legjobban elterjedt pünkösd-várók szekta tagjai voltak. Ők azt tartják magukról, hogy a Szent-Lélek megszállja őket és ettől kezdve „új nyelveken szólnak" és „új emberek" lesznek.

Megdöbbentő volt végignézni egyik istentiszteletüket. Nyomott, alacsony parasztházban folyt a vasárnapesti gyülekezés. A fal mellett falfelé fordulva széttártkarú, térdre ereszkedett magyar parasztok imádkoztak hangosan. Ziháló mellükből komoran szállt fel az ima. Meggyötört, vonagló alakjuk hajladozott a petróleumlámpa imbolygó fényében és a falakra ijesztő árnyakat vetett. A fal mellett térdeplők imáját halkan kísérte a padokban ülők elfojtott nyögése. Ezt a félelmetesen misztikus hangulatot csak az újonnan érkezők „békesség" köszönése törte meg. Majd amikor együtt volt az egész társaság, megkezdődött az istentisztelet és a közös ima alatt, amikor mindenki hangosan és mást imádkozott, szinte az őrületig fokozódott a szerencsétlenek vallási extázisa. Egymásután csúsztak le a földre és vonagló testtel, szakadozott hangon mondották az imát. Delíriumos tekintetük fölszegeződött az égre és várták, hogy a Szent-Lélek megszállja őket. Amikor késő este kijöttem a megkínzott lelkek komor tornájáról, reménytelen gondolatok szakadtak rám.

Felszabadulás vagy pusztulás! Csak ez lehet a magyar parasztság sorsa és ezt szó szerint kell érteni. Az utóbbi években olyan nagyarányú szerkezeti eltolódások következtek be agrártársadalmunknál, hogy azok gyorsított ütemben fogják a tragédiát befejezni. Van Magyarországon egy birtokhatár, — országrészenként a közgazdasági viszonyoknak meg-

felelően változik — amelyik élesen elválasztja két csoportra az agrártársadalmat. Ezen a birtokhatáron felüli kategóriák tulajdonosai aránylag még jól élnek és ezek jelentik a parasztság kisebbik részét. A nagyobbik fele olyan körülmények között él, hogy állandóan küzdenie kell az agrárproletársorba való lezüllés ellen. Ők már közel vannak az agrárproletáriátushoz és egy félelmetes, kompakt társadalmi osztály van kialakulóban, amelyik magában foglalja a törpebirtokosokat, nincstelen mezőgazdasági munkásokat, uradalmi gazdasági cselédeket és amelyik teljesen felolvad a nyomorúság nagy közösségében.

A parasztság felső rétege útban van, hogy elszakadjon a parasztságtól; megalkuszik helyzetével és mást nem is tehet. Pusztuló réteg ez. Ha szaporodási viszonyait nézzük, megdöbbentő realitásban bontakozik ki egy az egész országra kiterjedő egyke-rendszer. Közelednek falusi úgynevezett kultúr-középosztályhoz. Elpolgáriasodnak, de ez náluk színtelenséget, szürkeséget, gyökértelenséget jelent. Ennek a rétegnek a pusztulása a falu szempontjából sok tekintetben káros, mert anyagi függetlenségük a falu szellemi és gazdasági életének az irányítására predesztinálta őket. Hivatás-tudatuk hiánya miatt azonban ezt a kötelességüket sohasem teljesítették. Alulról utánpótlást nem kapnak. A parasztságnál az újgazdagok éppen olyanok, mint minden más társadalmi osztálynál. Számításba egyedül csak a lecsúszott agrárrétegek jöhetnek! Ezeket kell megállítani. Anyagi, szellemi és kultúrális téren nevelni és a birtokos kisgazdaosztályba felsegíteni.

A kaszáskereszt-mozgalomnak az a nagy tanulsága, hogy többet nem szabad magára hagyni a széles néprétegeket. Ha nem állítjuk meg azt a veszedelmes csúszási folyamatot, ami most az egész agrárlakosságnál végbe megy, akkor majd egyszer késő lesz minden mentési munkálat. Ha Széchenyi ma élne, bizonyára így foglalná össze a magyar problémákat: veszélyben az emberi méltóság. És különösen veszélyben van a 3·5 milliónyi agrárproletáriátusunknál. Én nem találok ma ennél fontosabb feladatot: visszaemelni őket, bármily áldozatok árán is, az emberi méltóságba.

A parasztéletforma csődje

Gyoma

A falukutatás keserves útján az ember egyszer-csak hazaér. Nem szándékosan, — mert valahogy fél saját faluja problémáival szembenézni — hanem akaratlanul: egyéni sorsa, vágyai, egész emberi élete abban a közösségben talál feloldást, amelyből vétetett s amely, bárhova kerüljön is, nem engedi, örökké fogva tartja és egyszer vallomásra készteti.

Így voltam én mindig Gyomával. Ez a tiszántúli nagyközség ugyan nem tekinthető szorosabb értelemben vett hazámnak, mert egy dunántúli uradalomban születtem, ahová apám került el innen az Alföldről: de ide köt származásom, széles parasztrokonságom és küzdelmes ifjúságom legtöbb emléke.

Gyoma multja szervesen illeszkedik bele az Alföld történetébe és mindenben követi annak végzetes alakulását. A török háborúk előtt a jelenlegi negyvenezerholdas határ, kívüle még három község: Ege, Póhalom és Nyárszeg birtokában volt. A török seregek, de különösen a tatár segédcsapatok a XVII. század második felében teljesen elpusztították ezt a hajdan virágzó területet és lakosai 1685-ben valamenynyien elmenekültek. Amikor a kincstári tiszttartó a

század végén, 1698-ban bejárta Békésmegyét, Gyomán csak 20 házhely nyomát számolhatta meg. A helyzet valamelyes javulásával azonban elfutott lakosai közül néhányan visszatértek és megülték a régi faluhelyet. Az épen maradt templom csábította őket: a másik három község ellenben véglegesen elpusztult. De a visszatért gyomai jobbágyok sem maradhattak sokáig békében, mert 1703-ban a rácok támadtak rájuk, akik a Rákóczi-felkelést használták fel rablásra és fosztogatásra s ismét menekülniök kellett. 1708-ban újból visszajöttek, de a következő évben megínt eltűntek és Gyoma 1709-től 1718-ig lakatlanul állott.

Régi lakósai a sok zaklatás és üldözés közben teljesen szétszóródtak és 1718-ban, amikor elkezdődött Gyoma újabbkori élete, csak egy ember jött vissza: a többiek evangélikus és református vallású jobbágyszökevények voltak, akik itt reméltek békét és menedéket találni üldözőik elől. Ezek a szerencsétlen futóparasztok huszonhét földbeásott verembén laktak, s olyan szerények voltak, hogy istentiszteleteiket is csak egy nádból font és sárral betapasztott viskóban — a kőtemplom közben szintén elpusztult — tarthatták meg. Ilyen állapotban kapta Harruckern János császári és királyi hadiélelmezési főigazgató már az első adománylevélben, amelyet 1723 május 23-án állítottak ki számára. Az új földesúr rögtön nagy kedvezményeket biztosított a minden pillanatban szökésre kész jobbágyoknak és azok — maradtak. Igy lett Gyoma újra földesúri község és sorsának alakulása jó egy századon keresztül földesurai akaratától függött.

Harruckern János báró (1729-től) — közgazdasági tudással és érzékkel megáldott ember lévén — nagyon jól tudta, hogy ez a sivataggá vadult terület csak kitartó és szorgalmas munkával hozható helyre, ezért jobbágyait megbecsülte. Azok nem is panaszkodhattak ellene és mégis 1735-ben egész Békés lángba borult: a megye akkori tizennyolc községe közül tizennégy, közötte Gyoma, csatlakozott a Péró-féle lázadáshoz. Hogy mi késztette az alig megtelepedett parasztságot fegyverfogásra, az eléggé homályos. Szociális helyzetük aligha, mert az javulóban volt, hiszen Harruckern mindenben segítette és támogatta őket. Vezérük, Szegedinácz Péter — történelmi és népi nevén Péró, a jegyzőkönyv tanúsága szerint — „Pécska, Maros mellett lévő helységbeli rác kapitány" valami misztikus megbízatást emlegetve szervezte az embereket, s magát és seregét „kuruc"-nak hirdette, ami azonban nem akadályozta meg abban, hogy a mezőtúri vásárra siető kereskedőket ki ne fossza. Alvezérei, Vértesi Mihály, Sebestyén János, Papp Gáspár és Matula Pál azzal hitegették a parasztságot, hogy Rákóczi számára toborozzák a népet és az egész rácság Péróval az élén a magyarok mellett fog harcolni, ezért a rácokat ne bántsák; ellenben az urakat, kereskedőket, örményeket és a németeket nyugodtan írthatják. Természetesen ezt is, mint minden parasztforradalmat, leverték és a Gyomáról hadba állt kilenc jobbágyból csak négy tért vissza: a többi meghalt a nagy Fejedelem iránti kései hűségének, habár primitív és félrevezetett, de kétségtelenül jóhiszemű dokumentálásáért...

Sokkal több áldozatot követelt az 1739. évi nagy pestisjárvány, amelyből majdnem megint forradalom lett, de Harruckern báró tapintatos fellépése megakadályozta: Gyomán 485-en haltak meg benne. Mindamellett a lakósság annyira szaporodott, hogy az eredeti határ szűknek bizonyult és lassan megszállották a szomszédos, elpusztúlt községek területét. Ebben a nagy telepítő halála után fia, Harruckern Ferenc báró is támogatta őket. Lényegesebb változás Harruckern Ferenc halála után következett el. Az örökösök ugyanis megegyeztek 1776-ban Mária Terézia előtt olyképpen, hogy a fiatal báró özvegyének, Dirling Antóniának 25.000 forint évjáradékot biztosítanak, az egész Békés megyére kiterjedő nagy uradalmat pedig felosztják maguk között: az összeírások elkészültéig, legfeljebb 3 évig, azonban közösen gazdálkodnak. A három évből huszonkettő lett, mert csak 1798-ban történt meg Bécsben az osztozkodás: a nagy uradalmat öt részre — rátára — osztották. Gyoma a szarvasi rátához került, amelyet Harruckern Mária Annának, férjezett gróf Stockhammer Ferencné gyermekei: Ferenc, Ignác, Antónia (gróf Bolza Péterné) és Rozália (báró Schröffl Ignácné) kaptak meg.

1806-ban már Stockhammer Ferenc fiáé, Ferdinándé Gyoma, akinek vagyonát 1829-ben zárlat alá vették, de amint 1836-ban felszabadult, haszonbérbe, majd 1839-ben örökáron eladta Szitányi Ullman Franciskának, Wodiáner Móric pesti nagykereskedő nejének. Stockhammer gróf annak idején kastélyt és uradalmi házakat építtetett Gyomán, amikor pedig Ullman Franciska fia, báró Wodiáner Sámuel 1836-ban véglegesen leköltözött a birtokra, a községet

uradalmi központtá fejlesztette és ezzel megkezdődött Gyoma új élete a nagybirtok tövében.

A földesúri gazdaság az Alföld újraszervezése korában már nem az a patriarchális szervezet, mint volt a török háborúk előtt. A korai kapitalizmus a jobbágy robotmunkáját nem sokra értékelte és szívesebben dolgozott bérmunkásokkal. Harruckern János és Ferenc Békés-megyét ilyen értelemben igyekeztek berendezni és a jobbágyoktól lehetőleg kevés természetbeni, de annál több pénzbeli szolgáltatást követeltek. Szigorúan elválasztották allódiális földjeiket a jobbágyok telkeitől és a robotot csak extenzívebb jellegű munkáknál használták fel. Ebben az új szervezetben tehát a jobbágy már majdnem birtokosa földjének: földesurához laza kapcsolat, bizonyos összegben megállapított úrbéresi teher és a közös legelő-érdek fűzte. Ez utóbbi volt a legfontosabb, mert a szántóföldi gazdálkodás nehezen terjedt: az állattenyésztésnek sokkal nagyobb jelentősége volt. A mocsaras, gazos síkság mindenben annak kedvezett.

Gyoma első telepesei a határból annyit foglaltak maguknak, amennyivel meg tudtak bírkózni. Az urbariális összeírások a jobbágytelket — sessiót — 34 hold szántóból és 22 hold kaszálóból állónak tüntetik fel, amihez természetesen még legeltetési jog is járult. A nagy osztást megelőző összeírás szerint a gyomai határból 1788-ban szántóföldnek 14.000, legelőnek 14.560 hold volt használható: a nádas és a mocsár 6328 holdat foglalt el. Nagyon valószínű, hogy a szántónak feltüntetett 14.000 hold a kaszálót is magába foglalta, mert a lakósság bajosan művelhetett meg ennyi földet, még az allódiumot is bele-

értve: erre csak később, a Wodiáner bárók korában került sor.

A jobbágytársadalomban a birtokos elemek mellet, nincstelenek — zsellérek — is nagy számban éltek, akiknek helyzete sokáig nem volt problematikus. A gyomai társadalom ugyan sohasem tudott annyira közösség lenni, mint a fölötte elterülő Nagykúnság vagy Hajdúság, de a zsellérek helyzete a földesúri gazdaság új keretein belül szintén rendeződött: a legeltetési jog fontos anyagi bázisnak bizonyult és a közösen vállalt sors hatalmas összetartó erő volt. A XVIII. században a szociális kérdés még nem választotta el az egyes rétegeket; a társadalmi differenciálódás csak a feudális keretek szétbomlásakor ölt veszedelmesebb méreteket. Jobbágyok, zsellérek, cselédek és szabadbérmunkások egyelőre megegyeztek abban, hogy rengeteget dolgoztak és semmi kedvük nem volt a zsörtölődésre. Az átalakulóban lévő mezőgazdasági termelést még az akkori idők értelmezésében sem racionalizálták, mint ezt a kútfők olvasásakor láthatjuk. Palugyay Imre császári és királyi tanácsos, s tudós társasági levelező tag „Magyarország legújabb leírása" című nagy, a mult század közepén megjelent munkájában a Gyoma-környéki népet jellemezve az alábbi megdöbbentő sorokat írja: „. . . a mezei munkában túlságosan része van, s főleg nyárszakon, takarás és nyomtatás idején baromhoz való túlterheléssel öli magát, s oly helyeken, hol a tanyák nyomtató és lerakó helyek, s a kaszálók és szántóföldek pedig mértföldekre vannak, hordás idején egy pár hétig éjjel sem ismeri máskép a lefekvést, mintha felváltva egyszer egyik, más-

szor másik a ki- és bejövetel alatt az üres vagy terhelt szekéren nyugalmat aluszik; — egyébként éjjel-nappal munkában van barom és ember, az evés és etetés is csak úgy, mint mondani szokták, futtában történik. De oly helyeken is, hol a tanyák a szántóföldekkel együtt vannak, nemcsak nappal, hanem főleg holdas éjjeleken is forr a munka: a kévekötés, keresztrakás, vontatás, szénahordás, s szerencse, ha három-négy óra jut a huszonnégy órából csendes álomra, főleg a cselédnek, kinek kasza és villaroncsolta tagjai azalatt sem pihenhetnek, őrködni kelvén a vontatómarhákra, nehogy kárba menjenek, vagy valami kószabetyár Tisza vizet ne itasson meg reggelre a nyomtatólóval."

Ebben az elmaradt munkarendszerben a társadalmi és szociális differenciák a közösségen belül nem éleződhettek ki: a lakosság örült, hogy élhetett és megpróbált belenyugodni sorsába. Változás csak akkor jött, amikor problémáik elkülönültek és mindegyik társadalmi rétegnek más és más magatartást diktáltak érdekei. Mire a reformidők hangulata szétáradt az országban, már szemben álltak egymással és soha többé azután nem lehetett összeegyeztetni érdekeiket. A telkes jobbágy birtokának örökös ura akart lenni, a zsellér szintén földhöz szeretett volna jutni, de az akkori gazdasági és társadalmi berendezkedés ezt lehetetlenné tette. Ezen a ponton váltak el útjaik és súlyosan robbant ki az érdekellentét, mindjárt a legelőelkülönítések alkalmával. 1832-ben, amikor Gyomán — Békés megyében először — elkülönítették a földesúri legelőtől a közbirtokosság legelőjét, zavargásokra került a sor: a jegyző és a bíró belebukott

az ügybe és olyan nagy per keletkezett belőle, hogy annak végét a Tekintetes Vármegye már meg sem érhette.

A negyvennyolcas időket megelőzően az egész Alföld lázongott; mindenütt a legelőelkülönítések tüzelték fel a lakosságot. A földesúri gazdasági rendszerben a legelő közös volt, ami az úrbéresi szolgáltatások ellenében jobbágynak és zsellérnek egyformán kijárt. Most a zsellérek remek történelmi ösztönnel megérezték, hogy a magántulajdon bevezetése évszázadokra dönti el sorsukat és ők is részesedni akartak belőle. Nagy marakodás kezdődött: zsellérek, jobbágyok, földesurak harcoltak egymással, hogy minél többet megmenthessenek, vagy megszerezhessenek. A gyomai zendülés után 1834-ben Békésen; 1835-ben Szarvason; 1837-ben és 1840-ben Orosházán, Endrődön, Füzesgyarmaton és Öcsödön; 1845-ben ismét Békésen; 1847-ben pedig már az egész megyében forrongott a nép, jelezve, hogy a földesúri gazdasági rendszer végnapjait éli.

Ezernyolcszáznegyvennyolc voltaképpen csak egy történelmi folyamatot szentesített: a birtokmegváltást és jobbágyfelszabadítást Békés megyében elvégezte az idő. Egész egyszerűen a jobbágy megkapta egész-, fél-, vagy negyedtelkét: a zsellérek nem kaptak semmit. Palugyay Imre már említett munkájában a gyomai birtokmegoszlást a következőkben tünteti föl: A lakosság birtokában 252 egész és kétnyolcad jobbágytelek volt összesen; telkek szerint 34 hold szántóval, 22 hold kaszálóval és az 1832-ben elkülönített 7106 hold legelő. Ebből a legelőből 1850-ben — per útján — a házas zselléreknek 2890 holdat

kihasítottak. Ezek a számok a 48-as reformok végeredményét is jelentik. A birtokossá előlépett jobbágyok kis része, számszerint 18, egy sessiónál nagyobb földdel bírt; 31 volt az egy sessiós; 69 a háromnegyedtelkes; 183 a féltelkes; 196 a negyedtelkes gazda; a többi 16 ennél is kisebb földet mondhatott csak a magáénak. 570 keresztény és két zsidó zsellér pedig egyáltalán nem kapott földet. Ily helytelen birtokmegváltás osztotta ketté a gyomai társadalmat és határozta meg útját a továbbiakban.

A saját földjén gazdálkodó és többé senkitől nem függő birtokosrétegen belül a mult század hetvenesnyolcvanas éveire éles elkülönülés ment végbe. Az ügyesebb gazdák lassan felvásárolták az eladó birtokokat: a Wodiáner-uradalom is szétesett és abból is nagy területeket szereztek meg maguknak, úgyhogy a század végére kialakult a nagyparaszti réteg, amelynek érdekei pontosan megegyeztek a nagybirtokoséval. Negyvennyolc után sokáig a gazdák munkaközösségei alkották az új helyzetnek megfelelő munkarendszert. A szomszédos tanyák parasztjai összejártak dolgozni: közösen végezték az aratást, cséplést, szénakaszálást, kukoricatörést és általában azokat a munkákat, amelyek meghaladták az egyes gazda erejét. Ezek a kollektív munkaközösségek a századfordulóig fennállottak. Szétesésüket a nagyparasztság kiválása idézte elő. A 100—200 holdas gazdák többé nem álltak be a 10—15 holdasokkal egy sorba dolgozni: meggazdagodásuk így hamarosan felborította az új munkarendszert. Ők a nagybirtokon kialakult munkástartást vezették be és mivel még emlékeztek a „régi jó idők" munkateljesítményeire; a kora hajnaltól késő estig, sokszor az éjszakákba is belenyúló munkanapokra, amelyeket ők is végig dolgoztak: alkalmazottaiktól minden emberi és szociális szempontra való tekintet nélkül ugyanazt a munkateljesítményt követelték meg.

A nagybirtokon és a nagyparasztnál dolgozó munkás tehát nem ismerte a szabályozott munkaidőt: dolgoznia kellett, vagy éhen halt. A kisparasztság soraiból pedig állandóan kapott utánpótlást ez az egyre szélesedő társadalmi osztály és könnyen érthető, hogy éppen akkor meginduló agrárszocialista szervezkedés Gyomán is talajra talált és elsősorban ennek az embertelen munkarendszernek a megszüntetését tűzte ki céljául. Az agrárproletariátus önnálló társadalmi osztály lett, a szakadék egyre mélyült, s mindezek az egész társadalom bomlását indították meg. Mert a parasztság életformája itt indult bomlásnak. A földesúri gazdasági rendszeren belül vagy a kollektív munkaközösségek idején még közös törvények határozták meg az élet rendjét: amint egyesek kiváltak és mentesítették magukat a fizikai munka alól, más irányt vett érdeklődésük és akarva-akaratlanul az intelligencia felé sodródtak. A gyomai úgynevezett művelt középosztály a gyarmati életnek megfelelően rendezkedett be. Kényelmessé varázsolta környezetét; teniszpályákkal, stranddal, vadásztársaságok alakításával, stb. próbálta elviselhetőbbé tenni az alföldi sivatagi életet: a parasztsággal nem sokat törődött. Ha egyesek érintkeztek is a néppel, azt hivatali kötelességük írta elő vagy egyéni karrierjük tette szükségessé. Feléjük csak a gazdag parasztság tudott tért nyerni és a második generációval soraik-

ba férkőzni. Jegyző, orvos, pap, ügyvéd, stb. került ki a parasztságból, aki vékony szálakkal fűzte össze a két társadalmi osztály életét. De mivel a gyomai intelligencia sem volt egységes, hanem legalább három vagy négy rétegre szakadva játszotta kisded játékait és a soraiba kerülő új elemeket rögtön felszívta: a gazdagabb parasztságnak egyelőre meg kellett elégednie azzal, hogy külsőségekben utánozta az „úri" életet és készültségben várta az első kedvező alkalmat a betörésre.

Az alsó társadalmi rétegek életformája, a szabad bérmunka sohasem kellően értékelt anyagi bázisán szintén csak külsőségek tekintetében változott az időnek megfelelő módon. Odáig sohasem tudott eljutni az agrárproletariátus, hogy belső társadalmi és szociális megerősödéssel fejlődő, határozott és céltudatos életformát alakítson ki. A szociális bizonytalanság útvesztőjében a teljes lezüllés és a pillanatnyi fölemelkedés kétségei között tévelygett; készen mindenkor arra, hogy bármilyen irányzat vagy mozgalom mögé felsorakozzék, amely valamelyes javulást ígér helyzetében vagy változást sorsában.

A háború után Gyoma már nagyközség. A társadalom felépítésében a parasztság mellett jelentős mértékben vesznek részt az értelmiségi és az ipar-kereskedelem-forgalom foglalkozási főcsoportba tartozó lakosok is. Az 1930. évi népszámlálás 12.244 lelket említ; közülük csak 7663 tartozik az őstermelőkhöz: a többi a nem-agrár foglalkozásúak csoportját alkotja. A társadalom most már ténylegesen osztályokra tagozódik. A határban néhány nagybirtokos és középbirtokos rezidenciája áll, majorjaikból azonban Gyoma felé nincsenek társadalmi kapcsolataik: Budapest vonzásában élnek. A gyomai társadalom felső rétegét így a közigazgatás és a szabadfoglalkozású intellektüelek adják. Ha őszintén vizsgáljuk ennek a rétegnek az életét, akkor könyörtelenül meg kell állapítanunk, hogy nem tartoznak a gyomai közösséghez. Fölötte és belőle élnek: más közük nincs egymáshoz, annak ellenére, hogy a nagyparasztság folytatja a hozzájuk való igazodást. Ha az ember vasárnap végigmegy a községen, a férfiak félig paraszti, félig úri, csizmás viseletén kívül más nem emlékezteti arra, hogy parászttársadalomban van, mert az asszonyok, de még inkább a leányok a legújabb divat szerint öltözködnek és még a legszegényebbek is a karton-viselet élénk színeivel pompáznak a délutáni vagy az esti korzón, a mozi előtt. A parasztságot kifelé már semmisem különbözteti meg a várostól: befelé azonban sokkal tragikusabb a helyzet. Életformája, amely most van összeomlóban, nem cserélhető fel semmilyen más életformával. A középosztály nem nyújthat segélykezet, mert befelé az ő élete is színtelen, sívár és belefullad a reprezentálás, az örökös orientálódás és a hatalomnak megfelelő magatartás kátyújába. Szerepe ma csak arra a kétes értékű vállalkozásra szorítkozik, hogy közvetíti a parasztság felé a város folyton alakúló és számukra még elérhetetlennek látszó „mondén" életét.

Máshonnan pedig nem várhatnak bíztatást, ezért a parasztság arca befelé aggódó és várakozó. Megdöbbentő az a szakadék, amely generációk között tátong. A nagyszülők még résztvettek a kollektív

munkákban, az unokák már polgári iskolába járnak, vasárnap angolszabású öltönybe vagy kosztümbe öltöznek és minél távolabb szeretnének kerülni a paraszti élettől. Menekülnek, de riadtan veszik észre, ha átlépték a szülői ház küszöbét, hogy légüres térbe kerültek. Útálják a földművelést és inkább ingyen, vagy havi 30—40 pengőért dolgoznak a községházán, mint szellemi szükségmunkások, hogy urak legyenek, vagy legalábbis annak látszhassanak. A leányok a háztartástól, a konyhától, a baromfiudvartól jobban írtóznak, mint a kishivatalnoki élet sívár szegénységétől. Valamennyien „úri" embert akarnak férjül: a parasztlegényt megvetik, lenézik. Gyomán egy nyugdíjképes vasúti segédtisztnek nagyobbak az esélyei, mint egy 100 holdas parasztlegénynek, aki csizmában jár és történetesen megmarad a földje mellett. A nyugdíj a parasztálmok beteljesülése. A 30-as népszámlálás 645 nyugdíjasról tud, akik külön kaszinót alapítottak és a parasztok szemében a legtökéletesebb és a legboldogabb embertípust jelentik. Féktelenül gyűlölik őket és mondják, hogy elsején a postahivatalban nem lehet semmit elintézni, mert a nyugdíjasok sorfala eláll ja az utat, amint várják havi járandóságuk kiutalását. Tehetetlen dühükben átkozódnak és — utánozzák őket. Gyomán a „nyugdíjas" paraszt ma már fogalom. Életerős, munkaképes emberek kiadják bérbe a földjeiket és kaszinóznak. Az 1935. évi birtokösszeírás szerint 1.179 birtok, főleg a 10—100 holdas kategóriákból, 12.294 hold terjedelemben bérbe van adva. A nyugdíjas paraszt nem dolgozik, kiül a háza elé vagy elmegy a gazdakörbe és politizál. A mezőgazdasági termelés pedig óriási károkat szenved. Bérlőjének, aki rendszerint feltörekvő nincstelen és aki szeretne intenzíven gazdálkodni, hogy minél többet ki tudjon hozni a földből, búza- és kukoricatermelést ír elő, mert azt könnyen piacra viheti és eladhatja, de a takarmánnyal és általában azokkal a növényekkel, amelyek csak közvetve, állatok tartásával értékesíthetők, nem tudna mit csinálni. Parasztkonzervativizmusa akadályozza a fejlődést, éppen úgy, mint a még gazdálkodó kisbirtokos tudatlansága, aki messze elmaradva a kor színvonalán álló mezőgazdasági termelés követelményeitől, feudális munkástartással és az anyagi leromlás állandóan kísértő rémével viaskodik. Szorult helyzetét a szomszédos Endrőd község használja ki és sorra veszi bérbe vagy vásárolja meg a gyomai határnak feléje eső tanyáit. A kényelmes, polgáriasodó parasztság már régóta az egyke híve és a rendkívül szapora Endrőd készül teljesen kiszorítani őket földjeikből.

Ezzel a bomló paraszti közösséggel vívja harcát az agrárproletariátus. (A 7663 őstermelőből 1732 a mezőgazdasági munkás és 959 a gazdasági cseléd. Természetesen mindig a családtagokkal együtt értendők a társadalmi tagozódásra vonatkozó számok.) Benne tudatosul, hogy a jelenlegi munkarendszer nem méltó az emberhez és fenntartása ma már anakronizmusként hat Európában. Az első meglepetés 1938-ban a tavaszi cselédfogadásoknál érte a gazdákat. A legnagyobb áldozatok árán sem tudtak cselédet szerezni. Gyoma már régóta nem képes saját maga fedezni cselédszükségletét: a birtokosok jórészt Endrődről szerződtetik a béreseket. Az elmúlt tavaszon is vagy negyven gazda átment Endrődre, de eredmény-

telenül tért vissza. Sem Gyomán, sem a környéken nem áll be cselédnek a zsellérek ivadéka, mert szabad bérmunkás akar lenni. Hogy mi váltotta ki az agrárproletariátusból ezt a merész és radikális állásfoglalást, az egész világosan megállapítható. Az agrártársadalomban ez a legérdeklődőbb elem: mindent elolvas, ami a kezébe kerül; így a nagy port felvert falukutató munkákat is olvasták! Ugyanilyen hatással volt rájuk a németországi munkásexport is. Eddig azt hitték, hogy a kora hajnaltól késő estig tartó 16—18 órás munkanapok és az 1 pengős napszám, vagy a szűkre szabott konvenció természetes valami: a falukutatók könyvei és a németországi 10 órás munkanapok és 5 pengős napszámbérek azonban meggyőzték őket arról, hogy másként is lehet.

Hatásában az előbbi kettő mögött semmiben sem marad el az ipari munkások szociális védelme és — talán furcsán hangzik, de így van — a mozi szerepe. Gyomán a nyomda, néhány malom és a legtöbb kisiparos szabályozott munkaidővel dolgozik. Előfordul például, hogy ugyanabból a családból az egyik fiú hajnali 3 órakor kel és este 8 óráig robotol valamelyik tanyán vagy nagybirtokon; a másik pedig csak reggel 7 órára megy a műhelybe és délután 3—4 órakor már szabad s azt tehet idejével, amit akar. Itt a szabad és szabályozott bérmunka összeütközésbe került a feudális munkarendszerrel és diadalmaskodott felette. Rokonságomban van egy 60 holdas gazda, aki malomtulajdonos is egyúttal és akinek öt fia közül egyik sem akar paraszt lenni, mert éjjel-nappal a gazdaság rendelkezésére kellene állniok: valamennyien ipart választottak. A legnagyobb például

a malomban dolgozik és a 8 órás munkanap egyik legnagyobb propagálója. A gazdasági cseléd személyében a szabad bérmunka jelenti az emberi élet előfeltételét. A tanyán vagy a majorban örökös és reménytelen szolgálatban telnek napjai, még vasárnapja sincs; ettől a munkarendszertől akar szabadulni. S hiába minden erőlködés: őt többé nem lehet a mai agrármunkarendszer keretében visszatartani.

A tudatosítás egyik legfőbb tényezője a mozi is. Olcsó, alig 20—30 filléres helyáraival vonzza a „Párizs", „London", „Bánomkert", stb. pokolian gúnyos, de találó elnevezésű munkáskülvárosok népét, mely azzal menti a szombat- vagy vasárnapesti, egy napi keresetet is fölemésztő családi mozilátogatást, hogy azalatt nem égeti a lámpát és nem fogy a petróleum. A mozi vásznán keresztül azután kiszélesedik előttük a szűk gyomai perspektíva az egész világ méreteire és többet nincsenek titkok. Eddig csak az orvosi rendelőig vagy az ügyvédi irodáig jutottak el az „urak" világában, most mindent látnak. Feltárul a zárt világ: ott áll előttük kiszolgáltatva az úriember és az úri társadalom, hogy kendőzetlen vágyaival, érzéseivel, bűneivel és gyarlóságaival felborítsa a róla alkotott eddigi véleményt. Meghökkenve figyelik, hogy azok is olyan emberek, mint ők; ugyanúgy élnek, szeretnek, gyűlölnek vagy vétkeznek, s vége a tekintélytiszteletnek. A társadalmi drámák így a társadalmat destruálják: a gengszter-filmek viszont az izgalmat, a forradalmi hajlandóságot táplálják. A mozi rideg üzleti számítással és minden művészi szempont mellőzésével arra törekszik, hogy játszó napokon tele legyen a nagyterem és — szállítja a narko-

tikumot. A plakátok élén már messziről hangosan kiabál a szenzációt jelentő felhívás: „Kalandorest" és hogy biztosabb legyen a hatás, alatta magyarázatként: „Izgalmak műsora". A műveletlen, soha komoly kultúráról és művészi szempontokról felvilágosítást nem kapó — kitől és honnan is kapott volna? — proletariátus várakozással néz a vasárnapi mozilátogatás elé és amikor helyet foglal a nézőtéren, hangosan ad kifejezést helyeslésének például akkor, ha Jack-nek történetesen sikerül New-York rengetegében a rendőrök elől meglépnie, de lábdobogással és fütyüléssel fejezi ki rosszallását, ha a rendőrség lelövi vagy elfogja az amerikai banditát. Komoly művész-film ritkán jut el Gyomára; az intelligenciának szánt — mert azokat is ki kell elégíteni — magyar filmeken pedig boldogan, minden gondjától megfeledkezve röhög az agrárproletariátus is, sőt még a parasztság is, és utána felvillanyozva megy haza. A mozi ismét gondoskodott életformájának züllesztéséről.

A Bűn és bűnhődés biblikusan mély és örökérvényű törvénye teljesedett be a gyomai paraszttársadalom felett. Soha nem próbált sorsán olyan értelemben változtatni, hogy a politikai harcok mellett gazdasági, szociális, társadalmi és kultúrális vonatkozásban is emelkedjék: a hatalmon lévők pedig maguktól nem siettek támogatására. Néhány „lázadó" paraszt kísérleteitől eltekintve az egész társadalom feltartóztathatatlanul sodródik a teljes elproletarizálódás felé. És ebben a parasztság sem kivétel. Polgáriasodás helyett ők is proletarizálódnak, mert hiába mentesíti őket anyagi függetlenségük a fizikai lét gondjaitól, sívár sors vár rájuk. Benső riadalmukat

néha egy-egy őszinte vallomás elárulja. Közbirtokossági üléseken, gazdakörökben, vasárnap délelőtti publikációknál mind többet hallani tömör véleményüket a helyzetről: „Tavasz óta megváltozott a világ." Kifelé a cselédek magatartását értik ez alatt; befelé azonban nagyon jól tudják, hogy az ő világuk is megváltozott. Néha szinte megdöbbentő világossággal mutatnak rá a mulasztásokra: „Motorizálni kellett volna a termelést és rendezni a gép és az ember viszonyát a mezőgazdaságban is, főleg pedig egészen másként kellett volna berendezni életünket".

„Tavasz óta megváltozott a világ." — Igen cselédet nem kapni többé, csak szabad bérmunkást. Évszázados probléma ért el ezzel a végső kifejléshez. Most diadalmaskodott a régi igazság: az élet nem tűri a rendellenes folyamatokat, közbelép, ha már veszélyben az egyetemesség elve.

1848-ban sok minden más mellett a földesúri gazdasági rendszer csődje hozta meg a jobbágyfelszabadítást: most a feudális agrármunkarendszer csődje fogja kikényszeríteni a mezőgazdasági szociálpolitikai reformokat és a parasztéletforma csődje a társadalmi reformokat.

Szervezés

Szervezhető-e a magyar nép? A kérdés így egyszerűen nem elég világos, illetve helyes, mert egész nyugodtan felelhetünk rá: igen, szervezhető. Minden nép szervezhető, még a legprimitívebb viszonyok között élő és a legindividuálisabb is.

A politikai szervezkedés a legfontosabb, mert a politikai hatalom birtokában a gazdasági és a társadalmi szervezkedés már könnyen megvalósítható. *Csak* politikailag azonban lehetetlen egy népet megszervezni. A népnek bizonyos fokú szervezettsége a *nemzet,* ami napjainkban már minden államalkotó népnél megvalósult, tehát helyesebb volna a *nemzet megszervezéséről* beszélni. A nemzetet *ezideig csak a diktátoroknak sikerült* megszervezni, de még azoknak sem száz százalékig. Olaszországban is, Németországban is, és mindenütt, ahol parancsuralom szabja meg a *nép akaratának* megnyilvánulását és befejezett tényekre kell *igen*-nel, vagy *nem*-mel felelni, mindig akadnak, akik ellenzéki magatartást tanusítanak és *nem*-mel válaszolnak a feltett kérdésre.

Ha parancsuralmi országokban sem lehet teljesen megszervezni a népet, hát akkor mennyire lehetetlen ez olyan országban, ahol az egyes társadalmi osztályokat szinte áthidalhatatlan szakadék választja el

egymástól és még a kezdő lépések sem tétettek meg a szociális ellentétek kiküszöbölésére. Nem tudom aláírni azt a mostanában mind többet hangoztatott állítást, hogy az osztálymegkülönböztetés, az osztályharc és az egyes társadalmi osztályok közötti ellentét mesterségesen jött létre s ezért könnyen meg is szüntethető és a nemzeti egység: a nagy magyar testvériség gondolata egyszerre megvalósítható. Nem. Az osztálytagozódást az élet produkálta és bajosan hinném például, hogy a kétszázezerholdas Eszterházy herceg és akármelyik bérese között tátongó óriási szakadék, illetve nem is szakadék, hanem szinte *kozmikus méretű űr,* könnyen megszüntethető és feloldható lenne a magyar testvériség szent gondolatában. Az egész kérdés tehát itt fordul meg: Eszterházy herceg mögé felsorakoztathatnám az egész arisztokráciát, a nagybirtokosokat, a kapitalistákat merészebb általánosítással az összes munkaadókat; a kiválasztott uradalmi béres mögé pedig a sokat emlegetett hárommillió agrárproletárt, az ipari munkásokat és általában mindazokat, akik két kezük munkájára vannak utalva létfenntartásuk biztosításánál. A két réteg szembenállása örök és csak igen kivételes esetekben; nagy élmények, közös lelki benyomások idején egyesülhetnek pillanatokra, de akkor is inkább gondolatban, mint a valóságban .

A társadalmi osztályok más és más célkitűzésekkel indulnak a politikai küzdelembe és ezért természetesen mást is értenek politikai program vagy akár a nemzeti egység gondolata alatt. Még Olaszországban sem sikerült teljesen kiküszöbölni az egyes társadalmi rétegek közötti *gazdasági* és *szociális*

ellentéteket: a korporációs megoldás csak parcellázta a kérdést. Eddig az összes munkavállalók tömörültek frontba az összes munkaadók ellen és differenciák esetén például az egész munkásság sztrájkolt. Most, ha ellentét van a *vasgyárosok* és a *vasmunkások* között, abba nem szólhatnak bele például a kőmunkások, mert a vita elintézése kizárólag — nevezzük így — a *„vas"-korporációra* tartozik. Mussolini ezzel a zseniális megoldással küszöbölte ki a *generális sztrájkot*, vagy még érthetőbben az egyetemes gazdasági és szociális problémát és valósította meg az olasz nemzeti egységet. A korporációkon belüli harc ugyanis nem jut kívül a falakon...

Magyarországon a negyvennyolcas—hatvanhetes nagy politikai harc után — amelyben *inkább* lelki és érzelmi, mint értelmi szempontok játszottak szerepet — az első politikai szervezkedések éppen azokból a társadalmi osztályokból indultak ki, amelyek saját magukon tapasztalták, hogy a negyvennyolcas dobogású, szív, vagy a hatvanhetes gondolkozású koponya alatt üres gyomor korog és azon csak komoly szervezkedéssel lehet segíteni. Az ipari munkásság szervezkedése, vagy az agrárszocialista mozgalom forradalmi magatartása mindennél jobban igazolja, hogy azonos célkitűzésű, érdekű, gondolkozású és akaratú néprétegek képesek csak határozott programmal politikai szervezkedésbe kezdeni.

Érdemes itt röviden az agrárszocializmus kibontakozását vázolni. Negyvennyolcban a földesúri gazdasági rendszer szétesett: a telkes jobbágyból birtokos paraszt lett, a zsellérből szabad bérmunkás, az uradalmi cseléd továbbra is megmaradt annak. Ez

utóbbiak tehát nincstelenül indultak el az agrárproletariátus mostoha útjára és eleinte a meginduló közmunkajellegű nagy munkák: árvízvédelem, folyószabályozás, út-, vasútépítés, stb. foglalták le munkaerejüket. Amikor azonban ezek megszüntek és a nagybirtokon is racionalizálták a termelést, tehát ott is sok munkáskéz felszabadult, ott állott az agrárproletariátus kiszolgáltatva az anyagi leromlásnak: és egészen tehetetlen volt. A mult század hetvenes, de még inkább nyolcvanas éveitől kezdve azonban innen is, onnan is munkáskörök alakulásáról, erőteljes akciókról lehetett hallani s egyszerre bontakozott ki a feudális munkarendszerből az öntudatra ébredt agrárproletariátus hangja és radikális mezőgazdasági szociálpolitikai reformokat követelt. De hamarosan rá kellett jönniök arra, hogy *politikai erő nélkül* azt sohasem kapják meg, mert felettük olyan urak éltek, akik inkább elnézték, hogy Amerikába hajózzanak százezres és milliós tömegekben, mintsem valamit is teljesítettek volna követeléseikből. A szabályozott munkaidő és munkabérkérdés után így hamarosan előkerült a politikai és a szabadságjogok kérdése, olyan liberális formában, hogy attól még az az álliberális és áldemokrata világ is megijedt. Egész egyszerűen azt mondották: ha 21 éves korukban katonának megfelelnek, akkor szavazni is tudnak, tehát minden 21 éves magyar állampolgár számára aktív és passzív politikai jogot követelnek.

Mondanom sem kell, hogy csak követelés maradt. A nagybirtokosok az OMGE-ben, a gyáriparosok a GyOSz-ben, a bankárok a TÉBE-ben megtalálták érdekeik védelmét, mert a legtermészetesebbnek ta-

látták, hogy érdekeik védelmére gazdaságilag szervezkedjenek és így megerősödve beleszólhassanak a politikába, pártkasszákon, sajtótámogatáson stb. keresztül; ugyanezt azonban — már t. i. a gazdasági és a politikai szervezkedést — a földmunkásoknak nem engedték meg. Csak szégyenkezve tudunk visszaemlékezni arra a korra. A demokráciát kiültették a sátor elé: bent pedig a legönzőbb politikát csinálták, *fütyülve mindazon elvekre, amelyeket kifelé hirdettek.* A legnagyobb terror és nyomás ellenére mégis hatalmas erővel bukdácsolt előre az agrárszocializmus. Volt olyan év, amikor 100.000 arató sztrájkolt és ezrek voltak bebörtönözve. Sajátos magyar patinával, az egész világon párját nem lelő, tehát nemzetközi relációba be sem állítható és a saját soraiból kinőtt vezérekkel az élen döngette a feudális Magyarország kapuit. Bebocsátást nem nyert és most elmélázhatnánk azon, hogy mit is jelentene ma, ha iskolázott, öntudatos, anyagilag és szellemileg egyformán független agrármunkássággal lehetne az esedékes birtokpolitikai, szociális és társadalmi reformokat megvalósítani. *A politikai szervezkedés csak alulról és szabad légkörben indulhat meg.*

A gazdasági szervezkedés két vonalon futhat: Termelők, fogyasztók, stb. *szövetkezeti* és a munkavállalók *gazdasági vonatkozású* megszervezése. Magyarországon a szövetkezetekkel ugyanaz a baj, mint a politikával: mindig felülről kezdik. A hazai nagy szövetkezetek szinte részvénytársasági alapon működnek. Hirdetik a népnek, hogy saját érdekében áll, ha szövetkezetekbe tömörül, de a szövetkezet vezetésébe nem szólhat bele. A vidéki fióknál esetleg

alkalmaznak néhány parasztot valamilyen tisztséggel, fent a központban azonban kizárólag a *vezérkar* intézkedik. Ezek az urak lelkes szövetkezeti embereknek vallják magukat és jó fizetésért szolgálják a szövetkezetet. Ha valamelyik részvénytársaság élére kerültek volna, akkor bizonyára annak érdekében foglalnának állást bármilyen kérdésben ugyanolyan lelkesedéssel. Közelebbről nincsenek érdekelve, hiszen sem nem *termelők,* sem nem *fogyasztók.* Az ilyen szövetkezeti emberek részéről a legtöbb panasz éppen arról hangzik el, hogy népünknek nem való a szövetkezet. Nagyon is való, csak meg kell vele értetni, az *igazi szövetkezeti gondolatot.* Németlakta területeken kitűnően működnek a szövetkezetek, mert ott a lakosság tisztában van a szövetkezetek lényegével. Tudja, hogy *érette* vannak és nem engedi ki kezéből a vezetést. Tisztán áll emlékezetemben a szülőpusztámhoz közeli német falu képe. Nagyapámmal vasárnap délelőttönként ha bementünk: *a hitelszövetkezetben kékkötényes, csizmás sváb parasztokat láttam nagy üzleti könyvek fölé hajolni és intézkedni.* Az a szövetkezet valóban az övék volt. Győzzük meg a magyar parasztot is, hogy a szövetkezet érette van, tanítsuk meg szövetkezetileg gazdálkodni, gondolkozni és hagyjuk meg kezében a vezetést, akkor népünknek is kedves lesz a szövetkezet. A A gazdasági szervezkedés is csak alulról és szabadon kezdhető el.

A társadalmi szervezkedés komolyabb formája tulajdonképpen az előbbi kettőben bent foglaltatik; az egyesületi vagy kultúrális célt szolgáló szervezkedés is szinte függvénye amazokénak. Anélkül, hogy

jelentőségüket csorbítani akarnónk, — olvasókörök, kultúrális egyesületek, stb. szintén hozzá kell, hogy tartozzanak a magyar nép új életformájához — most nem tartjuk sorsdöntőnek a velük való foglalkozást.

E jobbára negatív jellegű megállapítások után lássuk, hogy a magyar nép politikai, gazdasági és társadalmi szervezkedése hogyan valósítható meg. Nem akarom a kérdést elméleti síkra terelni, mégis azzal kell kezdenem, hogy a *társadalmi szerződés reviziójára* van szükség. *Rousseau* érvelt annak idején azzal, hogy az emberek valamikor nagyon régen szerződést kötöttek egymással és államot alkottak — a saját érdekükben. Ez a szabad emberekből álló társadalom közben torzult és eljutott ahhoz a rideg társadalmi differenciálódáshoz, amelyre még az egyház emberei sem tudnak más mentséget felhozni, minthogy *Istentől való.* Rousseau új *társadalmi szerződést ajánlott:* a jó öreg francia encyklopédistáknak is az volt a véleményük, hogy *az emberi együttélés feltételeit legalább száz évenként újra kell rendezni.* Ez a helyes álláspont, csak az emberekben nincs elég bátorság ahhoz, hogy felmondják a társadalmi szerződést.

Ideális berendezkedés a nemzet új megszervezése felé az első fontos lépés nem lehet más, mint: felmondani a társadalmi szerződést és újat kötni. (Vagy ha ez jobban tetszik: *új vérszerződést,* ami végeredményben szintén ugyanazt jelenti!) Lehetetlen tovább menni úgy, hogy a nemzet széles rétegei csak statisztáljanak és ne részesedjenek a hatalomban. Ha a magyar politikai viszonyokat nézzük, akkor a következő furcsa megfigyeléseket tehetjük:

Alkotmányos állam vagyunk és lakosságunk fele mégis ki van rekesztve az alkotmány sáncaiból. Normális viszonyok között a lakosság 60%-a választó. E szerint nálunk 5 millió választónak kellene lenni és volt a nyílt szavazásnál 3.5 millió. Tehát 1.5 millió már akkor ki volt rekesztve: a titkos választójoggal még jobban megszűkítették a kereteket és újabb 1 milliót szorítottak ki. *Így a választásra jogosultak fele nem szavazhat.* Az indokok között rendszerint *örökölt* és nem *szerzett* kautálék szerepelnek. Arról az a szegény napszámos-, nincstelen- vagy cselédember nem tehet, hogy nincs földje, vagyona.

Semmiféle jószándékú politika nem tudja megértetni a kirekesztett, jogtalan milliókkal, hogy *velük* és *érettük van.* A szerencsétlen magyar agrárproletár úgy érezheti magát, mint jobbágyősei a török háborúk alatt. Amikor megjelent az ellenség, a falvak népe megindult a várak felé és bebocsátást, menedéket kért. De nem eresztették be őket, egész egyszerűen azért, mert féltek, hogy felélik a készleteket és a vár nem bírja sokáig az ostromot. Ott portyáztak a falak alatt és ott véreztek el annak a Magyarországnak a védelmében, amely nem védte őket. Később rájöttek arra, hogy nincs más megoldás, mint csatlakozni az ostromlókhoz. Egy darabig dörömbölnek az alkotmány kapuin, majd amikor látják, hogy nem nyernek bebocsátást, nem védik, hanem támadják az alkotmány sáncait. A szélsőséges mozgalmak terjedésének ez a legfontosabb magyarázata. Nagyon sokan portyáznak a magyar alkotmány szűkre méretezett falai alatt . . .

Megoldás?

Menekülés a faluból

Jules Méline, Franciaország volt miniszterelnöke és földmívelésügyi minisztere jóval a világháború kitörése előtt, amikor az emberiség éppen elhagyta az indusztrializálódás századát, a gazdasági fejlődés soha nem képzelt méreteket öltött és minden jel arra mutatott, hogy végre elérkezett a boldog, gondtalan aranykorszak, nagy feltűnést keltő könyvet írt a „végzetes fejlődés“ ellen. Méline a XIX. századot a végéről tekintette át és nem tudta elhallgatni ama gyanúját, hogy a milliós városok voltaképpen a falvak temetői. A foglalkozásváltoztatás és a városba özönlés bizonyos normális menete ellen nem lehet kifogást emelni, mert az a gazdasági fejlődés velejárója, de amit Méline riadtan megállapított és ami ma már szerte a világon aggasztó: a felduzzasztott városba özönlés nemcsak gazdasági, hanem társadalmi probléma is és súlyos szociális, kulturális és erkölcsi kihatásai vannak. Az ipar a mezőgazdaságtól vonja el a munkaerőt; a falusi lakosság megismeri a város kényelmes, könnyű, élvezeteket nyujtó életét, elfordul a kemény paraszti élettől, elhagyja ősei erkölcsét, szokásait, vallásosságát, magáévá teszi a város felelőtlenebb életszemléletét, különösen a szaporodást illetőleg és ezzel megássa a

nemzet sírját. Méline a városba özönléstől Franciaország jövőjét és nagyhatalmi állását féltette, a századforduló megújuló válságaival pedig aggodalmát igazoltnak látta és kiadta a jelszót: vissza a faluba!

Méline aggodalma nem volt alaptalan. Franciaország lakosságából, mely úgyis fáradtan szaporodik, 1846-ban 75% volt a földművelő, ami még 1851-ben is a 36 millióból 27 milliót jelentett. Hatvan évvel később, 1911-ben a lakosság száma 40, a földműveseké 22 millió. Ettől kezdve egyre rosszabb az arány és 1936-ban a 42 millió összlakosból már csak 16.5 millió (39%) foglalkozott mezőgazdasági termeléssel. Az utolsó félévszázad alatt közel kétmillió parasztcsalád hagyta ott a falut, a földet és húzódott be a városokba, hogy más foglalkozás után nézzen.

Eddig Németország is hasonló betegségben szenvedett. A mult század elején lakosságának még csak két százaléka volt nagyvárosi lakos, ma tíz százaléka. Különösen érdekes a négy legnagyobb német központ: Berlin, Hamburg, Bréma és Lübeck szaporodási adatait megvizsgálni. 1816-ban a négy városnak együttesen nem volt félmillió lakosa, ma hatmillió. Szászország, Vesztfália és a Rajna-tartomány jellegzetesen ipari vidék, itt lassúbb, de nem kevésbbé nyugtalanító a fejlődés. 1816-ban a lakosság száma 4 millió, az egésznek 18%-a, ma 18 millió, az összesnek 27%-a. Nézzük a fordítottját: Kelet-Poroszország, Mecklenburg és Pomeránia jellegzetesen mezőgazdasági terület. 1816-ban 2 millió a lélekszám, a birodalmi lakosság 9%-a, átmeneti emelkedés után 1933-ban 5 milliós lélekszámmal csak

7·7%. A városok és az ipari vidékek elnyelik az agrárszaporulatot. Ezzel a jelenséggel még a Harmadik Birodalom is tehetetlenül áll szemben, mert hiába propagálják és jutalmazzák a házasságot és a szaporodást; a felfokozott ipari termelés munkásigénye olyan mértékben üríti a falvakat, hogy az a népesedési politika minden eredményét lerontja. A német szaporodás visszaesésére jellemző, hogy míg az 1901—1905 évek átlagában az élveszületés kétmillió volt, addig 1933-ban az egymilliót sem érte el, pontosan 957.000 volt. A nemzeti szocializmus tevékenysége lényegesen felemelte ezt a számot, mert a mult évben ismét 1.4 millió gyermek született, de ebben a falu lakosságának vannak a legnagyobb érdemei. A kétezernél kevesebb lelket számláló községekben 1933-ban 389.453 élveszületés volt, 1937-ben 471.330; az emelkedés tehát egyötödnek felel meg. A parasztság propagatív ereje azonban gyorsan elhamvad a nagyvárosok kohójában. Darré egyik legutóbbi németországi gazdanapon már kétségbeesetten panaszolta, hogy Hitler uralomrajutása óta nyolcszázezer parasztcsalád hagyta ott a falut és költözött a városokba.

A távoli Amerikában sem különb a helyzet. A születések törvényszerűen jelentkező apadása mellett a vidéki lakosság városba özönlése a legjellemzőbb demográfiai tünet. Az Unió népesedéspolitikusai aggódó arccal figyelik is a hanyatló szaporodást és a városok lélekszámának természetellenes emelkedését. A háború utáni években még huszonnégy-huszonöt születés esett ezer lakosra, napjainkban alig tizennégy-tizenöt. Az amerikai anyák már csak fele annyi gyereket hoznak a világra mint nagyszüleik és a meddő házasságok aránya ma hatszorosa a XIX. századbelinek. Amerikában is a vidéki lakosság szapora és városba önzönlésével erősen befolyásolja a különben is csökkenő születési indexet. 1910-től napjainkig 16 millió ember költözött el a farmokról és telepedett meg a városokban: ennek súlyos következményei a munkanélküliség emelkedésében és a demográfiai eredmények katasztrófális alakulásában jelentkeznek.

Az egész világon tapasztalható és mind félelmetesebb módon kibontakozó társadalmi folyamattal állunk szemben. A fentebb közölt néhány adat azonban csak durva körvonalakban tárja elénk ezt a folyamatot; a tényleges helyzet sokkal rosszabb. A városba özönlés számszerűen megfogható, a város és a falu közötti örök ellentét hatására végbemenő újabbkori népvándorlás a parasztság menekülésének egyik legártatlanabb mozzanata. Magyarországon is a háború óta közel egymillió ember hagyta el a falut, hogy Budapesten vagy a vidéki városokban keresse boldogulását. Nem történik más, csak egyszerűen felkerekednek és megpróbálkoznak a városokban: hátha ott sikerül. Belső világukban, vágyaikban, életszemléletükben csak a hosszabb városi tartózkodás idéz elő eltorzulást; még pár évi távollét után is zökkenő nélkül tudnak beleilleszkedni ismét a falu közösségébe. A városban rekedteknél a második és a harmadik nemzedék sorsa fordul tragikusra. Addigra felszívja őket a város és lassan, mint a lápi tűz, elégnek a nagy kohóban. A városba özönlés a demográfia, társadalmi és szociális kihatásaitól el-

tekintve egészséges menekülési forma. A faluban a parasztságon belül lejátszódó társadalmi menekülés súlyosabb és komolyabb betegségre valló tünet.

A külföldi parasztság belső társadalmi vívódása és menekülése részben fedi a magyar parasztságét, részben pedig még feltáratlan probléma. A különböző magyarországi menekülési formákat a falukutató irodalom bőségesen tárgyalta. Ismétlések elkerülése és az emlékezet felfrissítése végett csak utalok a legkirívóbb példákra. Az egyke a megrekedt parasztéletforma pánikszerű reakciója. A fojtogató gazdasági és szociális környezet, a politikai és társadalmi küzdelmek sorozatos kudarca és a felemelkedés lehetőségének teljes hiánya, brutális elhatározásra készteti a parasztságot: a rendelkezésére álló „élettér" kapacitását változatlanul fenntartó születésszabályozást vezette be. Ezzel a társadalom önmaga ellen fordult és az egymásból folyó egyke-periódusok — a gazdaságit felváltó erkölcsi-biológiai, majd világnézeti, mely már a saját törvényei szerint formálja az életet — a biztos pusztulás felé sodorják. Idült állapotában nincs rá orvosság: hazánk némely vidékén, például Ormánság, Sárköz stb., sajnos már ez a helyzet.

A másik, sokat emlegetett és az egykéhez hasonlóan komoly aggodalomra okot adó menekülés a szekták terjedése. Az alföldi agrár-proletártömegek nagy nyomorúsága a szekták misztikus világában talál megoldásra. E világ nem nyújt semmit: mindent a túlvilágtól várnak. Ez a magatartás sokszor teljes nihilizmusba vagy társadalmi anarchiába, esetleg — különösen legújabban — forradalmi moz-

galmak kezdeményezésébe és vállalásába megy át. A kiábrándult tömegek mindent vállaló és kockáztató s a „minden mindegy" álláspontjára helyezkedő felfogása pedig alkalmas vezéregyéniség kezében könnyen megnyergelhető paripa, melynek a hátán sokféle célba lehet befutni...

Az egyke és a szekták a menekülés legsúlyosabb megnyilatkozásai. Itt már belső meghasonlásról s a társadalom törvényeivel nagyrészt szakító, passzív magatartásról van szó. A városba özönlés demográfiai veszteségei szinte eltörpülnek mellette. A két ellentétes állásfoglalás között helyezkedik el a menekülés gazdasági vonatkozásaiban is figyelemreméltó, társadalmi következményeiben meg egyenesen káros helyi lefolyása: a birtok bérbeadása. Látszólag jelentéktelen probléma, közelebbről azonban sok mindenre feleletet ad. A városba özönlés: menekülés a faluból a munkanélküliség, a szegénység, sok esetben az „unalmas" élet elől; menekülés tehát egy életformából, egy társadalmi keretből, mely fejlődésében megakadt és egyelőre nem képes a parasztság létező igényeit kielégíteni. Az egyke és a szekták a csődbejutott parasztéletforma tragikus belső vívódásai. Nem a falutól, mint település-helytől való irtózás, hanem a paraszti életnek mostohasága váltotta ki ezt a két társadalmi magatartást. Az élet és annak lehetőségei olyan szűkre szabottak, hogy kénytelenek más feltételeket keresni. Tehát nem is annyira a faluból, mint inkább a földműveléstől, a munkától menekül a parasztság, amit a birtok bérbeadása döntően igazol. A tulajdonos ott marad továbbra is a faluban: kiül a háza elé, pipál, kaszinózik, politizál,

szidja a bérlőjét, a cselédeit, maga nem dolgozik, hanem csak munka nélküli jövedelmét élvezi. A csonkaország parasztságának igen tekintélyes hányada már nem gazdálkodik. A legutóbbi — 1935 február 28-án felvett — birtokstatisztika megdöbbentő képet ad erről.

Birtokkategória	Az összes birtokok száma	Az összes birtokok területe (kat. hold)	Ebből bérbe adva birtok	Ebből bérbe adva terület (kat hold)
0—1 kat. hold	776.487	312.403	41.489	17.535
1—5 „ „	664.263	1,620.942	52.376	122.803
5—50 „ „	428.547	5,654.125	54.696	701.691
50—100 „ „	14.895	1,008.597	4.322	217.210
100—500 „ „	10.699	2,251.629	3.704	513.931
500—1000 „ „	1.816	1,272.054	668	279.177
1000 kat. holdon felül	1.560	3,962.094	667	946.130
Összesen:	1,898.267	16,081.844	157.922	2,798.477

Az összes birtokok 8·3, az összterületnek pedig 17·4%-a van bérbe adva. Különösen a parasztbirtokoknál rossz az arány. Az 5—50 holdas kisparaszti birtokokból 12·8, a területből 12·4% bérlet. A nagy parasztbirtokok 20%-a bérlet: a területből 21·5%. A nyugdíjas paraszt ma már fogalom. A falusi társadalom legterméketlenebb eleme. Maga az a körülmény, hogy nem gazdálkodik, mert nem bírja az iramot, a haladást, mindennek az ellenségévé teszi. Konok és ostoba konzervativizmusával a gondolkozó, törekvő és újítani akaró parasztokat fékezi, a fejlődést, a termelés racionalizálását feleslegesnek tartja: a magyar nirvána megszemélyesítőjének lehet tekinteni.

A bérleti gazdálkodás terjedése a születések csökkenése és a városba özönlés mellett szerte a világon észlelhető tünet. Franciaországban az elköltözött családok birtokait a kitartóbb szomszéd veszi bérbe, de jelentős területek maradnak műveletlenül is. 1913-ban 3 millió, 1931-ben 5 millió hektár volt a bevetetlen terület. Az Amerikai Egyesült Államokban a farmoknak majdnem a fele bérbe van adva. 1880-ban a 4,008.907 farmból 1,024.601 volt bérlő kezén: jelenleg a 6,812.350 farmnak negyvenkét százaléka, 2,865.155 a bérlet.

A bérleti gazdálkodás terjedése látszólag ellentmond ama megállapításunknak, hogy a földműveléstől, a nehéz munkától menekül a parasztság, mert hiszen az elhagyott birtokra mindig jelentkezik bérlő, aki szintén a parasztságból való és vállalja a munkát. A falu menekülése sokrétű probléma: ezt az eddig elmondottakból láthatjuk. Városba nemcsak birtokosok, hanem nincstelenek is költözködnek. Vagyis az uradalmi cseléd és a mezőgazdasági munkás is menekül. A bérlők tekintélyes része viszont ugyancsak belőlük kerül ki. A kétféle magatartás magyarázata nagyon egyszerű. A városba tódulás a normális kereteken felül rendellenes, de ösztönös, egészséges folyamat. A faluban a paraszttársadalmon belül zárt keringő mozgás alakul ki, melyben egymást váltják a problémák. A birtokos paraszt már elfáradt és bérbeadja a földjét. A nincstelen vagy a törpebirtokos, aki bérbeveszi, szintén rengeteget dolgozott, de számára a birtokos paraszt életnívója a paradicsomot jelenti: tehát vágyódik utána. A második vagy a harmadik nemzedékben már ez a réteg is

irtózik a földműveléstől s végeredményben ez az irtózás váltja ki a különböző menekülési próbálkozásokat. A mezőgazdasági termelés nem tudja követni az iparit; a távolság mind nagyobb lesz és a két termelési ágnak keretet adó életforma: a város és a falu ellentéte a belső szociális, gazdasági és társadalmi vonatkozásokkal terhelten előidézi a menekülést. Érthetőbben és Magyarországra korlátozva: a város szabadabb légkörében a gazdasági szolgaságban élő falu az emberhez méltó, felszabadult élet lehetőségét sejti.

A magyar mezőgazdasági termelés hosszú évtizedek óta pang. Ennek sajátságosan magyar és egyetemes okai vannak. Magyarországon a földművelés földesúri jellege mindezideig megmaradt és erősen gáncsolja a természetétől amúgy is lomhább fejlődését. Ha az ember végigkíséri az utolsó két évszázadban a mezőgazdasági termelést, könnyen meggyőződhet erről. A XVIII. században a török háborúk után nagy rendeződés ment végbe. A megzavart birtokviszonyokat a Neoacquistica Comissio bizonyos tendenciával eligazította, a termelést pedig a békésebb idők hangulata állandósította. Az új földesurak elvetették a régi munkamódszert, és a kapitalizmus törvényei szerint rendezkedtek be. Ez érthető is volt, mert a földesúri gazdasági rendszer akkorra elavult, s a jobbágyok természetbeni szolgáltatásai nem feleltek meg többé a követelményeknek. A piac igényeket támasztott a mezőgazdasági termeléssel szemben és az új urak értettek a racionalizáláshoz. A jobbágytelket az allódiumhoz csatolták, a jobbágyból bérmunkást csináltak: a mezőgazdasági nagyüzem képe lebegett a szemük előtt. III. Károly, Mária Terézia és II. József jobbágyvédő intézkedéseit a földesurak birtokkoncentrálási kísérletei vezették be. A két erő sodrában alakul ki azután a nagybirtok mai formája. A kapitalisztikus szempontok soha nem érvényesülhettek tisztán, mert a feudális szellem következetesen mindig szaturálta a fejlődést. A nagybirtokon kommenciós cselédek és részes munkások dolgoztak és dolgoznak: a bérek és a munkaidő változatlan. Egy XVIII. századbeli uradalom és a mai között a munkástartást illetőleg nincs különbség. Természetbeni járandóság és kora hajnaltól késő estig tartó munkáltatás akkor is, ma is. A kisbirtok pedig a jobbágygazdálkodás hagyományaival tengődik a nagybirtok tövében.

Egykori feljegyzésekből olvashatjuk, hogy a búza vagy a kétszeres három-négy magot hozott. Egy kat. holdra az akkori kézi szórás mellett egy mázsa vetőmag kellett; a XVIII. században az átlagtermés tehát 3—4 métermázsa volt kat. holdanként. A XIX. század elején négy-öt magot adott a gabona, vagyis az átlagtermés 4—5 métermázsa volt. Lassú, kiegyensúlyozott az emelkedés. A mezőgazdasági termelés fejlesztését tudományos intézmények (keszthelyi, magyaróvári Gazdasági Akadémia) s lelkes írók és szakemberek (Tessedik, Berzeviczy, Széchenyi) munkálják. A század végére 11—12 mázsás átlagtermésekben jelentkezik az eredmény. Attól kezdve azonban nincs vagy alig van emelkedés és ma is ott tart mezőgazdaságunk, ahol félévszázaddal ezelőtt. Gabonafélékből a hektáronkénti átlag métermázsában a következő

Magyar Birodalom:

Év	búza	rozs	árpa	zab	tengeri	burgonya
1891—1900	12·37	10·90	12·31	10·56	14·70	71·20
1906—1910	11·78	11·31	13·02	11·24	15·57	78·70
Csonka-Magyarország:						
1926—1930	13·50	11·10	13·10	10·60	13·30	65·14
1931—1935	13·70	11·70	13·00	12·10	12·30	67·50

A szemtermelés mellett a mezőgazdaság legfontosabb tényezője az állattenyésztés. Ezen a téren is hasonlóan szomorú a helyzet. A mult század végéig fejlődés, azóta stagnálás.

Az állatállomány alakulása 1895-ig:

Év	Ló	Szarvasmarha	Sertés	Juh
	d	a r	a b	
1870 ..	1,631.000	4,496.000	3,573.000	14,289.000
1884 ..	1,748.000	4,897.000	4,803.000	9,252.000
1895 ..	1,972.000	5,829.000	6,446.000	7,526.000

A Magyar Birodalomban az állatállomány szépen gyarapodott, csak a juhok száma apadt, s ez a jelenség a következő évtizedekben még folytatódott is. A mult század végétől az ország megcsonkítása miatt csak úgy tudjuk követni az állatállomány alakulását, ha bizonyos területre, például 100 négyzetkilométerre vonatkoztatjuk:

100 négyzetkilométerre számítva volt

Év	Ló	Szarvasmarha	Sertés	Juh
1895	705	2084	2304	2690
1911	966	2316	2519	2592
1935	867	1886	3413	1319

A ló- és szarvasmarhaállomány, vagyis a nagytestű állatok száma emelkedett, a sertéslétszám szintén, de a juhállományban katasztrofális a csökkenés s végeredményben az élőállat súlygyarapodás nem a legbiztatóbb.

A két főtermelési ág adataival csak nagy vonásokban rajzoltuk meg a mezőgazdasági termelés útját, mert még nagyon sok olyan kisebb tényezővel kellene számolnunk (baromfitenyésztés, gyümölcs- és zöldségtermelés, stb.), mely lényegesen emeli az üzemek jövedelmezőségét, tehát a látszólagos pangásnak ellentmond. Ismertetése azonban meghaladja e tanulmány kereteit és inkább csak a végeredményeket közöljük: a magyar mezőgazdaság a nemzeti jövedelem gyarapodásához a háború előtti években és a mostaniakban, amikor az árak nagyjából megegyeznek, kétmilliárd pengő körüli összeggel járult hozzá. Változás, emelkedés nincs. Ellenben az adósságok veszedelmes növekedése, mint a lázmérő, állandóan jelzi a betegséget. 1913-ban a mezőgazdaság terhe 3 milliárd aranykoronára rúgott, amitől a huszas évek inflációja szabadította meg. Alig telik el tíz év, 1932-ben ismét 2 milliárd pengő jelzálogos adósság terheli a magyar földet. A gazdálkodás válsága, csődje nyilvánvaló, mert hiszen az értékesítés és az árak alakulása sohasem volt olyan kedvező, mint a háború utáni évtizedben.

Lassan fejlődő, el-elmaradozó mezőgazdaságunk a mult század végéig mégis eleget tett a lakosság szaporodásával előálló fogyasztási követelményeknek. 1720-ban a lélekszám 4,108.000 volt, 1890-ben 17,464.000: a Magyar Birodalom lakossága a 170 év

alatt megnégyszereződött. A mezőgazdasági termelés mennyisége szintén, és pedig úgy, hogy az átlagtermések száz százalékkal emelkedtek (3—4 mázsáról 6—8 mázsára kat. holdanként) és a bevetett terület a szántóföldi termelés térhódítása következtében megkétszereződött. A párhuzamosan futó lélekszámemelkedés és mezőgazdasági fejlődés a lakosság megélhetését, ha nem is minden társadalmi osztálynál kielégítően, de biztosította és csak igen nagy sorscsapások és időjárási rendellenességek alkalmával éhezett a nép. Az utolsó fél évszázadban a szociális helyzet leromlása katasztrofális. A csonkaország területét értve a lakosság száma 1890-ben 6·4 millió volt, 1937-ben 9 millió; a szaporodás 2·6 millió lélek, több mint 40 százalék. A mezőgazdasági termelés ugyanezen idő alatt stagnált: a negyvenszázalékos különbség a magyar szegénység mindennél döntőbb bizonyítéka.

A magyar gazda fölött észrevétlenül elsiklik az idő és lemarad a nagy hajszában. A pangó termelés siralmas üzemi eredményeket tud csak felmutatni. Az áringadozásoktól és értékesítési viszonyoktól függően a katasztrális holdankénti bruttó hozam 150—160—170 pengő. És mit kell ezért dolgozni? Kora hajnaltól késő estig tartó munka; szántás, vetés, kapálás és aratás pokoli hőségben. Mire a bruttó hozamból leszámítjuk a különböző kiadási tételeket, alig marad valami, amit mint tiszta hozamot elkönyvelhet a gazda. Az üzemstatisztikai és számtartási felvételek tükrében a magyar parasztság és mezőgazdasági munkásság szociális helyzete aggasztó. Az elmult évben például egy 15 kat. holdas kisgazdának

— megjegyezve, hogy az összes munkákat a család tagjai végezték el, — tőke utáni jövedelme 924, munkájának ellenértéke 1024 pengő volt. A vagyon alig 5 százalékkal kamatozott. A gazda és családjának munkabérigénye pedig nem több, mint egy gyári munkás átlagos keresete. A jól kezelt, 16.000 pengős vagyonnal rendelkező kisgazdaság így alig biztosít a gazdának és családjának havonta 162 pengőt.

A mezőgazdaság kiadásai között jelentős tétel a munkabérkifizetés. Kat. holdanként 60—70 pengő országos átlagban. Ez a 60—70 pengő azonban csak fiktív összeg, melyet üzemszámtartási szempontból kell figyelembe venni, mert e nélkül nem lehet könyvelni; bele van véve a gazda és családjának munkabérigénye és az összes alkalmazottak fizetése is. A kettőnek aránya birtokkategóriánként vátlozik: kisbirtokon az összes munkabérkifizetés 60—70 százaléka a gazdáé, illetve a családjáé, nagyobb birtokon alig 1—2 százaléka. A fizetés eszközlése sem egységes, mert az nemcsak készpénz formájában, hanem terményjárandósággal (konvenció, aratási és cséplési rész, stb.) és természetbeni szolgáltatásokkal (kukoricaföld, kert, fa, stb.) történik. Rendszerint és átlagosan a munkabér 26%-a készpénz, 62%-a terményjárandóság és 12%-a természetbeni szolgáltatás.

Csonka-Magyarországon a szorosabb értelemben vett mezőgazdasági terület, a szántóföld, közel 10 millió kat. hold. A magyar mezőgazdaság összes munkabérkifizetése tehát a fentiek alapján évenként 600 millió pengő. Az 1930. évi népszámlálás két millió keresőről tud az agrártársadalomban: egy keresőre 300 pengő jut. Ez a háromszáz pengőnyi

összeg a nincstelen mezőgazdasági munkások, uradalmi, gazdasági cselédek és törpebirtokosok egész évi keresete; a birtokosnál ehhez még hozzájön a gazdaságnak birtokkategóriánként emelkedő tényleges tiszta hozama. Az agrárproletárnak ezt az évi 300 pengő átlagos keresetét a napszámbér és a munkakapacitás egymásbavetése is igazolja. A földmívelésügyi minisztériumba, a Mezőgazdasági Kamarához és a Statisztikai Hivatalhoz befutó jelentések szerint 1937-ben a férfi napszámbér évi és országos átlagban 1.50 pengő volt. A Gazdaságkutató Intézet számításai szerint az agrárlakosság munkakapacitása csak kétharmadrészben van kihasználva; ez még inkább áll a mezőgazdasági munkásokra és azt jelenti hogy egy évben maximálisan csak 200 napot dolgozhatnak. Vagyis az 1.50 pengős napszámmal beszorozva évi 300 pengő kereset jön ki. Matolcsy Mátyás ismert jövedelemszámítása és Kerék Mihály helyszínen felvett adatai is ezt igazolják.

Mezőgazdasági termelésünk mai állása olyan, hogy az agrárlakosság menekülésén nem is szabad csodálkoznunk. Egy parasztcsalád, mely jelentős vagyonnal: földdel, házzal és gazdasági felszereléssel rendelkezik, nem tud évente 1948 pengőnél több jövedelmet felmutatni. A munkája után élő mezőgazdasági munkás vagy uradalmi cseléd pedig kénytelen megelégedni 300 pengővel, s ha egyedül keres, akkor ez a család életstandardja is, ha van még mellette kereső, akkor 4—5—600 pengőre emelkedik a megélhetési bázis. Ehhez jön még az a társadalmi kiszolgáltatottság is. Természetes, hogy menekül, mert a XX. században él. Menekül a földműveléstől, a

csődbe jutott parasztéletformából és társadalmi kiszolgáltatottsága elől. Hogy a városban orvoslást, vagy más, jobb viszonyokat talál-e, az nem tartozik ide: ide még csak az tartozik, hogy megvizsgáljuk a mezőgazdasági termelés válságának belső okait és a jövő lehetőségeit.

Adorján János, a kiváló üzemstatisztikus és agrárpolitikus a mezőgazdasági üzemek kettéválásáról írt nemrégiben nagyon érdekes és tanulságos könyvet. Rámutatott arra a rendkívül fontos és eddig nem ismert körülményre, hogy a mezőgazdasági üzem tulajdonképpen két részből áll: egy belső és egy külső üzemkörből. A külső üzemben: a szántóföldön, réten, legelőn extenzív jellegű termelés folyik. A belső üzemkörben pedig, vagy ahogy ő nevezi a „háztáji üzemben"-ben a külső üzemkörben termelt növények feldolgozása, közvetett értékesítése (állattartás, hizlalás, sajt-, vajkészítés, stb.) megy végbe. Kisbirtoknál a két üzemkör majdnem fedi egymást, a nagybirtoknál a kettő jobban elkülöníthető, mégis a kisbirtokon az üzemkörök szétválasztásának nagyobb a jelentősége. A parasztudvar egy kis gazdaság a gazdaságban. A kisbirtokos nem viszi mingyárt piacra a külső üzemkörben termelteket, mint a nagybirtokos, hanem a belsőben feldolgozza. Többek közt ezért is hasznosabb a nagybirtoknál.

A mezőgazdasági üzem kettéválasztása a racionális termelés kezdetét jelenti. Eddig nehezen lehetett a mezőgazdasági termelésben nagyobb arányú változásokat eszközölni, mert az üzemkörök zavarták egymást. A termelés technikája, a gazdálkodás rendje és az üzemek szervezése lassan, bonyolultan

fejlődött. Ebben rejlik a parasztság tragédiája, mely a külső üzemkörben játszódik le. A föld megművelésének nehéz munkája alól nem szabadulhatott fel, mert munkaeszközei évszázadok óta változatlanok. A ló- és ökörfogatos eke, a kézi kapálás, a kaszával való aratás, a tizenhat-tizennyolc órás munkanapok, az egész család munkába állása mind-mind rég elavult munkamódok, melyeknek további fenntartása nemcsak gazdasági szempontból, de szociális, társadalmi, sőt biológiai vonatkozásában is romboló és káros.

A parasztgyerek hét-nyolc éves korában kezdi a munkát s míg mozogni tud, dolgoznia kell. Hetven-hetvenöt éves parasztok még keményen dolgoznak: végzik a legnehezebb és legfárasztóbb fizikai munkát. A városban, az ipari termelésben régen felszabadították a nehéz fizikai munka alól az embereket. Az ipari forradalom gépeket állított a helyükbe és lassan kiépült a szociális védelem teljes frontja. Először megtiltották az éjszakai, majd a kora hajnaltól késő estig tartó munkát, aztán nem engedték a gyerekeket robotoltatni, szabályozták a munkaidőt, bevezették a nyolcórás munkanapot, öregség, rokkantság, önhibán kívüli munkanélküliség, betegség, stb. esetére biztosították a munkásokat. Aki kiesik munkájából és nem tud sehogysem elhelyezkedni, bizonyos mértékig karitatív úton részesül segélyben A faluban? Mindez hiányzik és a lakosság menekül a városba... Aki ott marad, az is zúgolódik. Cselédet alig kapni már. A szabad részesmunkások is elégedetlenkednek. Csak a századforduló agrárszocialista mozgalmainak idején volt annyi amerikázás, mint

az idei aratásnál-cséplésnél. Vármegyei gyűléseken másról sem beszéltek a megriadt bizottsági tagok, mint az agrárproletariátus követelődző, agresszív magatartásáról. Az alispáni jelentésekből is ez tűnik ki.

Nemcsak kezdődőben van, hanem már folyik is a forradalomszerű átalakulás a termelésben. Egyes államokban ez az üzemi és a termelési forradalom eddig nem képzelt újításokat vezet be. Az amerikai farmok kettéváltak: a farmer a családjával s néhány munkásával a belső üzemkörre vonul vissza. Ez a falu körül elterülő négy-öt hektár, melyen rendkívül intenzív egyéni termelést (zöldség, gyümölcs, takarmány, stb.) és állattartást folytatnak. A külső üzemkör munkáit erre a célra alakult, nagy gépparkkal és munkásgárdával rendelkező vállalatok végzik. Telefonhívásra jön a lánctalpas teherautó, a belső üzemkörből kihordja a külsőbe a trágyát és ott szétszórja; négy-öt traktor áll azonnal munkába és leszántja, hogy veszteség ne legyen; beállnak a vetőgépek, majd az azonos méretű kapálógépek burgonyánál, répánál, kukoricánál; hatalmas arató-cséplőgépek vágják le a gabonát s csak a telt zsákokat kell bevinni a tanyába, farmba; a répát, burgonyát, kukoricát is gép szedi fel, illetve le. A munkások naponta hat órát dolgoznak és a vállalat bizonyos terméseredményt biztosít. Mivel az ilyen műveltetés csak nagy keretekben jövedelmező, a farmerek a külső üzemkörből részvénytársaságszerű nagy gazdaságokat létesítenek, vagy bérbeadják és munkanélküli jövedelmüket élvezik. A belső üzemkörben ugyan akad munka: takarmányelőkészítés, fejés, per-

metezés, stb., de azt is gép végzi. Amerikában a földműves már felszabadult a nehéz, embertelen munka alól.

Oroszországban a mezőgazdasági termelés forradalma játszódik le. Egyelőre csak fenntartással fogadhatjuk azokat a híreket, melyek ha igazak, a mezőgazdasági termelést egyszerre kiemelik a mai elmaradt, reménytelen helyzetéből. Évekkel ezelőtt az a hír járta be a világot és agrárszakkörökben nagy izgalmat okozott, hogy Lyssenko tanár a Gigant-kollektiva kísérleti telepén hatvan nap alatt beérő búzát termelt. Eljárása a következő volt: 2—4 Celsius-fok hőmérsékletű magtárban arasznyi vastagon elterítette a búzát, azt mindennap locsolta annyira, hogy éppen nyirkos legyen és így tartotta hat hétig. Erre a búzában megindultak azok az előkészítő csirázási folyamatok, melyek rendesen csak elvetés után kezdődnek. A kúra után szárítva tárolni, vagy mindjárt vetni, s az elvetéstől számított hatvanadik nap aratni lehet a Lyssenko-féle búzát. A legkorábban beérő amerikai búzának kilencven nap kell: a hatvannapos eredmény éppen akkor vált ismeretessé, amikor a búzaértékesítés válságba jutott s az érdekeltek ijedelme és döbbenete így még nagyobb volt, mert a búzatermelés északi határának kitolódásával s újabb készletek piacradobásával kellett számolni. Ma már tudjuk, hogy nem a termelés nagy, hanem a fogyasztókészség kicsi és ezen kellene változtatni. Lyssenko kísérleteit nálunk is megismételték a kompolti állami telepen, s ha nem is teljes egészében, de jó eredménnyel igazolták. Hogy mégse terjedt el, annak a magyar búzatermelés sajátos helyzetében van a magyarázata. Mi őszi búzát termelünk: a tavaszi búzák nálunk nem váltak be, illetve nem termelhetők. Lyssenko kísérleteinek nem is abban van a nagy jelentősége, hogy lecsökkenti a tenyészidőt, hanem abban, hogy bizonyos mértékig függetleníti a termelést az időjárástól. Újabban akklimatizáló kísérleteket folytat, s gyapjút, kávét, stb. akar Szibériában termelni.

A másik hír, ami Oroszországból jött, sokkal nagyobb jelentőségű lehet, ha valónak bizonyul. A szakembereket már régóta izgatja az évelő búza kérdése. Majdnem minden mezőgazdasági növénynek van vadon élő rokonai között évelő változata. A megfigyelések azt eredményezték, hogy a növények évelő változatainak óriási előnyei vannak az egyéves egyedek fölött. Az egyéves növény a tápanyag legnagyobb hányadát gyökérzete és földfeletti részének kiépítésére fordítja: a termésre lényegesen kevesebb jut. Az évelőnél csak az első évben van ez így; a következő években a tápanyagnak majdnem háromnegyed része a terméshozásra szolgál. Ez pedig azt jelenti, hogy a második, harmadik stb. év termése sokszorosa az első évinek. Emellett az évelő növény fagy-, betegség- és szárazságellenállóbb, mint egyéves változata. Érthető, hogy a szakemberek miért próbálkoznak a gabonafélék évelő egyedeinek a kitenyésztésével. Az orosz agronómusok már évek óta kísérleteznek s köztük A. Derzsawin egyik tanulmányában már az első eredményekről számol be.

A legkülönbözőbb fajtájú vad évelő növények tanulmányozása bebizonyította, hogy azok csak hosszú növénynemesítő munkával változtathatók át kultúr-

növényekké, s még akkor is sok baj van velük. Rosszul csíráznak, egyenlőtlen a beérésük, törékeny a kalász, aprók a magvak és hamar szétszóródnak. Erre megpróbálták a vad évelőket kultúrnövénnyel keresztezni és meglepő eredményhez jutottak. Például a kultúrbúzát keresztezték évelő rozzsal és perjével, s évelő búzát kaptak. Az évelő hibridek egyesítik a két, illetve három szülő minden jó tulajdonságát. Persze nem ment simán a „szülés", mert rengeteg volt a terméketlen egyed. Mesterséges porzással, megtermékenyítéssel, nagy fáradsággal és kitartó munkával mégis előállították az évelő búzát. Rengeteg előnye van: ellenálló, korán érik, nagy kalászt fejleszt, nagy magot és nagy termést hoz. A tavaszi évelő egy évben két termést, az őszi egy termést ad, s ősszel még egy sarjukaszálást; utána már nem megy szárba, hanem szétterül, bokrosodik és készül az áttelelésre. A termés mennyisége sokszor eléri az első év harminc-ötvenszeresét. Ha szántóföldi termelésben és országos átlagban nem is lesz ilyen az eredmény, a mai 8—10 vagy a külföldi 10—15 mázsás átlagtermésekkel szemben 30—50 mázsára számíthatunk katasztrális holdanként. A talaj megmunkálásában és a trágyázásban azonban nagy változásokat kell eszközölni és a mezőgazdasági termelés iparosítását el kell kezdeni.

A racionalizált üzemi és a tudományos termelési forradalom perspektívájában a magyarországi földkérdés vitája szinte eltörpül. Éveken keresztül érveltek, hogy a kisbirtok vagy a nagybirtok termel-e többet, jobbat, melyik az ideális üzemforma és kell-e egyáltalán földreform. Meddő és céltalan a mai állapotokból kiindulni, mert könnyen szövőszékrombolás lesz a vége, mint ama derengő időkben, amikor merész gondolkodású emberek embertársaik tényleges felszabadítására gépeket konstruáltak és a begyepesedett fejűek ezt sehogysem értették meg. A jövő zenéje igenis az új alapokra fektetett mezőgazdasági termelés lesz. Eltűnik a mai lehetetlen üzemkeret és megszűnik az évről évre megújuló, nehéz földműves munka. Bárhogy ellenkeznek is, a fejlődés elől kitérni nem lehet s a magyar parasztság is dalolni fogja az új időknek új dalait.

A földreform úgy, ahogy nálunk hivatalos és nemhivatalos körökben tervezik, eredménytelen lesz. Hiába emlegetik, hogy organikus, konstruktív, jól átgondolt és megfontolt földreformra gondolnak: a tömegindulat és a felkészületlenség sodrában egyszerű, mechanikus földosztás lesz a vége. Amikor néhány éve a földkérdés és a parasztság sorsa utat tört magának az irodalomban, vakvágányra futott az egész kérdéskomplexum. A falukutatás a nyitányát kellett volna, hogy jelentse az új kornak és nem a sírját. Meg lehetett volna tárgyalni az agrárkérdést abba a perspektívába állítva, melyet nagy vonásaiban az eddigiek során megrajzoltunk. Így, sajnos, csak az a le nem tagadható tény maradt meg, hogy a parasztéletforma csődbe jutott, a falusi lakosság a legkülönbözőbb utakon és módokon menekül a sorsa elől és ezen csak földreformmal segíteni nem lehet.

A földreform egymagában nem megoldás; a megoldásnak csak egy vékony szektora. Az új birtokosok a feudális munkarendszer és az elavult ter-

melési technika hínárjába akadnak, ha a földreformmal párhuzamosan nem indul meg a termelés átszervezése, indusztrializálása és a mezőgazdasági szociálpolitika törvénybeiktatása. Gömbös Gyula, Matolcsy, Kerék Mihály és a többiek 3 millió katasztrális holdban jelölték meg a kisajátítható földbirtokok területét. Ha a nincstelenek mindnyájan nem is, de nagy részük birtokhoz jut, akkor a mezőgazdasági termelésben munkáshiány áll elő. Az ember helyébe a gépet kell beállítani. Az eddigi kísérletek a traktorral, aratógéppel azért nem váltak be, mert egy 15—20 holdas gazda nem tudott megbirkózni a traktortartás költségeivel, az aratógépek alkalmazását pedig a nagy munkáslétszám szociális szempontja tette lehetetlenné. Most majd a szükség viszi rá a gazdákat a gépi művelésre, s mivel egy 15—20 holdas gazdaság valóban nem bírja el a traktort, az aratógépet és a többi új munkaeszközöket, össze kell állniok a gazdáknak, hogy 50—100 gazdaság tartson közösen traktort, aratógépet s miegymást. Szét kell választani nálunk is az üzemeket. A belső üzemkörben termeljen gyümölcsöt, zöldséget, tenyésszen, hízlaljon állatokat a gazda; vagyis rendkívül intenzíven gazdálkodjék, a külső üzemkörök szövetkezeti egybeszervezésével pedig tegyék lehetővé a termelés indusztrializálását, s akkor a mai 150—170 pengős katasztrális holdankénti bruttóhozamok a kétszeresére emelkednek.

Az új termelés azonban csak egy új gazdasági és társadalmi rendben lesz megvalósítható. Ahhoz, hogy ide eljuthasson a magyar paraszt, az elemi iskolától kezdve a mezőgazdasági szakiskolákon és

népfőiskolákon keresztül nevelni, tanítani kell. Meg kell ismertetni vele a mezőgazdasági termelés új útjait; ez nemcsak az ő érdeke, hanem az államé is. Körülöttünk majd lezajlik a termelési forradalom és mi megmaradnánk anakronisztikus állapotunkban? Fel kell szabadítani a parasztságot a nehéz fizikai munka alól, hogy gondolkodni, olvasni, tanulni, sőt még az ország dolgaiba beleszólni is legyen ideje és alkalma. Rendezni kell a munkaidőt a mezőgazdasági termelésben. Akik ezt ellenzik, azok a feudális munkástartást akarják továbbra is érvényben tartani, tehát a fejlődés ellenségei. Az indusztrializált termelést azonban megköveteli minden ilyen megoldás. A magyar társadalom fogyasztókészségének növelésével pedig az esetleges túltermelést kerülhetjük el.

Végeredményben a parasztságot új életformába kell átmenteni. Ez az új életforma ledönti a társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális korlátokat, a parasztságot ténylegesen felszabadítja, s a város és falu ellentétét lényegesen csökkenti. A menekülés megakadályozásának ez az egyetlen megoldása.

Magyar agrárpolitika

Nép és föld viszonya soha nem volt sorsdöntőbb, mint a mostani időkben, amikor országhatárokat sodor el a nagy európai vihar és csak a földhözkötött, a földbegyökerezett népnek van megmaradása, jövője.

A nagy kataklizmában mindenki menekült, riadtan távozott a kastélyból, az irodából, a műhelyből és a gyárból. A földbirtokosok, bankárok, gyárosok, tisztviselők, ipari munkások elhagyták posztjaikat: a parasztok a helyükön maradtak. A lengyel mezőkön, vagy a nyugati hadszíntéren a front tovagördülése után mindjárt megjelentek és dolgoztak úgy, mintha semmi sem történt volna. A nyomorúságos életű, feudális keretekbe kényszerített, lelketlen földesurakkal viaskodó lengyel paraszt a bús lengyel őszben hűséges arcával ráhajolt a megtépázott lengyel földre és szántott. Ott maradtak a holland és a belga parasztok is tulipánmezőik mellett. Őrizték a drága kincset, a terményt, az állatokat. Nem menekültek a francia parasztok sem. Valami titokzatos erő köti őket a földhöz, a saját földjükhöz. A nyugati országok rengeteg pénzt költöttek védelmi berendezések, ellenállási övek, erődök építésére. Költségvetésük jelentős tételeit felemésztette a hiábavaló építkezés. A betónerődök, páncéltornyok és tankcsapdák nem tudták megvédeni az országot; ha van jövőjük a népeknek, azt a parasztságnak köszönhetik meg. A korábban végrehajtott holland, belga, francia földreformok áldása most jelentkezik. Az erődök helyébe a tanyák, udvarok, parasztházak léptek, s nincs az a hatalom, amelyik elmozdíthatná, megsemmisíthetné ezeket.

Mi magyarok nem építettünk erődöket, mert mostani határainkat nem tartjuk véglegeseknek, s bízunk magunkban. Az európai példából azonban tanulhatunk. Rendezni kell nálunk is a nép és a föld viszonyát, hogy esetleges megrázkódtatások idején védve, azok ellen biztosítva legyünk. A nagy európai vihar nemcsak határokat sodor el, nemcsak országokat semmisít meg, hanem véglegesnek hitt rendszereket is. Olyan nézetek, elvek, ideológiák omlanak össze, melyekre eddig építettek és amelyek különböző politikai, gazdasági, társadalmi és szociális rendszerek alapját képezték. A XIX. század uralkodó eszméje, a liberálizmus tisztán már egyetlen országban sem áll fenn. Még Anglia is korrektívumokat alkalmaz. A gazdasági élet törvényeit más szempontok alakítják. A profit többé nem játssza azt a nagy szerepet, amely mindenekfölé helyezte. A közösség érdekei nyomultak előtérbe; ahhoz igazodik a termelés, azt szolgálja minden rendelkezésre álló termelőeszköz. A magyar gazdasági élet átállítódását is sürgeti az idő. A nagy szociális ellentéteket és a birtokmegoszlás aránytalanságait ki kell küszöbölni, a mezőgazdasági termelést át kell szervezni és a parasztság szá-

mára korszerűbb kereteket kell felállítani. Az új európai rend felszámolja a liberalizmust. Valamilyen új izmust hoz és most győződhetünk meg majd arról, hogy a népek, nemzetek egyénisége mennyire tud alakítólag, formálólag hatni az új eszmékre, s meg tudják-e teremteni sajátos nemzeti életformájukat, vagy szolgaian lemásolják az erősebb egyéniségekéit.

Magyarország Európa legexponáltabb pontján fekszik. Beleesik abba a Baltikumtól a Balkánig húzódó keletközépeurópai területsávba, ahol legtovább állott fenn a középkori földesúri gazdasági rendszer. Az új Európa arculata gazdasági téren már nagyjából kirajzolódott. Ipari és mezőgazdasági zónákról beszélnek. A nyugati országok és a Skandináv-félsziget maximálisra fokozná ipari termelését s így ipari kapacitását teljesen kihasználná: Európa másik fele a mezőgazdasági termeléssel tenné ugyanezt. Az agrárzónára kettős szerep vár: élelmezője és piaca lesz az iparos Európának. Akik ezt tervezik, azt mondják, hogy az agrárországok jól járnak, mert Európa jelentős mezőgazdasági importja a tengereken túlról egyelőre szünetel s minden szükségletét már most is a mezőgazdasági felesleggel rendelkező európai országokból fedezi. A végleges rendezés és a világkereskedelem helyreállása után sem érné károsodás az agrárországokat; az iparos Európa saját érdekéből sem ejtheti el őket, mert európai piacra is szüksége lesz és az agrárzóna csak úgy tud iparcikkeket vásárolni, ha mezőgazdasági terményeit jól és zavartalanul értékesítheti. Szinte szimbiózisszerű viszony alakulna ki a két Európa között, ami idővel esetleg azt a változást hozná, hogy az agrárzóna intenzív irányba tolná el a termelését s az extenzív gabonafélék, kukorica stb. helyett gyümölcsöt, zöldséget, vitamínt és kalóriát termelne, s veteményes kertje lenne az iparos Európának. Az agrárzóna jelenleg nem tud eleget tenni elmaradt termelésével az iparos Európa követelményeinek. Jelentősen kell fokoznia mezőgazdasági termelését, hogy a szükséges mennyiséget exportálhassa; élet-standardjának emelése nélkül pedig nem tudja felvásárolni az ipari gyártmányokat, tehát a kereseti és megélhetési viszonyokat is rendezni kell.

Társadalmi, gazdasági és szociális erők sodrába került a magyar mezőgazdaság. Keretei többé nem tarthatók fenn: a nagy és végleges rendezés alól kitérni nem lehet. A magyar agrárpolitikára igen nagy feladatok várnak. A mechanikus földreform, melyről annyit vitáztak, már túlhaladottnak tekinthető. Nem földreformról kell beszélni, mert a földreform a nagy rendezési tervnek csak részlete, vékony szektora: a magyar parasztság és a magyar mezőgazdaság számára új, modernebb kereteket kell felállítani s ennek birtokpolitikai, üzemi és termeléstechnikai vonatkozásait fogjuk az alábbiakban megvizsgálni. A történelem folyamán minden fordulat, változás, mely a gazdasági életben jelentkezett, új társadalmat is formált. Most is új társadalom jön a régi helyébe. Az új társadalom a heroizmus jegyében születik. A nagy feladatok áldozatkész, kemény emberekre várnak. A magyar dolgozók; a magyar parasztság és a magyar munkásság széles tömegei sokszor bebizonyították, hogy a legnagyobb áldozatra is hajlandók a jövőért és az emberibb életért, eddig is a legtöbbet

ők áldoztak: most azokon a sor, akik még nem áldoztak eleget. Heroikus kor jön, mely nem tűri a felelőtleneket, a henyélőket és az ingyenélőket. A kényelmes szórakoztató, hedonista társadalom a magyar lélektől idegen kultúrájával lelép a színről. Helyébe kemény mozgású emberek jönnek, akik magukkal hozzák a mélység kincseit a magyar nép lelkének csodálatos gazdagságát, hogy az új magyar kultúra alapját lerakják.

A magyar birtokpolitika eddigi tapogatózása nyugodtan befejezhető. A háború előtti telepítések, a húszas évek „földreformja" s a közelmúlt akciói, törvényjavaslatai és tervei nem elégítik ki az igényes rendezőt. A nagybirtok és a kisbirtok hívei elavult érvekkel sorakoznak fel egymás ellen, amikor a jövőt maguknak követelik. Állandóan népesedési és gazdasági szempontokat emlegetnek. Azt vizsgálják, hogy melyik birtokkategória tart el több embert: a kisbirtok-e, vagy a nagybirtok? A kisbirtokpártiak — s ebben teljesen igazuk van — a nagybirtokra fogják az egykét: a parasztság és a mezőgazdasági munkás szaporaságát ellenben a jövő bíztató zálogának tekintik. A nagybirtokpártiak kiragadott példákkal bizonyítják, hogy a nagy uradalmak hány gazdasági tisztviselőt, iparost, éves cselédet, részes és szakmánymunkást tartanak el. Túlzott számításaik ha igazak volnának, akkor sürgősen össze kellene vonni a kisgazdaságokat nagybirtokokká, mert a nagybirtokos Magyarország kétszer, vagy háromszor annyi földmívest tartana el, mint a mostani. Ez a téves és első látszatra elhihetetlen számítás nem alkalmas a birtokkategóriák harcának eldöntésére. De nem alkalmas a gazdasági érvek felsorakoztatása sem, mert a mai állapotokból indulnak ki, s úgy számolják, hogy melyik termel többet, vagy jobbat; melyik előnyösebb a külkereskedelem szempontjából és melyik a legalkalmasabb üzemforma. A többtermelésre vonatkozó statisztikai adatok teljesen megbízhatatlanok. Országos átlagban a nagybirtok messze felülmúlja a kisbirtok terméseredményeit. Ez azzal magyarázható, hogy a kisbirtokon a búzaterület aránya sokkal nagyobb, mint a nagybirtokon, ahol rendszerint négyes forgó van és csak az arra alkalmas földeket vetik be gabonával. A kisbirtok a rosszabb minőségű földekre is gabonát vet, s ezzel terméseredményei átlagban alatta maradnak a nagybirtoknak. Van még más oka is a nagybirtok fölényének. A nagybirtokot tanult emberek vezetik. Gazdasági akadémiát végzett tisztviselők, akik értenek a korszerű termeléshez. A nagybirtoknak legnagyobb előnye éppen az, hogy a szellemi munkát elválasztotta a fizikaitól. A gazdaság vezetése, az üzemi tervek készítése, könyvelés, a piaccal való érintkezés, a tudományos kutatómunka és a legújabb agrárfelfedezések figyelése különlegesen képzett alkalmazottakra tartozik; a részletmunkát, a földmívelést és állattenyésztést gazdák és parancsolók felügyelete alatt éves cselédek és részes munkások végzik. A kisbirtokon a tulajdonos személye képviseli mindezt. Parasztságunk még az elemi iskolai oktatást sem igényli teljes egészében, gazdasági szakképzettsége meg messzire elmarad a kívánt színvonaltól és hátrányosan befolyásolja a terméseredményeket. Ha egymás mellé állítjuk a kisbirtok és a nagybirtok teljesítményeit, soha se feledkezzünk meg

arról, hogy az egyiket hat elemit végzett parasztok mutatják fel, a másikat a legmagasabb fokú szakképzést kapott gazdasági tisztviselők, vagy személyesen gazdálkodó földbirtokosok.

Alapnak, illetőleg kiindulási pontnak nem fogadható el a mai helyzet, mert hiszen a magyar agrárpolitikai feladatok hosszú sorában a mezőgazdasági szakoktatás reformja és a parasztság kultúrális felemelése első helyen szerepel. Ami hiány mutatkozik a kisbirtoknál, az idővel pótolható. A kérdés lényege nem is ez. A meddő vitatkozás helyett az új keretek és a mezőgazdasági üzem jövőbeni fejlődését tekintsük inkább át és úgy döntsünk a magyar nagybirtok sorsa felett. Az emberiség kollektív kor előtt áll. Ezt ma már csak azok tagadják, akik utólag, a befejezett tények hatására veszik tudomásul a változásokat. A kollektív szempontoknak a nagybirtok, a nagyüzem felel meg, ami látszólag ellentmond a földreformos törekvéseknek és azokat korszerűtlennek minősíti. Valóban: a mezőgazdasági termelés eredményesen csak nagyüzemi keretben lehetséges és a jövő üzemformája a kollektív üzemkeret. A magyar nagybirtok mégsem maradhat fenn; le kell bontani! Van néhány korszerűen gazdálkodó uradalom, amelyik eléri a dániai, a hollandiai, vagy a német eredményeket; a legtöbb nagybirtok azonban szánalmasan szegény berendezkedésével siralmas terméseredményeket tud felmutatni. Be kell csak nézni az alföldi, vagy a dunántúli uradalmak majorjaiba. Hosszú, omladozó cselédlakások, istállók, pajták és magtárak. Renoválásra, újabb építkezésre nincs pénz. A gazdasági eszközök a háborúelőtti idők, vagy a huszonnyolcas évek konjunktúrájának már kopott szignettjét viselik. Újakat nem tudnak vásárolni, korszerű munkaeszközöket nem tudnak beállítani, a cselédeket, munkásokat rosszul fizetik. Ahol dzsentri birtokok vannak, például Szabolcsban, Szatmárban, még egy árnyalattal sötétebb a kép és a földesúr mindenkinek tartozik. Faluban, városban el van adósodva, gazdatisztjeinek, cselédeinek nem tud fizetni. A magyar nagybirtok fejlődésében megállt: ez az üzemforma hiába áll a kollektív jövő irányában, nem a jövő üzemformája s halálra van ítélve.

Az új üzemforma a kisbirtok mai alakját sem fogadja el. A kisbirtok úgy, ahogy az nálunk ismeretes, nem alkalmas az új parasztéletforma gazdasági és szociális bázisául s nem tud eleget tenni a háborúval és az európai újjárendezéssel kapcsolatos tervek követelményeinek. A parasztságot földhöz kell juttatni, a parasztbirtokot azonban magasabb termelési szintre kell emelni és modernebb üzemkeretbe kell szervezni. A kis- és a nagybirtok a magyar vitákon túli, messzibbre tekintő perspektívába állítva már tanulságos példákat szolgáltat a szintetikus üzemformára vonatkozólag. A termelés nagyobb egységben olcsóbb, gazdaságosabb és eredményesebb. A világ két ellentétes jellegű szektora: az individuális Amerika és a kollektív Oroszország hosszas kísérletek után majdnem azonos üzemformát alakított ki. Az új üzemforma a kisbirtok és a nagybirtok szintéziséből született meg. Amerikában a háború után sorozatos válságok, Oroszországban a szocializálási program kezdeti kudarca késztette a szakembereket az

új üzemforma keresésére. Amikor a mezőgazdasági termelés belső természetét vizsgálták, rájöttek arra az egyszerű, de eddig nem ismert igazságra, hogy a mezőgazdasági üzem két élesen elhatárolható részből áll: a belső és a külső üzemkörből. A gazdasági udvar, vagy a major a körülötte elterülő néhány hold földdel, kerttel, intenzívebb övvel szinte egy kis gazdaság a gazdaságban. Ott kerül feldolgozásra a külső üzemkör minden terménye. A cséplés, a termények osztályozása, állatok tartásával és hizlalásával a közvetett értékesítés, stb., mind a gazdasági udvarban, a belső üzemkörben megy végbe. A tüzetesebb vizsgálat azt is megállapította, hogy az üzemkörök szétválását a mezőgazdasági termelés racionalizálása egyenesen megköveteli. A külső üzemkörben; a szántóföldön és réten olyan jellegű munka folyik, hogy ott a mechanizálás minden nehézség nélkül megvalósítható. A fejlődés útjába eső mechanizált termelés pedig csak nagy keretekben lehetséges. A traktorok, arató-, cséplő-, kapáló-, kaszáló- és különleges mezőgazdasági gépek ott alkalmazhatók a legeredményesebben, ahol munkakapacitásuk teljes kihasználása mellett rentabilitásuk biztosítva van. Kisbirtokon ezért nem lehet olyan eredményesen használni a mezőgazdasági gépeket, mint a nagybirtokon. A nagybirtok a technikai újítások terén is előnyösebb helyzetben van a kisbirtokkal szemben A külső üzemkörnek tehát nagyüzemű jellege van. Más a helyzet a belső üzemkörben. Az állatok nevelése, zöldség-, gyümölcstermelés stb. tipikusan kisüzemű feladatok. Itt a mechanizálásnak sok akadálya van és kevesebb eredménnyel kecsegtet. Munkagépek a belső üzemkörben is használhatók, de az egyéni munka mindig megtartja elsőbbségét és kvalifikációját.

A nagy vonásokkal megrajzolt üzemi probléma gyakorlati megoldását Amerika és Oroszország majdnem azonos üzemformával érte el. Amerikában a farm és körülötte igen intenzíven művelt néhány hold jelenti a belső üzemkört, ahol egyénileg gazdálkodik a farmer. Zöldséget, gyümölcsöt termel, állatokat, baromfiakat nevel, stb. A szántóföldi területet kiadja bérbe, nagy mezőgazdasági részvénytársaságoknak, vagy maguk a farmerek állnak össze és alakítanak azokat, s ott gabonát, kukoricát termelnek. A külső üzemkör hatalmas keretekbe illeszkedik bele és a mechanizálás százszázalékos. Mindent gép végez a trágyahordástól. a kapáláson, aratáson, cséplésen keresztül a kukoricaszedésig és szárvágásig. Oroszországban az eredménytelen szocializálási program után, amikor mezőgazdasági kommünöket akartak alakítani minden faluban, megalkudtak és artjeleket szerveztek. Az artjelnél a ház, a ház körül négy-öt hold, a munkaeszközök és az állatok magántulajdonban vannak; egyedül a szántóföldi termelést szervezték meg kollektív alapon és azokat az állatfarmokat, ahol állatok tartásával és hizlalásával foglalkoznak. Az állattenyésztés és nevelés, ami intenzívebb jellegű, mint az állattartás, vagy hizlalás, a belső üzemkörben, saját tulajdonban történik.

Az új üzemforma magyarországi alkalmazása radikális földreform közbeiktatásával mehet végbe. Először le kell bontani a nagybirtokrendszert s az arra érdemes, gazdálkodni tudó parasztokat földhöz kell juttatni. A nép és a föld viszonyát szorosabbá kell

tenni. A magyar paraszt hűségével, kitartásával szintén rászolgált arra, hogy egy darabot magáénak mondhasson az ország földjéből. Az új parasztbirtokokat a régiekkel együtt azután új üzemi keretbe kell szervezni. A csonkaország területére vonatkozó tervek 3 millió kat. hold igénybevételével számolnak. Valószínűleg ennél többet kell majd kisajátítani, mert semmi értelme, hogy a rosszul kezelt középbirtokok a tulajdonosaiknál maradjanak. A megnagyobbodott Magyarországon legalább 5 millió kat. hold esik birtokpolitikai rendezés alá. Ebből 400.000—500.000 kisbirtok létesíthető, ami ugyanannyi önálló egzisztenciát, családot jelent s így az agrárproletáriátus jó kétharmada a felemelkedés útjára léphet. Az új birtokoknál, de a régieknél is el kell választani az üzemköröket. Annakidején a jobbágytelek is két részből állott. A belső és a külső telekből. A jellegzetesen magyar hajdu- és jászkúntelepüléseknél, az úgynevezett kertes városoknál is megtalálhatjuk ezt a kettősséget, a tanyarendszer pedig primitívebb kivitelben az üzemkörök szétválásán alapul. Az új mezőgazdasági üzemformának tehát magyarországi és történelmi vonatkozásai vannak és megvalósítása nemzeti hagyományainak szellemében lehetséges.

A belső üzemkör intenzíven gazdálkodjon. A Duna-Tisza közének kertkultúrája, Tiszántúl néhány nagyon szépen fejlődő városa (Orosháza, Hódmezővásárhely, Makó, stb.) és a jólkezelt dunántúli parasztbirtokok jelzik az utat, melyen a magyar mezőgazdaságnak el kell indulni. A belső üzemkörök: a gazdasági udvar, a gyümölcsöskert és a veteményparcellák bármennyit produkálnak, piacra találnak.

Európa baromfiból, húsból, tejtermékekből, tojásból, zöldségből és gyümölcsből minden tételt felvesz. Mindenki tudja, hogy nálunk a legzamatosabb, a legvitamindúsabb és a legízletesebb a gyümölcs; hagymánkat, paprikánkat és paradicsomunkat az egész világon szeretik; a magyar pulykát és parlagi baromfit mindenütt szeretik; hizlalt állataink pedig az első helyen állanak az európai piacokon. Kétszer-háromszor annyit kell gyümölcsből és zöldségből termelni, mint eddig termeltünk. Baronfikivitelünk a végtelenségig fokozható. Hizlalt állatainkat is jó áron megveszik, mert a lengyel és dán állatállomány jelentékeny része elpusztult, illetve felélődött és az iparos Európa a tengerentúli fagyasztott hús szállítási nehézségei miatt az agrárzónából fedezi hússzükségletét. A belső üzemkörre háruló feladatok egyéni megoldást, egyéni rátermettséget és nagy szaktudást követelnek az új és a régi birtokostól. Különleges mezőgazdasági gépeket kell beállítani a gazdasági udvarba, magtárba és istállókba. Permetező-, takarmányelőkészítő-, kel-, tető-, osztályozó- stb. gépekre lesz szükség; ezek nélkül a korszerű, igényes termelés el sem képzelhető. Némelyiket közösen kell beszerezni, mert egy gazdaság nem bírja el a költségeket és nem is gazdaságos 10—15 holdon például egy tojásellenőrző, vagy keltetőgép. Ilyenkor a kisbirtokosok szövetkezeti alapon tömörülnek és úgy vásárolják meg és tartják, használják a szükséges gépeket.

Hasonló módon kell megszervezni a külső üzemköröket. Népünk biológiai és fiziológiai leromlását aligha tudjuk megakadályozni a mostani munkarendszer fenntartása mellett. A kora hajnaltól késő estig

tartó munka teljesen tönkreteszi parasztságunkat. Kapálás, aratás, szénakaszálás, stb., virtuskodásra alkalmat adó, de embertelen munkáját gépekkel kell elvégezni. Új gépeket kell a most használatban lévők helyébe állítani, mert a magyar mezőgazdaság gépállományának kétharmada értéktelen, elavult ócskavas. A nagyobb terméseredmények úgy érhetők el, ha jobban trágyázzuk és mélyebben szántjuk a földet. Új traktorok, ekék, boronák, tárcsák, kapáló-, arató- és cséplőgépek kellenek. A külső üzemkörben: szántóföldön, réten és legelőn korszerű gazdálkodást kell folytatni. Gabona- és kukorica-termésátlagainkat legalább a kétszeresre kell emelni. Nem szabad 8 mázsás átlagtermésekkel megelégedni: 16 mázsa legyen az eredmény. Kukoricatermelésünket is fokozni kell. Rétjeink, legelőink elhanyagolt állapotban vannak; azokat is sürgősen rendbe kell hozni. Mezőgazdasági termelésünk nívójának emelése nem vezethet túltermeléshez, mert a belső üzemkörök terjeszkedése a külső üzem rovására történik és akkor kisebb területen kell a nagyobb mennyiséget előállítani. A mechanizálás gazdaságosabb keresztülvitelére a szövetkezetek — a parasztság által alapított valódi szövetkezetek és nem föntről rájuk erőszakolt álszövetkezetek —, lesznek alkalmasak, hivatottak.

A mechanizálás új termelési rendet követel. A kollektív fejlődés vonalán a magyar mezőgazdaságot a termelés átszervezése, mechanizálása és a legújabb agrárkísérletek eredménye (évelő búza, tavasziasítás, mesterséges megtermékenyítés, stb.) radikális változások felé tereli. Az üzemkörök szétválasztásával a termelés intenzitása vertikálisan növelhető, s újabb

lehetőségek kihasználására nyílik alkalom. A magyar mezőgazdaságnak nem szabad megállni a minőségi többtermelésnél: *az agrártermények feldolgozására is gondolni kell.* A szövetkezeti elv, mint amelyik a legalkalmasabb külső üzemkörök megszervezésére, a technikai felszerelés beszerzésére és a termelési újítások megvalósítására az új rendet jelenti, s így a vertikális intenzitás keretéül is szolgálhat. *Az európai újjárendezéssel a magyar mezőgazdasági iparok nagymérvű fejlődése is megindulhat.* Mezőgazdasági terményeink nagyrészét feldolgozva vihetjük a piacra. Zöldséget, gyümölcsöt, paradicsomot, húsféléket, stb. konzerválni lehet; a hagymát folyékonyan kell értékesíteni; búza helyett lisztet exportáljunk; cukorszükségletünket egyelőre nem is tudjuk fedezni; mindezek az új mezőgazdasági iparpolitika programját képezik. A mezőgazdasági ipari gyárakat szövetkezeti alapon is lehet szervezni, ahol azután a felesleges agrárlakosság elhelyezkedést talál, s nem özönlik Budapest, vagy a nagyobb vidéki városok felé, hogy a perifériák nyomortanyáin kössön ki és olcsó kínálatával oktalan konkurrenciát jelentsen a tanult, igényes és öntudatos gyári munkásságnak. Megmaradhat a faluban: nem szakad el gyökereitől, nem esik ki a közösségéből, tehát értékesebb tagja lesz a társadalomnak, mint most, amikor menekül a faluból és légüres térbe kerül, ahol bizonytalan lépésekkel tántorog. Ezzel azt a nagy közgazdasági problémát is megoldottuk, amely régóta vita és tervezgetés tárgya és amelyet az *ipari decentralizáció* néven ismer a közgazdasági politika.

Amit eddig elmondottunk, a mechanizálás oly-

mérvű megindítását jelenti, amilyenre Magyarországon még nem volt példa és az olvasó joggal kérdezheti, hogy miből hajtsuk végbe. Mezőgazdaságunk el van adósodva, az agrárpolitikai feladatok hosszú sorában másra is kell pénz, az ország viszont szegény, újabb tervekre nincs fedezet. *Az agrárhiteleket éppen olyan radikálisan kell rendezni, mint az új földreformot, vagy a termelés átszervezését.* A mechanizálás meg nem fog sokba kerülni. Európa jelenleg hadigazdálkodást folytat. A repülőgépek, harcikocsik, ágyúk, géppuskák, aknavetők, stb. ezreit és tízezreit gyártja. Egyszer vége lesz a háborúnak és akkor át kell térni a békegazdálkodásra. A különleges hadigépek helyett különleges mezőgazdasági gépeket kell gyártani. Tank helyett traktort, ágyú helyett cséplőgépet, géppuska helyett permetezőket, lőelemképzők helyett keltetőgépeket, robbanóanyag helyett műtrágyát, mert ha nem teszik ezt, akkor millió és millió munkás kerül az utcára és megrendül az államok társadalmi és gazdasági alapja. A világháború után Amerika is ezt tette és akkor mechanizálta termelését. A mostani háború után Európa is teszi majd, és az iparzóna nagyszerű gépekkel felszereli az agrárzónát, hogy kölcsönösen egymás segítségére legyenek. Eljön a kor, amikor az ember helyébe a gép áll és elvégzi helyette a nehéz fizikai munkát. Kelet-Középeurópa elmaradt területei töméntelen sok mezőgazdasági gépet és ipari felszerelést igényelnek: *az iparos Európának évekig lesz munkája* . . .

A MAGYAR PARASZTSÁG új élet kapujában áll. Most fog találkozni igazán a technikai civilizációval s most szabadul fel valójában a feudális keretekből. Erre az izgalmas változásra elő kell készíteni. A multban valahányszor egy újabb mezőgazdasági gépet rendszeresítettek a paraszttársadalom igażodott, alkalmazkodott és a legteljesebb harmóniát teremtette meg új helyzetében. Legfeljebb csodálkozva szemlélte az új gépet és hamarosan megismerte előnyeit, rájött arra, hogy nem ellene van, hanem a segítségére, csak meg kell találni azt a gazdasági és társadalmi formát, melyben gép és ember, ember és ember viszonya normálisan rendeződik. A gépek megjelenésekor az öntudatosabb parasztok az új munkarendszer és a társadalmi változások ideológiáját (például *agrárszocializmus)* adták és nagyon jól tudták, hogy felszabadulásuknak ez az útja.

Most sem kell attól félni, hogy nem tud beleilleszkedni az új helyzetbe és nem tud megbarátkozni az új munkaeszközökkel. A katonaságnál láttam, hogy a legkomplikáltabb hadigépeket alaposan ismerik és könnyen kezelik. Olyan parasztfiúk, akik talán még közelről autót sem láttak, az aknavetővel, géppuskával, golyószóróval, a légvédelmi gép- vagy páncéltörő ágyúval jobban bánnak, mint a városi emberek. Szétszedik, összerakják, ismerik minden csínját-bínját. És ez a legbiztatóbb a jövőre nézve. Az új mezőgazdasági gépekkel is hamarosan megbarátkoznak, és nem lesz baj velük. A baj másutt jelentkezik majd. Parasztságunk találkozása a technikai civili-

zációval nagy társadalmi erjedést indít meg. Új formákat keres majd. A parasztfiatalság öntudatosabb elemei már öntudatosan hirdetik, hogy az ő útjuk visszavezet a parasztsághoz. Többé nem a középosztály felfrissítésére készülnek, melyet a társadalmi kapillaritás tett lehetővé, hanem visszatérnek fajtájukhoz. Az új üzemi keretben rájuk vár a vezetés. Ne ügyvédek, orvosok, tanárok, stb. legyenek — menjenek azokra a pályákra is — hanem elsősorban az új falu gazdasági vezetői és szervezői. Ez az új vezetőréteg azután társadalmi, kulturális és politikai téren is magához ragadja a kezdeményezést és leváltja a mostani középosztályt. Súrlódás, összeütközés nélkül ez nem megy: a magyar középosztálynak azonban meg kell hozni azt az áldozatot, hogy önként lemond eddig élvezett jogairól és előnyeiről s helyt ad azoknak, akik a heroikus életet vállalják és akik egyedül hivatottak az új népi Európában az új népi Magyarországot képviselni.

A technikai civilizáció, a nagyarányú mechanizálás hatással lesz népünk lelkivilágára is. Talán ridegebb lesz az életük és kultúrájuk elsekélyesedik, feloldódik az új életformában. Hogy ez be ne következzék, a magyar nép lelkének gazdag kincseit meg kell menteni; dalait, táncait, zenéjét, művészetét úgy kell konzerválni, ahogy azt Bartók Bélánál, Kodály Zoltánnál, vagy Győrffy Istvánnál láttuk. A magyar nép kultúráját európai szintre kell emelni, hogy átitassuk egész nemzetünket vele és megteremtsük a sajátos magyar kultúrát. Éppen itt az ideje, hogy leszámoljunk az elburjánzott „magyar" nótákkal, műdalokkal; eltűnjön a cigányzene; kiirtsuk az

érzelgősséget, a kontármunkát és dilettantizmust s végre az igazi, magyar kultúra elfoglalja az őt megillető helyet nemzeti életünkben. Nagyvonalú kultúrpolitikát kell kezdenünk, mely az iskolai oktatástól a művészeti kérdésekig felölel minden területet és előkészíti népünket az új életre.

TARTALOMJEGYZÉK.

Ezek a tanulmányok az 1935—1940-es években a legnagyobb magyar folyóiratokban jelentek meg.